

Pleskalová, Jana

Derivace

In: Pleskalová, Jana. *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1998, pp. 32-102

ISBN 802101878X

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122925>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DERIVACE

37. Představuje nejvýznamnější způsob tvoření staročeských antroponym. V jejím rámci se nestejnou měrou uplatňují prefixace, smíšený způsob prefixálně-konverzní, sufixace, konverze a na ně navazující parasystémové tvoření a krácení bez změny morfologické charakteristiky.

Pokud je tvoření osobních jmen provázáno běžnými morfonologickými alternacemi v témž rozsahu jako v apelativní slovtvorbě, není jim věnována zvláštní pozornost (odkazujeme např. na Mluvnici češtiny, 1, 1986, s. 184–190). O alternacích se zmiňujeme jen tehdy, je-li to nutné pro dokreslení určitého typu.

PREFIXACE

38. Prefigovaná antroponyma doložená z nejstaršího období češtiny svědčí o tom, že prefixace patří ke starobylym způsobům tvoření českých osobních jmen. Menší míra jejího využití odpovídá postavení prefixace v rámci odvozování českých substantiv.

V onomastické literatuře jsou do společné skupiny prefigovaných antroponym často zahrnována všechna osobní jména obsahující nějaký prefix, a to bez ohledu na jejich utvářenost (např. jméno *Přědmír* utvořené prefixací i deverbální formace *Přěmysl*, *Omysl*; Svoboda, 1964, s. 99–104). Tato nesourodá skupina jmen pak bývá tradičně zařazována mezi kompozita nebo alespoň s nimi těsně spojována. Uvedený postup vyplývá ze skutečnosti, že při popisu prefigovaných jmen nebývá vždy považováno kritérium slovtvorného způsobu za základní východisko.

Při popisu prefigovaných antroponymických typů se opíráme o Dokulilovo vymezení (Dokulil, 1962, s. 23, 51, 147–150; Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 198, 311–313) a zaměřujeme se na osobní jména utvořená čistou (vlastní) prefixací. Prefixaci pokládáme za zvláštní způsob odvozování, při němž jsou antroponyma tvořena prostým spojením fundujícího slova s prefixem (bez změny morfologické charakteristiky základu).

39. I. Čistou prefixací vznikla jména *B'ezd'éd*, *Bezuj* (psl. **ujь*, stč. *ujec* 'matčín bratr'), *M'ez'il'es*, *Nagora*, *Nam'ír*, *Navoj*, *N'em'ír*, *N'im'ír* (stč. *nemír* 'roztržka'), *Podgrad*, *Podl'es*, *Pr'ědm'ír*, *Pr'ědvoj*, *Přědvor* (patně z *Přěddvor*), *Pr'ěvoj*, *Prot'ivoj*.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že se prefigovaná a složená antroponyma vyznačují podobnými rysy:

1) Nejnápadnější z nich je z velké části společný inventář antroponymických základů (*D'ědum'il — B'ezd'ěd, Sd'im'ir — N'im'ir, Bud'ivoj — Pr'ěvoj...*).

2) Prefixy mají paralely ve stejně znějících předložkách nebo částicích, a proto mají v odvozeninách volnější postavení než sufixy, což je rovněž sblíží s kompozity. Předložka *proti-* je od původu adverbium, takže bohemikům *Prot'ivoj* by mohlo být považováno i za složeninu.

Prefixy *m'ez'i-* (*M'ez'il'es*), *na-* (*Nagora*), *pod-* (*Podgrad*) a *před-* (*Předvor < *Předdvor*) měly patrně význam místní a ve spojení s fundujícím slovem tvořily osobní jména vyjadřující vztah pojmenované osoby k určitému místu. Zdá se, že rovněž předpony *b'ez-* (*B'ezd'ěd*), *pr'ěd-* (v bohemiku *Pr'ědvoj*) a *prot'i-* (*Prot'ivoj*) mohly při odvozování uvedených formací fungovat ve svém základním významu. Předložka *pr'ě* je ve zbytcích uchována ve staré češtině ve významu 'před' s rekci předložky *před* (Etymologický slovník slovanských jazyků, 1, s. 162) a je velmi pravděpodobné, že v tomto významu vystupuje v antroponymu *Pr'ěvoj*, pokud ovšem nešlo o parasystémové tvoření podle vzoru deverbálních formací typu *Pr'ěmysl*, nebo deadjektivních typu *Pr'ěm'il*, v nichž je prefix *pr'ě-* častější. — Negace se při čisté prefixaci uplatnila jen zřídka: *N'em'ir, N'im'ir*.

3) Jak kompozice, tak čistá prefixace přechází v parasystémové tvoření antroponym, relativně volné spojování dvou komponentů nebo prefixu a základu: *Nam'ir, Navoj, Pr'ědm'ir* a snad i *Pr'ěvoj*. Některá prefigovaná antroponyma připomínají svou strukturou formace utvořené parasystémovým krácením složených osobních jmen: *Nam'ir — Nadam'ir, N'em'ir — Nedam'ir, Navoj — Načěvoj*.

Výsledkem obou slovtvorných způsobů jsou řady „podobných“ antroponym, jež se mnohdy od sebe liší jen tím, že první část jména tvoří slovo synsémantické (prefigovaná antroponyma), nebo autosémantické (složená antroponyma): *Nam'ir, N'em'ir, Pr'ědm'ir — Nedam'ir, Rat'm'ir, Dobrom'ir, Jan'im'ir, Mojm'ir...* Pomezí případ představuje *Prot'ivoj*. Ale blízkost těchto formací je jen zdánlivá, neboť obecně platí, že spojování se synsémantickými slovy se v mnohých rysech odlišuje od spojování se slovy autosémantickými (Dokulil, 1962, s. 147, též § 190). Při popisu slovtvorné struktury osobních jmen respektujeme tyto diference a považujeme antroponyma prefigovaná a složená za útvary vzniklé rozdílnými slovtvornými způsoby.

40. K prefigovaným osobním jménům vzniklým čistou prefixací připojujeme formace utvořené smíšeným způsobem prefixálně-konverzním.

II. Desubstantivní antroponyma

Reprezentuje jediná formace *N'ekrasa* (a-kmen, m./f.) utvořená spojením prefixu *n'e-* se stč. *krása* (stč. *nekrasa* 'nestatnost').

III. Deadjektivní antroponyma

Při derivaci jmen *B'ezpr'ěm*, *Nárus*, *Nerad*, *Pr'ěm'il* (o-kmen, m.), *Nerada/Neráda*, *Pr'ěm'ila* (a-kmen, m./f.) se předpona připojuje k základům adjektiv primárních a nově vzniklé formace přecházejí k substantivům, aniž mění deklinační typ: *n'e-* + adjektivum *rád* > antroponymum *N'erad*. Apelatívní význam fundujících útvarů je v prefigovaných útvarech modifikován.

Prefix *b'ez-* asi uchovává význam homonymní předložky 'přes' (srov. stč. *bez-přiemý* 'vzporný, přílišný'), prefix *ná-* zeslabuje význam fundujícího slova stejně jako v apelativech (stč. *náčrný* 'trochu černý'), *n'e-* neguje vlastnost vyjádřenou v základovém adjektivu, *pr'ě-* vyjadřuje velkou intenzitu vlastnosti (Rusínová-Šlosar, 1967, s. 58–59). Prefixace antroponym se uskutečňuje na pozadí homonymních apelativ i neprefigovaných osobních jmen se stejnými základy (stč. *Rus*, *Mil*, *Přem*, kompozita s komponentem *Rad-*, *-rad*, Svoboda, 1964, s. 49, 83, 201).

IV. Depronominální antroponyma

Představují formace *N'emoj*, *Navša*, *N'evša* (< *Vša*). Spojení prefixu s pronominálním základem je doprovázeno změnou slovního druhu (vzniká substantivum) a v rámci jmenné deklinace jsou jména zařazována k určitému typu podle svého zakončení: *N'emoj* — jo-kmen, m., *Navša*, *N'evša* — ja-kmen, m./f. Je velmi pravděpodobné, že jméno *Navša* je výsledkem tvoření parasystémového.

Prefixu *n'e-* vyjadřujícímu negaci fundujícího slova bývá v antroponymii často přisuzována ochranná funkce (Svoboda, 1964, s. 44, 103). Jména typu *N'ekrasa*, *N'em'il*, *N'emoj* měla zakrýt skutečný vztah k takto pojmenovaným dětem i jejich kladné vlastnosti, aby tyto pravdivé skutečnosti nezbudily (podle primitivních představ) zlobu a závist zlých démonů.

V. Deadverbiální antroponyma

Jsou zastoupena jménem *Nedoma* (a-kmen, m./f.), které je odvozeno prefixem *n'e-* od základu adverbia. Při tvoření dochází k obdobné změně morfologické charakteristiky jako u antroponym depronominálních.

41. Za antroponyma prefigovaná jsou v onomastické literatuře často pokládána i jména, v nichž je prefix součástí fundujícího slovesa: *Zamysl*, *Utěšen*, *Potěcha* (Svoboda, 1964, s. 99–104). Jejich slovesný původ bývá sice připomínán, ale jen nedůsledně. Přechodný pás mezi oběma typy různě odvozených struktur (*Nagora* x *Nachval*) tvoří bohemika *Pr'ědbor* a *Pr'ědslav*. Komponenty *-bor*, *-slav* a *-m'ir* jsou hojně využívány především při kompozici antroponym, spojují se dokonce se stejnými předními členy, takže už v nejstarším období češtiny nacházíme dvojice *Sbraslav* — *Sbram'ir*, *Choťěslav* — *Choťim'ir*, *Vlad'islav* — *Vlad'im'ir*, *Dobroslav* — *Dobrom'ir*.

V páru *Pr'ědm'ir* — *Pr'ědslav*, který na uvedené dvojice jistě navazuje, vzniklo první jméno čistou prefixací a je velmi pravděpodobné, že se druhé dotvořilo podle něho. Jméno *Pr'ědbor* je asi výsledkem podobného vývoje a není nedůležité, že žije ve variantách založených na vokalizované podobě prefixu, která připomíná proměny konektů složených osobních jmen (*Pr'ěd'ebor/Pr'ěd'ibor*). Přestože mohla jména *Pr'ědbor* a *Pr'ědslav* vzniknout výše popsáním způsobem, patří svou strukturou do slovtvorného typu antroponym, která byla odvozena nulovým formantem (m.), a to stejně jako např. *Oslav* (Svoboda, 1964, s. 86), *Sbor/Zbor*, jejichž deverbální původ je zřetelný.

42. Za útvary vzniklé sufixací považujeme všechna deverbální antroponyma s nulovým formantem (z psl. *-ь) zařazujícím k o-kmenům mužského rodu. Jejich základem jsou slovesa prefigovaná (*Nagrad/Nágrad, Omysl, Otrad, Zástup*) i neprefigovaná (*Blúd, Hon, Chval, Súd*), podrobněji o nich viz Antroponyma deverbální, § 147. Stejně přistupujeme i k ostatním osobním jménům deverbálním (*Ob'id'ěn, Ob'ida*); kritériem pro určení slovtvorného typu je slovesný odvozovací základ (prefigovaný i neprefigovaný) a příslušný formant. Přestože mají některá deverbální antroponyma prefix stejně jako jména utvořená prefixací, jsou sufixací pevně spojena s antroponymy neprefigovanými odvozenými týmž formantem (*Náchval/Nachval* — *Chval, Ut'ěšen* — *T'ěšen*) a patří do společného typu, který se vyvinul na pozadí stejně motivovaných apelativ. Nepopíráme, že propria mají své specifické rysy, avšak jako součást slovní zásoby daného jazyka užívají týchž pojmenovacích způsobů jako apelativa. Proto nelze od sebe oddělovat propriální a apelativní formace stejně utvořené (*Ut'ěšen* — *T'ěšen*), ani rozdílně hodnotit formově shodné apelativní a antroponymické struktury (stč. *Zamysl/Zámysl* — *zámysl*).

43. Z 11.–13. století je doloženo zhruba 100 osobních jmen s prefixem, ale formace utvořené prefixací, popř. smíšeným způsobem prefixálně-konverzním představují sotva čtvrtinu z tohoto počtu. Jejich strukturu tvoří spojení prefixu se substantivem, adjektivem, zájmenem a adverbium. Fundujícím útvarem je nejčastěji substantivum, v menší míře adjektivum, vzácně zájmeno nebo adverbium. Stejně utvořená osobní jména doložená z jiných slovanských jazyků svědčí o jejich praslovanském původu (pol. *Biezdziad*, sch. *Predivoj* atd.); podle Svobody, 1964, s. 101–103, jsou v západoslovanských jazycích sporadická, v jiných slovanských jazycích zcela ojedinelá.

SUFFIXACE

44. V rámci sufixace a konverze se na utváření osobních jmen podílí též parasystémové tvoření (*Benedikt* > *B'en'eš*) a parasystémové krácení (*Benedikt* > *Ben*).

Toto tvoření bylo původně nazýváno mechanickým krácením s případnou následnou derivací (Dokulil, 1962, s. 25), později jen krácením (J. Svoboda, 1964, M. Malecová, 1982, E. Krošláková, 1991, Dokulil, 1996, aj.). Přívlastek mechanický v termínu tedy schází, ale jistá mechaničnost je tomuto specificky onymickému tvoření přisuzována i nadále, neboť žádná z dosavadních publikací se nezmiňuje o jeho zákonitostech a většina z nich v podstatě jen mechanicky spojuje odvozená antroponyma se složenými, i když byla ve skutečnosti utvořena z jiných fundujících útvarů (*Běloš < Bělboh*, Svoboda, 1964, s. 94, 152). Postižení specifických rysů a pravidel parasystémového tvoření antroponym derivací (dále parasystémového tvoření) je jedním z hlavních úkolů této práce.

45. Parasystémové tvoření užívá při odvozování osobních jmen převážně plných i zkrácených antroponymických základů (*Jan-*, *Ben-edikt*), k nimž připojuje jednak antroponymické formanty deapelativní (*-ek*), jednak vlastní parasystémové prostředky (*-eš*). Prostřednictvím stejného základu zůstávají výsledné formace spjaty se svými fundujícími antroponymy (*Boguš — Boguslav*) a slouží jako jejich sekundární podoby k různým účelům. Mnohé z nich zpočátku představují jejich hypokoristické, domácí obměny s výraznou funkcí expresivní a jsou využívány k pojmenování osob v neoficiální komunikativní sféře. Odtud pochází vžitý termín hypokoristika zahrnující všechny expresivně zabarvené staročeské a novočeské formace utvořené sufixací i konverzí (stč. *Boguš, Boguň, Dragoš, Vojta*, nč. *Bohuš, Vojta*). Ale v této souvislosti se jeví jako závažná ta skutečnost, že v době jednojmennosti ztrácely mnohé hypokoristické formace svou expresivní funkci a uplatňovaly se jako sekundární „oficiální“ osobní jména, jež rozlišovala v daném společenství osoby původně nazvané stejným antroponymem (*Boguslav — Boguš, Boguň*); později se takto začala tvořit oficiální jména i přímo.

Protože je náš onymický materiál založen na excerpci historického díla a textů administrativní povahy, obsahuje s největší pravděpodobností pouze osobní jména „oficiální“. Takto hodnotíme i bohemika formově shodná s pozdějšími staročeskými, popř. i některými novočeskými hypokoristiky (*Boguš*). Listinné doklady, v nichž je táž osoba uváděna pod dvěma jmény (*Bohuslav — Bohuš*, Svoboda, 1964, s. 32), ukazují na postupné pronikání hypokoristik do soustavy „oficiálních“ antroponym individualizujících pojmenovaného na veřejnosti. Abychom uchovali souvislost analyzovaných jmen s formově shodnými hypokoristiky a zároveň zdůraznili absenci expresivní funkce, formace utvořené slovotvornými prostředky parasystémovými nazýváme formální hypokoristika.

46. Slovotvornou analýzu nejstarších antroponym značně komplikuje skutečnost, že dnes neznáme jejich původní pojmenovací motiv. Jméno *Čáda/Čada* m./f. vzniklo buď ze stč. *čáda, čada* ‘děvče’, popř. *čad, čád* ‘chlapec’, viz pozdější staročeská

přijmí *Robě, Dietě* (Svoboda, 1964, s. 49), nebo ze stč. *čaditi* 'kouřit, dýmat', tedy 'ten, kdo čadí, kdo je očadlý' podobně jako staročeská apelativa a antroponyma typu *hovora* 'kdo mnoho hovoří'.

K zmnožení alternativních fundací přispívá také parasystémové tvoření, protože disponuje vlastními onymickými formanty s širší spojitelností, jež náhodně vytvářejí antroponyma homonymní s některými apelativy. Jméno *Břěk* lze vyložit z *Břeťslav* podobně jako *P'ek* z *Petr*, ale jeho spojení se stč. *břěk* 'druh stromu' je také možné, poněvadž podobně motivovaná přijmí existují (*Borovicě, Rokyta*, Svoboda, 1964, s. 32, 49). — Při analýze odvozených antroponymických struktur si uvedené skutečnosti uvědomujeme a volíme takové základní řešení, které se jeví na pozadí existujících slovtvorných typů jako nejpřijatelnější, a na ostatní možnosti výkladu na příslušných místech upozorňujeme.

47. Při analýze derivovaných formací považujeme za **hlavní kritérium slovní druh fundujícího slova** a na jeho základě rozdělujeme antroponyma na **desubstantivní, deadjektivní a deverbální**. V jejich rámci se dále uplatňuje **kritérium slovtvorného formantu**.

V případě osobních jmen, která vznikla parasystémovým tvořením ze zkráceného základu jiných antroponym, vycházíme z jeho slovnědruhového charakteru, neboť právě ta část fundujícího útvaru se stala východiskem pro tvoření nového jména. Např. formace *Chval* je uváděna mezi deverbálními osobními jmény, přestože jeden z možných výkladů předpokládá krácení antroponyma *Boguchval*. Tento postup je pro slovtvornou analýzu nejvýhodnější, protože důsledné zařazení všech zkrácených formací mezi osobní jména desubstantivní (*Chval* < *Boguchval*, *M'il* < *Bogum'il*, *P'ek* < *Petr*) by nedovolilo vystihnout jejich slovtvornou strukturu. Struktura jména *M'il* v podstatě odpovídá jmennému tvaru adjektiva *milý* (stč. *m'il*) a jistě byla takto — na pozadí primárních adjektiv a deadjektivních konvertovaných antroponym — uživateli vnímána. Ve většině podobných případů ani nelze adjektivum jako fundující útvar úplně vyloučit. Stejně postupujeme i v případě potenciálních zkrácených struktur shodných s antroponymy deverbálními.

Zkrácený základ složeného osobního jména zahrnující jeho přední člen adjektivní nebo verbální, konekt a část členu zadního (*Radoma* < *Radom'ir*) považujeme již za substantivní, neboť není identický s příslušným adjektivním nebo slovesným základem. Tyto druhy zkrácených základů se chovají jinak než jednoznačné odvozovací základy adjektivní nebo verbální; jsou využívány pouze při parasystémovém tvoření.

Pokud charakter odvozovacího základu připouští uplatnění parasystémového tvoření i derivate podle apelativních vzorů (*Bogum'il* — *M'il*, *Boguchval* — *Chval*), dáваме z výše uvedených důvodů přednost výkladu derivací. Tento postup ovšem ne-

popírá, že mnohá antroponyma mohla vzniknout přímo parasystémovým tvořením z jiných antroponym na pozadí existujících slovtvorných typů. Bylo-li antroponym utvořeno parasystémově z jiného jména, bylo později spojováno i s tím slovtvorným typem, s nímž mělo shodnou strukturu. Bylo-li primárně utvořeno sufixací nebo konverzí, začalo být později považováno za hypokoristickou, popř. formálně hypokoristickou obměnu jiného antroponyma, s nímž mělo původně společný pouze shodný základ. U většiny osobních jmen je třeba s těmito možnostmi tvoření počítat, neboť každé jméno vstupovalo v rámci antroponymického parasystému do vztahu s antroponymy se stejným základem (*M'il — Bogum'il, Pr'ěm'il, M'iloslav, M'il'ik, M'ilek...*) i se stejným formantem (*M'il — Přěm, Dobr, Ščedr, Vesel*; jména dokládá Svoboda, 1964, s. 49). Také Svoboda (1953, s. 201–207, 1964) si při výkladu staročeských antroponym tyto skutečnosti uvědomuje, ale při konkrétní slovtvorné analýze je méně důsledný.

Jak bylo zdůrazněno výše, nelze v řadě antroponym jednoznačně stanovit jejich pojmenovací motiv a v důsledku toho ani jejich fundující útvar nebo konkrétní funkci polyfunkčních formantů. Proto netvoří některé slovtvorné typy antroponym homogenní celky charakterizované formantem s určitou funkcí (v tom smyslu jako slovtvorné typy apelativní). V takových případech jen soustřeďují všechny útvary se stejným odvozovacím základem a s určitým polyfunkčním formantem; např. do společné skupiny antroponym s formantem *-a* jsou zařazena všechna osobní jména utvořená formantem *-a*, a to přechylovacím, formálně hypokoristickým i zařazujícím přejímaná antroponyma k *a*-kmenům.

Většina slovtvorných prostředků je původu praslovanského. Při uvádění jejich praslovanské podoby a při určování jejich stáří se opíráme o monografii J. Svobody (1964).

48. Mnohé formanty zařazující k *o-* a *jo-*kmenům mají své varianty s morfologickou charakteristikou *a-* a *ja-*kmenovou (*-en, -ena, -oň, -oňa/oňě, -iš, -iša/išě...*). Přestože lze u takových dvojic (*Kv'ětoň — Kv'ětoňě...*) uvažovat jen o přechylovacím formantu *-a* — a nepochybně takto se *a-* a *ja-*kmenové varianty vyvinuly — představují v naší práci samostatné slovtvorné typy, neboť jako fundující útvary příslušných antroponym mohou připadat v úvahu jména různých typů: *Kv'ětoňě < Kv'ětoň, Kv'ěta, Kv'ět*.

Pro zvolený postup svědčí skutečnost, že některá jména odpovídající morfologickou variantu postrádají (je doloženo např. jen *Třgoňě*), což znamená, že pomocí sufixů s morfologickou charakteristikou *ja-* a *a-*kmenovou bylo možné tvořit osobní jména i samostatně. V případě ženských jmen se asi původně jednalo o přechylovanou podobu osobního jména mužského s příslušným formantem, v případě mužských jmen pak o další formálně hypokoristickou obměnu antroponymických formací se

stejným základem. Z těchto důvodů považujeme dvojice morfologických variant za slootovorné typy se samostatnými sufíxy, v jejichž rámci byla antroponyma odvozována paralelně.

ANTROPONYMA DESUBSTANTIVNÍ

49. Představují nejpočetnější a typově nejrozmanitější skupinu odvozených jmen. Fundujícími útvary jsou především antroponyma, méně často apelativa, a to přejatá i domácí. Jménům cizího původu věnujeme pozornost jen tehdy, byla-li do češtiny adaptována slootovorně (tj. příklonem k stč. slootovorným typům jako např. *Eustach* > *Ostaš*), nebo stala-li se východiskem odvozování (*Morek* < *Moric* i *Vojtek* patří do stejného slootovorného typu se sufíxem *-ek*). Hláskové a morfologické adaptace cizích jmen nejsou do analýzy zahrnuty: stč. *Moric*, *Mořic* < lat. *Mauritius* apod.

50. Při tvoření antroponym ze substantivních základů se uplatňovaly především sufíxy s funkcí deminutivní a na ni navazující formálně hypokoristickou (*M'ichálek*), s funkcí přechylovací (*M'irka*) a patronymickou (*V'ítov'ic*). Tyto slootovorné prostředky se opíraly o obdobné formanty apelativní, které byly užívány při odvozování deminutiv, jmen přechýlených a synovských, tedy — kromě patronymických sufíxů — v rámci kategorií modifikačních. Tak jako apelativní deminutivní sufíxy přidávají k významu základní substance navíc znak menších rozměrů, často spojený s emocionálním kladným zabarvením (*ručička* 'malá i milá ruka'), mohou se pomocí antroponymických sufíxů s funkcí deminutivní tvořit jména vyjadřující podobnou charakteristiku pojmenované osoby. Deminutivní formou antroponyma bylo možné odlišit malé děti od starších osob se stejným jménem základním: *Bohuška* (syn), *Bohuš* (otec); Svoboda, 1964, s. 114. Původní deminutivní funkce sufíxů často přecházela v hypokoristickou a na oficiální úrovni ve formálně hypokoristickou, viz § 45. Mnohé formanty, které se v jiných funkcích původně uplatňovaly jen při tvoření osobních jmen deadjektivních nebo deverbálních, nabývaly za jistých podmínek funkce formálně hypokoristické a byly nejdříve využívány v této skupině proprietí.

Deminutivní a formálně hypokoristické sufíxy odvozují antroponyma od plných i různě zkrácených základů a jejich volnější spojitelnost velmi ztěžuje slootovornou analýzu deminutivních a formálně hypokoristických útvarů. Náznorný příklad poskytuje antroponymum *Mach*, jež mohlo být odvozeno z kteréhokoli jména začínajícího hláskovým skupením *Ma-*; v listinách z období do začátku 15. století vystupují některé osoby pod dvěma jmény, z nichž jedno představuje podoba *Mach*: *Mach* — *Mauritius*, *Mach* — *Matěj*, *Mach* — *Maksa*, *Mach* — *Mareš*, *Mach* — *Mařík* (Svoboda, 1964, s. 33). V takových případech upozorňujeme na možné fundace jen obecně, a to uvedením antroponyma, popř. antroponym, jež jsou v onomastické literatu-

ře nejčastěji považována za fundující. Stejná situace nastává v případě slovtvorných základů shodných s komponenty složených osobních jmen: *Vojek < Sbyvoj, Bud'ivoj, Plat'ivoj, Vojslav..* I zde uvádíme pro ilustraci jen jeden z možných fundujících útvarů.

51. V důsledku převládajícího parasystémového tvoření se v desubstantivních antroponech projevuje homonymie slovtvorných základů v největší míře. U většiny formací je třeba uvádět dvojí, popř. trojí fundaci, přičemž rozlišení primární fundace a sekundárního spojení antroponyma s jinými osobními jmény či apelativy je prakticky nemožné. Např. jméno *Kolek* bylo asi utvořeno z *Nikolaus*, ale nelze zcela vyloučit ani fundaci stč. 'kolik'. Pouze znalost nejstarších českých slovtvorných typů umožňuje oddělit pravděpodobné fundace od eventuálních a eventuální od málo pravděpodobných až pouze hypotetických.

Např. v Svobodově monografii (1964, s. 136) bývají mnohá antroponyma se sufixem *-ek* mechanicky spojována s fundujícími apelativy ženského a středního rodu. Zápis *Crupec* (13. století) je rekonstruován jako *Krúpek* a považován za odvozeninu ze stč. *krúpa* 'kroupa'. Proti tomuto výkladu stojí fakt, že v nejstarší české antroponymii jsou osobní jména, která by mohla být odvozená sufixem *-ek* od základů apelativ ženského nebo středního rodu, zcela ojedinělá. Protože většinu z nich lze vyloučit jiným, pravděpodobnějším způsobem založeným na existenci nejstarších českých slovtvorných typů, považujeme odvozování sufixem *-ek* doprovázené změnou rodu za pozdější. V případě zápisu *Crupec* dáváme přednost výkladu opřenému o produktivní deadjektivní typy se sufixy *-ec'* a *-ek*, rekonstruujeme jej jako *Krup'ec'* nebo *Krúpek* a obě jména odvozujeme ze stč. *krupý* 'hrubý' (stč. *krupec* 'hrubec'). — Desubstantivní antroponyma tvořená podle jiných slovtvorných kategorií, např. jmen konatelských jsou vzácná (*Modlák*, stč. *modlák* 'kdo provozuje modlářství').

52. V rámci desubstantivních antroponym nachází významné uplatnění konverze, zejména její formant *-a*.

Formant -a < psl. *-a (a-kmen, m./f.)

Má trojí funkci: 1) Už v praslovanštině odvozuje ženská jména od mužských o-kmenových protějšků. Protože u většiny jmen scházejí údaje o pohlaví pojmenovávaných osob, nelze v mnohých případech tuto funkci odlišit od následujících.

2) Tvoří — rovněž už v praslovanštině — formální hypokoristika mužská i ženská od jmen domácích i přejatých, a to různých slovtvorných typů: *Adla < Adléta, Adlaida, Adleith..., M'ilogosta m. < M'ilgost*.

3) Slouží k adaptaci cizích antroponym do češtiny (zařazením k a-kmenům zejména mužského přirozeného rodu).

Formant *-a* je ve staré češtině hojně využíván. Připojuje se ke všem druhům desubstantivních odvozovacích základů a lze konstatovat, že ve funkci přechylovací je téměř paradigmatický.

1) Jména jsou fundována plnými (*Ugra, Turka, Vata, Marka*) i zkrácenými základy antroponym přejatých (*Kuna, Kona* < *Kuno, Kono* < *Kunrát, Konrát, Dula* < *Dulcianus, Dama/Dáma* < *Damian, Beneda* < *Benedikt*).

2) Jména jsou odvozena ze složených antroponym domácích, tj. psl. původu (dále jen složených antroponym): a) Od jejich plného základu: *Bogum'ila, Bratrom'ila, Dobroslava, Modl'iboga, Sd'islava*.

b) Od jejich zkráceného základu: *Žizna, Žira, Chuta* (*Sěchut, Svoboda, 1964, s. 77*), *Vša* (*Všem'ila*); ojedinele zahrnuje tento základ i část členu zadního: *Radoma* < *Radom'ir, Vojta* < *Vojt'ěch*.

3) Od zkráceného základu osobních jmen v podobě jejich prefixu — *Pr'ěda* (*Pr'ědslav, Pr'ědm'ir*).

4) Základem jsou deapelativní antroponyma, popř. apelativa: *Krála, Habra, Zuba*.

53. Ostatní konverzní formanty hrají okrajovou roli. Při tvoření nečetných staročeských jmen mají stejné funkce jako *-a* a využívají týchž fundujících útvarů i odvozovacích základů: *-ě* < psl. **-ja* (ja-kmen, m./f): *Káta* (druhá možnost rekonstrukce zápisu *Kata*) a *V'inc'ě*; *-ě* < psl. **-ę* (nt-kmen, n./m.) odvozující patrně jména nedospělých osob: *Otročě, Vř'čě, V'inc'ě* (další možnost výkladu jména).

54. Na odvozování antroponym má největší podíl **sufixace**.

Formant *-ek* < psl. **-ькъ* (o-kmen, m.)

Rekonstrukci jmen s tímto sufixem značně ztěžuje primitivní pravopis, protože umožňuje nejednoznačný zápis většiny konsonantů. Literu *c* lze číst jako *c* i *k*, spřežku *ch* jako *c*, *k*, *ch*, takže zápis *-ec* můžeme rekonstruovat jako *-ec'* i *-ek* a zápis *-ech* navíc ještě jako *-ech*. Proto u každého dokladu zvažujeme všechny možnosti čtení a na základě srovnávání s pozdějšími jmény staročeskými a novočeskými rekonstruujeme jejich pravděpodobné podoby: *M'ichal'ec'* — *M'ichálek*.

Útvary se sufixem *-ek* navazují na deminutivní formy apelativ mužského rodu tvořené týmž formantem, jenž byl ve staré češtině velmi produktivní. Odvozování je provázeno alternacemi *k-č*, *g/h-ž*, *ch-š* podobně jako v případě apelativ; tyto alternace vznikly nápodobou alternací provázejících sufix *-ec'*, kde byly hláskově náležitě (Šlosar, 1986, s. 289–290). Kvantitativní alternace (dloužení samohlásky základu) jsou nepravidelné: *Jan* — *Janek*, ale *M'ichal* — *M'ichálek*.

1) Velmi početné jsou útvary odvozené od jmen cizího původu: a) Od jejich plného základu: *D'ětr'íšek, Janek, Jěnek, Styrek* (*Styr*) a mnoho dalších.

b) Od zkráceného základu je rovněž utvořeno velké množství formací. Jeho většinová podoba konsonant + vokál + konsonant umožňuje — na rozdíl od zkrácených základů typu konsonant + vokál (*Ma-ch*) — jednoznačnější spojení s fundujícím slovem: *Konek, Morek, Dulek/Dúlek, Benek, Bonek* (< *Konrát, Moric, Dulcianus, Benedikt, Bonifacius* apod). Jména *Bálek/Balek, Pálek/Palek, Válek/Valek* mohou na

základě možných záměn retnic *b/p/v* představovat původní hláskové nebo grafické varianty jednoho jména, ale lze je spojit i s rozdílnými fundujícími útvary (*Baldewin/Palwin, Baltazar, Valentin*).

Zápisy *Hinco, Henco, Hyncho, Heincko* rekonstruujeme jako *Hynek, Henek, Hejnec* a považujeme je za formálně hypokoristické obměny jmen *Heinrich, Heinrichus* apod. Zápis *Dobec* lze číst jako *Dobek* nebo *Dob'ec'*, protože jsou obě jména ve staré češtině doložena. Byla asi odvozena z některého složeného antroponyma s adjektivním komponentem *Dob'ě- (Dob'ěstoj)*, ale záhy začala být pokládána za formálně hypokoristickou obměnu přejatého jména *Tobiáš*. O tom svědčí listinné doklady z období do začátku 15. století, v nichž vystupuje táž osoba jednou pod jménem *Tobiáš*, podruhé pod jménem se základem *Dob-*: *Dobeš — Tobiáš*, v jiném případě dokonce *Dob'ěslav — Tobiáš* (Svoboda, 1964, s. 33). Protože toto pojetí ve staré češtině převládlo, jsou antroponyma se základem *Dob-* uváděna mezi antroponymy desubstantivními.

Zápis *Hilconis*, zachycující bohemikum ve formě lat. gen. sg., lze rekonstruovat jako *Hilek, Hýlek, Chýlek*. V prvním případě předpokládáme zkrácený základ přejatého jména (stč. *Hilbrant*, lat. *Hilarius*), v druhém fundující apelativum *hýl*, v třetím, nejpravděpodobnějším spatřujeme adjektivní základ *chýl-*, jenž se často vyskytuje ve stč. jménech (*Chylik, Chylka*, Svoboda, 1964, s. 270) i nč. příjmeních (*Chýla, Chýle, Chylek, Chylý*, Moldanová, 1983, s. 91), viz Antroponyma deadjektivní, § 126.

Rovněž doklad *Binek* nabízí více možností rekonstrukce: *B'iňek, B'iňek, Byňek*. Gebauer (1970, 1, s. 56) dává přednost podobě *B'iňek*, Moldanová (1983, s. 44) vykládá příjmení *Binek, Bina* ze jména *Benedikt*, přičemž podobu základu považuje za výsledek hláskového vývoje *e > é > í*. Gebauer (1970, 1, s. 38) obdobně vysvětluje formu *Bina* doloženou z 16. stol., ale tento výklad nelze použít pro jména z 11.–13. století, poněvadž uvedené hláskové změny jsou až pozdější (od 15. stol.). Proto hledáme fundující útvar mezi antroponymy cizího původu. Mohlo by jím být jméno začínající hláskovým skupením *B'in-, V'in-*, protože záměna retnic *b/v* byla v nejstarším období možná. Jako nejpravděpodobnější fundující útvar podob *B'inek, B'iňek* se jeví jméno *Vincent*, s nímž bývá spojováno též antroponymum *B'ičen/B'icen*, avšak ani případná další jména s homonymními zkrácenými základy nejsou vyloučena. Nemáme sice přímo doloženo jméno *B'iň*, ale existuje toponymum *Biňov*. Podoba *Byňek* vznikla asi ze stč. *Byň* (Svoboda, 1964, s. 155); formace se sufixem *-ň + ek* poskytly základnu pro vytvoření rozšířené varianty *-ňek*, jež byla ve staré češtině častá (*B'iňek*).

Slovtvorný základ dalších formací je stejného hláskového složení, ale tvoří jej buď druhá slabika fundujícího jména zakončená na konsonant (*Vincentius*), nebo druhá slabika zakončená na vokál spolu s konsonantem pocházejícím ze slabiky třetí

(*Nicolaus*): *Čenek* (< italské podoby *Vincenzo* vyslovované jako [*Vinčenco*], Kopečný, 1974, s. 51), *Kolek* (< *Nikolaus*, nebo stč. *kolek*, *kólek* 'kolík', viz jména *Sochor*, Tyč, Svoboda, 1964, s. 199).

2) Stejně výraznou skupinu představují odvozeniny ze složených antroponym domácích: a) Z plného základu: *Bogdálek*, *Bogdánek*, *Pr'ibyslávek*.

b) Ze zkráceného základu: v podobě substantivního komponentu — *Gostek* (*Dobrogost*, *Gost*), podobně *Ladek*, *M'irek*, *Pluček* (*Svatopluk*), *Vojek* (*Vojslav*); v podobě pronominálního komponentu — *Mojek*, *Sobek* (*Mojm'ir*, *Sob'ěgřd*). Jak patrně z uváděných příkladů, fungují mnohé komponenty (opatřené morfologickou charakteristikou o-kmenovou nebo jo-kmenovou) jako samostatná jména (*Pluk*) a rozmnožují soubor fundujících útvarů. Toto tvrzení platí pro všechny slovtvorné typy užívající zkráceného základu v podobě komponentu složeného antroponyma. — Zkrácený základ tvoří přední člen kompozita bez konektu a první konsonant členu zadního: *Vojtek* (*Vojt'ěch*), *Sv'ěcek* (< **Sv'ětslav* < **Sv'ět'islav*), *Racek* (*Raclav* < *Radslav*) se zjednodušením souhláskové skupiny *-ts- -ds- > -c-*.

3) Fundujícím útvarem jsou formální hypokoristika odvozená ze jmen domácích i přejatých: *Bánek* (*Ban*), *Benek* (*Ben*), *B'eňek* (*Beň*), *Boček* (*Bok* i *bok*, viz § 57), *Mašek* (*Mach*), *M'ěšek* (*M'ěch*), *Pašek* (*Pach*), *P'eček* (*P'ek*), *Lašek* (*Lach*). Antroponymum *Macek* nemá průhlednou slovtvornou strukturu. V listinách z období do začátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 33) je jedna osoba označována jmény *Mac* i *Mathias*, jiná zase dvojicí *Macej* — *Mathias*. V těchto případech se pravděpodobně jedná o asibilaci *l' > c'*, ale u antroponyma *Macek* doloženého ve 12. století s asibilací ještě počítat nemůžeme, protože se objevuje až o 100 let později. Proto uvažujeme o rozšířené příponě *-cek* a odvozovacím základu *Ma-* (< *Matěj*, *Mathias*). Tato rozšířená varianta sufixu *-ek* vznikla patrně jeho perintegrací se základy zakončenými na *c < ts, ds*, srov. stč. *Bud'islav > Buclav* a *Bucek*. Rozšířenou variantou *-cek* pak bylo asi utvořeno i jméno *Mucek* (< *Mut'iš*).

4) Jména jsou odvozena z deapelativních antroponym nebo apelativ; nejčastěji se jedná o názvy živočichů, rostlin, věcí a jejich částí, ale skutečné pojmenovací motivy dnes už většinou neznáme: *Hýlek* (stč. *hýl*), *Srnek* (stč. *srn* 'smec, srna'), *Úžek* (stč. *Už*, *už* 'had'), *Ráček* (druhá možnost rekonstrukce zápisů *Racek*, *Racec*); *Kv'ětek*, *D'ětelek* (stč. *dětel* 'jetel', *dětel//datel*, jedna z možností rekonstrukce zápisu *Dethelec*, o druhé viz *D'ět'el'ec'*, § 59), *Boček* (stč. *bok*, *Bok*, viz též § 57), *Nosek*, *Súdek*.

Jméno *Hájek* můžeme spojit se stč. *háj*, *hájek*, o možné fundaci slovesem viz Antroponyma deverbální, § 157. — Zápis *Habrec*, *Habirko* lze rekonstruovat jako *Habrek* i *Chabrek*. Rekonstruované podobě *Chabrek* věnujeme pozornost v rámci antroponym deadjektivních (§ 126, ale není zcela vyloučena ani souvislost s nář. *cha-*

brek 'chrpa'), rekonstrukci *Habrek* lze vztáhnout k stč. *habr*, viz podobně motivovaná přijímá *Dub*, *Hloh*, *Ořech*, *Smrk* (Svoboda, 1964, s. 196).

Zápis *Puczko* lze číst jako *Bůček/Buček*, *Půček/Puček*, obě antroponyma jsou doložena u Svobody, 1964, s. 135. První rekonstruovaná podoba náleží fundujícím apelativem *buk*, *bůček* (tak stč.) nebo deapelativním antroponymem do této skupiny, druhá mohla být odvozena ze zkráceného základu nějakého jména cizího původu. — Podoby *Kr'ek/Kr'ěk* lze spojit se stč. deminutivem *křek* 'malý keř', nebo s antroponymickým základem *Kr'ě-*, viz formant *-k*, § 57.

Jméno *Sedlek* obsahuje slovtvorný základ *sedl-* hojně užívaný i v jiných slovtvorných typech (*Sedlata*, *Sedlák*, *Sedlo*, *Sedloň*, Svoboda, 1964, s. 298), antroponyma *Vrážek*, *L'ešek* jsou utvořena od příslušných apelativních nebo propriálních pojmenování osob (stč. *lech* 'náčelník' a *vrah*, Svoboda, 1964, s. 202, *Vrah*).

Sufix *-ek* je nejproduktivnějším českým antroponymickým formantem. V deminutivní a později též ve funkci formálně hypokoristické odvozuje nejčastěji od antroponym, a to od jejich plných i různě zkrácených základů zakončených na konsonant. Ve funkci formálně hypokoristické překračuje oblast desubstantivních osobních jmen a tvoří formální hypokoristika též od základů adjektivních a verbálních. Zpočátku (do 13. stol.) sice jen v malé míře, ale později nabývá i v těchto skupinách významného postavení.

Formant *-ka* < psl. *-ьka (a-kmen, m./f.)

55. Ve staré češtině byl využíván při odvozování deminutiv ženského rodu (zde se spojoval jen se základy zakončenými na vokál a konsonant) a při přechylování ženských protějšků od mužských jmen (Šlosar, 1986, s. 287, 292). — V návaznosti na tyto funkce nabývá antroponymický sufix *-ka* též funkce formálně hypokoristické (*Sv'iňka*, *M'irka*), obdobně jako formant *-ek*, s nímž má řadu společných rysů. Ve formální hypokoristika byly postupně přehodnocovány přechýlené podoby mužských jmen se sufixem *-ek* (*Dobka* < *Dobek*) a toto nové pojetí dovolilo, aby sloužily též k označení osob mužského pohlaví, a to jako formální hypokoristika (*Dobka* < *Dob'ěstoj*, *Tobiáš*, viz § 54), nebo jako jejich a-kmenové morfologické varianty (*Dobek-Dobka*). Dvojice typu *M'irek* — *M'irka* jsou ve staré češtině velmi časté, a proto mají oba slovtvorné typy většinu fundujících útvarů společnou. Případné alternace provázející odvozování se v obou typech rovněž shodují: *k-č*, *ch-š*, *g/h-ž*.

Antroponyma jsou utvořena z domácích i přejatých osobních jmen. Formant se připojuje k týmž druhům základů jako předchozí sufix *-ek*, tj. většinou k jednoslabičným odvozovacím základům struktury konsonant + vokál + konsonant. Podrobněji o nich viz formant *-ek*, § 54.

1) Základem antroponym jsou jména cizí: *Benka*, *B'inka*, *Hynka*, *Helka* (*Hela*, *Helena*), *N'ětka* (*N'ěta*, *Agnetis*). — Jméno *B'ička* obsahuje slovtvorný základ *B'ič-*,

o něm viz formant *-en*, § 65. Maskulinum *B'iček* sice ve staré češtině doloženo není, ale je možné, že jeho eventuální zápisy nerozlišující *i, í, y, ý* byly mylně čteny jako *Býček* (toto jméno se vyskytuje v období do 15. století). V opačném případě vznikla podoba *B'ička* na pozadí ostatních formací se sufixem *-ka*.

2) Fundujícími útvary jsou osobní jména složená: *Gn'ěvka, Ladka, M'irka, Darka* (*Bohudarka, Svoboda, 1964, s. 131, Bogudar m., Bogudar' f.*); *Sobka* (*Sob'ěslav(a)*).

3) Jména jsou utvořena z formálních hypokoristik: *Bogunka* (*Boguna*), *Boguška* (*Boguša, Boguš*), *Jistboška* (*Jistbeša*). — Pro antroponyma *Čáška, Raška* předpokládáme fundující **Čáša/*Čaša* (*Svoboda, 1964, s. 149, uvádí jen Čaš*) a *Rašě* (*Svoboda, 1964, s. 149, Raš* i *Rašě*). Jméno rekonstruované do podoby *Čáška* by bylo možné spojit se staročeským apelativem *čáška* 'číška', viz oddíl 4. Zápisy *Goska, Gosca, Goscha* lze rekonstruovat jako *Gos(t)ka* (< *Gostek*), nebo jako *Goška* (< *Goš, Goša*). Zápis *Vlicenca* lze nejspíše číst *Vj'čenka* a spojit se jménem *Vj'čen* (*Svoboda, 1964, s. 158*), popř. s *Vj'k*.

4) Odvozovací základ poskytují deapelativní osobní jména nebo apelativa: *Dúbravka, D'ěvka/D'ievka, D'ěčka, Tetka, Zorka* (< *Dúbrava, D'ěva, D'ieka, D'ěka* — 13. st., *Zora, Teta, Svoboda, 1964, s. 49–50, 132*); *Pal'ička, Krabka* (stč. *krabka* 'krabice'), *Čáška* (stč. *čáška* 'číška'); *Sobotka, N'ed'ělka*.

Tento typ byl sice v 11.–13. století zastoupen jen průměrně, ale postupně nabýval na významu a početně se rozrůstal (*Svoboda, 1964, s. 131–132*).

Formant *-ik* < psl. **-ikъ* (o-kmen, m.)

56. Ve spojení se substantivními základy má již v rané staré češtině významnou úlohu při tvoření deminutiv (*Šlosar, 1986, s. 289–290*). Antroponymický sufix *-ik* z této funkce původně vycházel, ale brzy ji spojil s funkcí formálně hypokoristickou. Připojuje se k základům zakončeným na jeden nebo dva konsonanty.

1) Početná skupina jmen je utvořena od antroponym přejatých. a) Od plného základu: *Jan'ik, Jěn'ik, Jur'ik, Marčik* (*Marek*), *Ot'ik, Pavl'ik*. — Osobní jméno *Artv'ik* je výsledkem hláskové a slovtvorné adaptace něm. *Hartwig*.

b) Od zkrácených základů: *Adl'ik* (*Adloch*), *Ald'ik* (*Aldrian*), *Alv'ik* (*Alwlin*), *B'en'ik* (*Benedikt*), *Mar'ik* (*Martin, Mauritius*; spojení s *Máří, Mářě* f. je asi sekundární), *Sam'ik* (*Samuel*, ale i *Samod'ěl*), *Tom'ik, Vald'ik* (*Valdemar*), *Val'ik, Vavr'ik, Zuz'ik* m. (< *Zuzana*; sufix měl patrně funkci přechylovací). — Jméno *Jid'ik* spojujeme s *Egidius*, protože v listinách je jedna a táž osoba označována dvojicí *Jidik* — *Egidius* (ve středověké výslovnosti [ejidiuš]); *Gebauer, 1970, 1, s. 583*. Zkrácený základ představuje střední část jména, tj. jeho druhá slabika a konsonant slabiky třetí.

2) Formace jsou fundovány složenými osobními jmény, a to jejich zkráceným základem v podobě jednoho komponentu: *Božik* (*Svojbog, Božet'ěch*), *Gost'ik* (*Dobrogost*), *Krajik* (*C'uz'kraj*), *Vojik* (*Vojslav*), *Sob'ik* (*Sob'ěgđ*).

3) Antroponyma obsahují zkrácený základ jmen odvozených (*Pr'ěd'ik* < *Pr'ědslav*), nebo plný základ formálních hypokoristik (*Al'šik* < *Al'eš*, *Kras'ik*, *Maršik* < *Mareš*).

4) Jména jsou utvořena od deapelativních osobních jmen nebo apelativ: *Král'ik*, *B'ičik*, *Bat'ik* (stč. *batik* 'miláček'). — Zápis *Zoyk* lze rekonstruovat trojím způsobem: *Sojk* (tak Svoboda, 1964, s. 196), *Sov'ik* — s *-ovi-* > *-oj-* (Moldanová, 1983, s. 215, uvádí jako příjmení), *Sojik*. Za pravděpodobnější pokládáme formace se sufixem *-ik*, který patrně odvozoval přechýlenou podobu mužského rodu od apelativ *sova*, *sojě* f. 'sojka' (tak stč.).

Desubstantivní antroponyma se sufixem *-ik* se vyvíjela obdobně jako osobní jména s formantem *-ka*. V nejstarším období češtiny patřila mezi typy průměrně zastoupené, ve 14. a 15. století pak mezi nejvýznamnější.

Formant -k < psl.*-*къ* (o-kmen, m.)

57. Český slovtvorný typ se sufixem *-k* se patrně vyvíjel na pozadí formantů *-ek*, *-ik*, jejichž *e*, *i* mohlo být v důsledku postupně se prosazujícího parasystémového tvoření někdy považováno za součást antroponymického základu: *Sul'ik* < *Sul'islav*, *Bolek* < *Bol'eslav*, *Sd'ik* < *Sd'islav*. V nejstarším období češtiny se formantem *-k* odvozovala nečetná formální hypokoristika, a to od antroponym domácích i přejatých. Sufix se připojoval k jednoslabičným zkráceným základům struktury konsonant + vokál, takže konkrétní fundující útvary jsou jen stěží zjistitelné. Slovtvornou analýzu dále komplikuje fakt, že pro většinu starobyklých jmen s předpokládaným sufixem *-k* máme k dispozici jediný doklad zapsaný nejednoznačným primitivním pravopisem a že některé formace nebyly doloženy přímo, nýbrž byly rekonstruovány z jiných jmen jako jejich předpokládané fundující útvary. Protože nemáme k dispozici dostatek spolehlivého materiálu, zůstává naše analýza ve většině případů nejednoznačná. Zbývá dodat, že všechna zde uváděná osobní jména jsou doložena ve staré češtině alespoň jako základ toponym.

Antroponymum **P'ek* rekonstruované z *P'eček* patrně vychází z přejatého jména *Petr*, neboť existují listinné doklady, v nichž je táž osoba označována jako *Petr* i *Peček* (Svoboda, 1964, s. 34). — Jméno *Vok* je asi odvozeno od antroponyma začínajícího hláskovou skupinou *Vo-* (*Vojt'ěch*), ale nemůžeme vyloučit ani výklad druhý, který je pokládá za výsledek adaptace něm. *Woco* (F. Liewehr, 1926, s. 30).

Zápis *Geco* lze rekonstruovat jako *Gek* (< *Gebhart*), nebo jako *Jěk* (< stč. *jěčě-ti*), viz stč. *jěk* 'nářek' a antroponymum *Pláč*. Tato druhá možnost je sice méně pravděpodobná, ale je podporována dvěma argumenty: *Gek* je jediné antroponymum s předpokládaným formálně hypokoristickým sufixem *-k*, které není doloženo z pozdějších období staré češtiny, a zároveň jediné stč. jméno se základem *Ge-*. Dále je pozoruhodné, že zvukomalebná slovesa se nabízejí jako alternativní fundující útva-

ry ve více případech. Jméno *Kv'ěk/Kv'iek* lze odvodit od některého jména se základem *kv'ět* (*Kv'ět, Kv'ětek*) nebo spojit se stč. *kviekati, kvikati*, podobně *Vřk* s *Vřchoslav* nebo se stč. *vrknúti*.

Při rekonstrukci a výkladu jména zapsaného v podobě *Cik* dospíváme k několika řešením: a) *Či-k < Čila*; b) *T'i-k < T'ich* apod. (Svoboda, 1964, s. 305, uvádí *T'ik, T'ich, T'ichoň* aj.), ovšem jen v tom případě, předpokládáme-li asibilovanou výslovnost *c' < t'*. Doklad sice pochází z r. 1115, ale uvedená asibilace vyloučena není, protože se jedná o falzum ze 13. století. c) Vedle útvarů *Tik, Tich* dokládá Svoboda (1964, s. 131) ještě podobu *Cik* a považuje ji za přijmí utvořené z citoslovce. Citoslovečného původu je patrně i zvukomalebné slovo *čik* 'piskoř', doložené z více slovanských jazyků, ale v češtině pouze z východomoravských nářečí (podle Machka, 1971, s. 102). Za nejpravděpodobnější pokládáme výklad první, tj. odvození sufixem *-k* od antroponyma začínajícího slabikou *Či-/Či-*.

Formace **Pr'ěk* není v 11.–13. století doložena přímo, nýbrž prostřednictvím jména *Pr'ěčen* a je velmi pravděpodobné, že se jedná o formálně hypokoristickou obměnu některého jména s prefixem *Pr'ě-* (*Pr'ěslav...*). Podobně jméno **Vlak* rekonstruované z *Vlaken* je asi odvozeno z některého složeného jména s komponentem *-vlad-, -vlast-* (*Vlad'im'ir, Vlast'ibor*). — Antroponymum *Kr'ek/Kr'ěk* lze spojit jednak se stč. *křek* 'malý keř', jednak se zkráceným antroponymickým základem *Kr'ě-* (*Kr'ěs'islav*) a **Bok* (rekonstruované z *Boček*) se stč. *bok* nebo zkráceným antroponymickým základem *Bo-guslav*. Vzhledem k nepatrnému množství jmen, v nichž můžeme bezpečněji stanovit formant *-k* (**P'ek, *Vlak, *Pr'ěk, Čik/T'ik*, snad i *Vok*), nelze vyloučit ani fundaci apelativem, srov. např. stč. *bok*, osobní jméno *Leb* (13.st.) a přijmí *Břuch, Hrdlo, Kost, Lokétek, Noha, Žaludek* (Svoboda, 1964, s. 195). Je však velmi pravděpodobné, že na pozadí slovtvorného typu se sufixem *-k* byla i případná deapelativní antroponyma (*Bok*) později přehodnocena ve formálně hypokoristické obměny jiných jmen začínajících stejným hláskovým skupením.

Formant -ák < psl. *-akъ (o-kmen, m.)

58. Při tvoření apelativních i propriálních formací vystupuje v různých funkcích. Už v rané staré češtině je využíván při odvozování apelativních jmen konatelských, ale jen jako ojedinělý prostředek k tvoření expresivně zabarvených názvů osob nízko postavených nebo hodnocených (stč. *modlák*); Šlosar, 1986, s. 257. Na tento slovtvorný typ motivicky navazuje jméno *Modlák*. U ostatních desubstantivních antroponym se uplatňuje spíše sufix *-ák* s původní funkcí augmentativní (stč. *hosták* 'kupec, cizinec, host') nebo jen expresivní, která umožňovala plynulý přechod k funkci formálně hypokoristické.

Základem jmen jsou většinou antroponyma různých slovtvorných typů: *Gosták* (*Dobrogost*), *Voják* (*Sbyvoj*), *Kr'izák* (*Kr'izan*). Zápis *Tronac* bývá tradičně

rekonstruován jako *Trnák*, *Trňák* (Svoboda, 1964, s. 133, Rejstřík CB 1) a je to patrně jediné možné řešení. Ale jedná se asi o zápis zkomolený, protože *o* se jako průvodní vokál u stč. *r* sonans nevyskytovalo. Fundujícím útvarem mohlo být jak antroponymum, tak apelativum (stč. *trn* 'trn, trnitý keř').

Dvoji fundaci nabízí též jméno *Čelák*: antroponymem (*Čelko*, Svoboda, 1964, s. 195), nebo apelativem *čelo*. V druhém případě by formace navazovala na deadjektivní apelativa a antroponyma vyjadřující charakteristiku nositele jména podle jeho nápadného znaku, viz *Bradáč*.

Sufix *-ák* slouží od nejstarších dob k odvozování příjmí a v této funkci je již od 14. století velmi produktivní. Stojí za zmínku, že Svoboda (1964, s. 133–134) uvádí zhruba 90 osobních jmen s tímto sufixem uplatňovaným ve výše uvedených funkcích.

Formant -ec' < psl. *-ьць (jo-kmen, m.)

59. Je polyfunkční; při tvoření antroponym ze substantivních základů má především funkci deminutivní a formálně hypokoristickou, ale tvoří též osobní jména vyjadřující příslušnost k místu nebo rodu (stč. *Moravec* 'kdo je z Moravy'). Je velmi pravděpodobné, že se vyvinul na pozadí svého apelativního protějšku majícího deminutivní a posléze specifikační funkci (Šlosar, 1986, s. 289–290). — O jeho nejednoznačném zápisu viz formant *-ek*, § 54.

Sufix odvozuje od různých druhů substantivních základů a přitom se poji s alternacemi *g/h-ž*, *ch-š*, *k-č*, *r-r'* obdobně jako v případě apelativ.

1) Fundujícím útvarem jsou přejatá antroponyma. Jejich plný základ obsahují *M'ichal'ec'*, *Pavl'ec'*, *P'etr'ec'*, *Havl'ec'*, zkrácený (v podobě konsonant + vokál + konsonant) jména *B'en'ec'*, *Dob'ec'* (viz § 54), *Kol'ec'* (*Nikolaus*), *M'ikul'ec'* (stč. *Mikuláš*), *Rab'ec'* (*Rathbodo*; fundace apelativem *rab* je méně pravděpodobná).

2) Osobní jména jsou odvozena z plného i zkráceného základu jmen složených: *Bogdan'ec'*, *Bogdal'ec'*, *Sob'ěslav'ec'*, *Pr'ibyslav'ec'* (v případě posledních dvou jmen je možná i fundace toponymy), *Vojec'* (*Sbyvoj*).

3) Základová jména jsou formální hypokoristika: *Kr'izen'ec'*/*Kr'izěn'ec'* (*Kr'izen*, *Kr'izan*), *R'iv'ln'ec'* (*R'iv'ln*), *Žěšec'* (< *Žěš*; zapsáno jako *Ziesce*, o druhé možnosti rekonstrukce viz *Žěšc'ě*, § 61).

4) Na tvoření následujících formací se podílejí deapelativní antroponyma nebo apelativa: *M'edv'ěd'ec'*, *D'ět'el'ec'* (viz § 54). Zápis *Vlricus Zagechec* lze patrně rekonstruovat jako *Ulrikus Zaječec'* (*e* snad zachycuje *ä* < *ę*, srov. psl. **zajęcъ*) a odvodit od stč. *zajiec*, *Zajiec* nebo z toponyma se stejným základem (*Zaječí*, *Zaječice*...).

Tento slovotvorný typ není v nejstarším období hojně zastoupen, ale s rozvojem příjmí (od 14. století) nabývá i on na významu (Svoboda, 1964, s. 141–142).

Formant -lc'a/lc'ě < psl. *-ica (ja-kmen, m./f.)

60. Odvozuje nečetná staročeská antroponyma (ženská jména od mužských, de-

minutiva a posléze i formální hypokoristika obou přirozených rodů), a to na pozadí svého apelativního protějšku ve funkci přechylovací a deminutivní (Šlosar, 1986, s. 292, 287).

Jejich častým základem jsou formální hypokoristika (*Vlast'ic'a*, *P'ečic'ě* < **P'ek*, *M'ěšic'a* < *M'ěša*, *M'ěšek*, *Rašic'a* < *Rašě* a snad i *Bošic'a*/*Pošic'a* < *Boš*/*Boš*, *Boša*/*Bóša*), deapelativní jména nebo apelativa: *Bratr'ic'ě* (stč. *bratřec*, *bratranec* — *bratranicě*, *Bratřec*, Gebauer, 1970, 1, s. 96), *Bat'ic'ě* (*Bat'ík*, stč. *batík* 'miláček', *báta* 'bratr, příbuzný', *baticě* 'sestřička'), *D'ěv'ic'ě* (*D'ěva*, *D'ěv'ík*, stč. *děvice*).

Formant -c'a/c'ě < psl. *-bca (ja-kmen, m./f.)

61. Omezuje se jen na několik stč. formálních hypokoristik, která se tvoří podle vzoru apelativních deminutiv odvozených od i-kmenů (Šlosar, 1986, s. 292). Připojuje se k antroponymickým základům zakončeným na konsonant.

1) Antroponyma jsou fundována cizími jmény nebo formálními hypokoristiky: *Žěšc'ě* (*Žěša*), *Rochc'ě* (*Roch*), *Mác'a/Mác'ě* (*Matěj*, *Martin*, nebo se jedná o formálně hypokoristickou obměnu jména *Macek*). — Zápis *Rihce* lze rekonstruovat jako *R'ěhc'ě*, *R'ichc'ě*, *Rychc'ě* a odvodit z antroponym s tímto základem (*Richard*, *Rychalt*, *Rich*, *Rych*, *R'ěch*, dokládá je Svoboda, 1964, s. 296–297).

2) Osobní jména jsou odvozena ze zkráceného základu formací složených: *Žiznc'ě* (*Dobrožizn* m., *Dobrožizn' f.*), *Žirc'ě* (*Vrat'izir*).

Formant -ic' < psl. *-itjь (jo-kmen, m.)

62. Uplatňoval se při tvoření praslovanských deminutiv, a jak ukazují staroslověnské příklady (*kozblištb*), byla jejich derivace mnohdy paralelní s tvořením apelativních jmen mláďat formantem -ę (stsl. *kozblę*). Na základě těchto vztahů nabývá funkce patronymické a v ní jej nacházíme ve staré češtině (stč. *kněžic*; Šlosar, 1986, s. 287–288). Při odvozování staročeských antroponym je zastoupen průměrně.

Formant -ic' se připojuje k antroponymům různých typů; výběr fundujících útvarů je řízen potřebou pojmenovat určitého jedince právě na základě synovského vztahu. O to pozoruhodnější je skutečnost, že ačkoliv bylo spojování formantu s antroponymickým základem poměrně volné, spojoval se tento sufix nejčastěji s osobními jmény desubstantivními, méně deverbálními a ojediněle s deadjektivními. — Rozšířená varianta -ov'ic' vznikla perintegrací sufixu -ic' s posesivními adjektivy na -óv.

1) Jména jsou odvozena od antroponym přejatých: *Jakob'ic'*, *Rapot'ic'* (*Rapota*), *Reinart'ic'*, *S'ebast'ien'ic'*, *V'ec'el'in'ic'* (*Vecelinus*); -ov'ic': *D'im'itrov'ic'*.

2) Základová antroponyma jsou složená: *Džislav'ic'*, *Jarogn'ěv'ic'*, *M'ilhost'ic'*, *Nedam'ěr'ic'*, *Sd'islav'ic'*, *Žěl'ibor'ic'*; -ov'ic': *M'ilhostov'ic'*, *Pr'ěborov'ic'*.

3) Jako fundující útvary se uplatňují formální hypokoristika: *Bohut'ic'* (*Bohuta*), *V'itušic'*, *Dřnošic'* (**Dřnoš*; *Drn*, *Drnek* u Svobody, 1964, s. 264). — Zápisy *Bohusic*, *Bosic* (oba doklady označují tutéž osobu), *Buhsich* čteme jako *Bohušic'*,

Bóšic', *Búšic'* a spojujeme se jménem *Bohuš(a)*; jméno *Búšic'* vzniklo tzv. staročeským stahováním dvou sousedních samohlásek po zániku intervokalického *-h-* (Lamprecht, Hláskosloví, 1986, s. 99; Komárek, 1958, s. 117) a podoba *Bóšic'* se utvořila na jeho pozadí. *-ov'ic'*: *Onšov'ic'*, *Morkov'ic'*.

4) Na odvozování patronymik se podílejí též antroponyma deapelativní: *Užic'* (*Už*), *Kl'usn'ic'*/*Kl'us'ic'* (označující tutéž osobu; *Kl'usna*, stč. *kl'usa*, *kl'usna* 'klisna'), *Mukar'ov'ic'*. — Zápisy *Supcouic* a *Supkowic* lze rekonstruovat jako *Supkov'ic'* (viz stč. *sup* a podobně motivovaná jména *Číž*, *Gogol'*, *Kava* 'kavka'). Méně pravděpodobná je rekonstrukce *Šupkov'ic'* (tak asi Svoboda, 1964, s. 143), protože základ *šup-* je nejasný. Svoboda (1964, s. 138) považuje jméno *Šupík* za etymologicky neprůhledné.

63. Na jména konatelská se sufixem *-n'ík* (o-kmen, m.) navazuje antroponymum *Ratn'ík* (stsl. *ratъnikъ* 'nepřítel, bojovník', *ratъ* 'boj'), se sufixem *-ár'ar'* (jo-kmen, m.) *Mukar'* (stč. *mukař* 'kdo vykonává muku').

64. Následující slovtvorné typy jsou reprezentovány sufixy s funkcí formálně hypokoristickou nebo s dominující funkcí formálně hypokoristickou. Tyto slovtvorné prostředky se spojují téměř výhradně s antroponymickými základy, protože slouží k tvoření obměn jiných osobních jmen. Z uvedeného vyplývá, že fundujícím útvarem se může stát jakékoliv jméno (záleží spíše na tom, které jméno v dané situaci tuto obměnu potřebuje) a že inventář jednotlivých druhů odvozovacích základů i konkrétních proprií se stereotypně opakuje, viz např. polyfunkční sufix *-ek*, § 54. — Obecně lze konstatovat, že formální hypokoristika mohou být utvořena:

1) Od osobních jmen přejatých, a to od jejich plných (*Janek* < *Jan*) a různě zkrácených základů (*Bareš* < *Bartoloměj*, *Růš* < *Rudolf*).

2) Od antroponym složených, a to rovněž od jejich plných (*Pr'ibyslavec* < *Pr'ibyslav*) i různě zkrácených základů (*Boheš* < *Bohuslav*, *Svojša* < *Svojbog*, *Bohdaš* < *Bohdaš*).

3) Od antroponym odvozených (*Pr'ědota* < *Pr'ědm'ír*), nejčastěji od formálních hypokoristik (*Machota* < *Mach*) obsahujících základ cizí (*Mach* < *Martin*) nebo domácí, tj. psl. původu (*Raš* < *Radoslav*). Odvozovací základ je plný (*Machota*), popř. zkrácený (*Mach* < *Mareš*).

Fundujícím formálním hypokoristikům je věnována pozornost v rámci jejich slovtvorných typů.

4) Od antroponym deapelativních a na jejich pozadí vzácně i z apelativ, ale v konkrétních jménech lze oba případy jen stěží rozlišit. Většinou se uplatňují jejich základy plné: *Vl'koň* < *Vl'k*, *v'l'k*.

Aby se inventář fundujících útvarů v následujících typech stereotypně neopakoval, budeme explicitně popisovat všechny druhy odvozovacích základů jen tam, kde

je to nezbytně nutné (zejména u formantů častěji užívaných, např. *-en*). V ostatních případech budou uváděny pouze konkrétní příklady fundujících slov ilustrující různé druhy základů s odkazem na tento souhrnný přehled.

Formant *-en* < psl. **-enъ* (o-kmen, m.)

65. Do skupiny antroponym desubstantivních pronikl z osobních jmen deverbálních, v nichž měly útvary s formantem *-n/-en* tvořené v souladu s pasivními participii *n*-ovými důležité postavení. Jistou oporu pro jeho rozšíření mimo rámec deverbálních proprií představovala deadjektivní antroponyma typu *Krás'en/Kras'en* (v podobě jmenného tvaru adjektiv na *-ny*).

Při odvozování antroponym ze substantivních základů má sufix *-en* funkci hypokoristickou a formálně hypokoristickou, a jak dosvědčují formace stejné struktury ve více slovanských jazycích, měl ji patrně již v praslovanštině. Při tvoření staročeských osobních jmen je středně produktivní.

1) Antroponyma jsou odvozena z osobních jmen cizích, a to z jejich zkráceného základu v podobě konsonant + vokál + konsonant, který nejčastěji představuje první slabika zakončená vokálem a následující konsonant slabiky druhé: *Doben*, *Mar'en* (*Marek*, eventuálně *Marie*), *Ol'en* (*Oldřich*), *R'ehen* (stč. *Gregori*).

Jméno *B'icen/B'ičen* vzniklo adaptací lat. *Vincentius*, viz *Byczen de Raczinawes*, *Vincentius de Ratzinawes*: *Vincentius* > *Vincencius* > *V'icen/B'icen/B'ičen*. Záměny retnic byly v nejstarším období obvyklé, podoba s *-č* asi vznikla na základě výslovnosti italské podoby jména, viz § 54. Protože v té době nebylo graficky rozlišováno *i*, *y*, nelze vyloučit ani rekonstrukci *Byčen* (< *Býk*). Zápis *Gebno* není zcela jasný; snad jde o jméno *Geben* (podobně jako zápis *Bicno* pro *B'icen/B'ičen*), odvozené od přejatého jména s tímto základem (*Gebhart*).

Antroponymum *Kuben* obsahuje zkrácený základ pocházející z druhé slabiky fundujícího jména *Jakub*.

2) Formace jsou odvozeny ze zkrácených základů osobních jmen složených, většinou v podobě některého jejich komponentu zakončeného na konsonant: *Božen* (*Mold'ibog*), *Gosten* (*Dobrogost*), *M'iren/ M'ir'en* (*M'iroslav*), *Svojen* (*Svojbog*), *Našen* (*Našim'ir*, Svoboda, 1964, s. 95).

3) Základem jmen jsou formální hypokoristika: *Búten/Buten* (*Bút* < *Bohut*), *Pr'ěčen* (*Pr'ěk*, Svoboda, 1964, s. 131), *Vlachen* (*Vlach*), *Vlaken* (*Vlak*, Svoboda, 1964, s. 131).

4) V úloze fundujících útvarů vystupují deapelativní osobní jména nebo apelativa: **Kr'izen* rekonstruované z *Kr'izen'ec'* (**kr'iz*, **Kr'iz*, viz pozdější stč. *kříž*, *Kříž*), *Třsen/Třšen* (*Trs* — Svoboda, 1964, s. 197, nebo formální hypokoristikon *Třš* < *Tvřš*), *Púten/Puten* (*Púta*, *Puřata*, Svoboda, 1964, s. 293), *Byčen* (*Býk*, *býk*) viz výše; tato fundace je však méně pravděpodobná, poněvadž od osobních jmen motivovaných

názvy zvířat (*Kozel, Vlk, Pes*, Svoboda, 1964, s. 196) se tvořila formální hypokoristika jen zřídka. — Zápis *Clvsene* rekonstruujeme jako *Kl'usen* a jméno považujeme za utvořené ze stč. *kl'usna, kl'usa* 'klisna' příkloněním k typu s formantem *-en*. Jinak nejasné.

Osobní jméno *Dušen* obsahuje apelativní základ *duch* (stč. *duch*) v antroponymii hojně užívaný (stč. *Dúcha, Ducháč, Ducháček, Duchek, Duchan*, Gebauer, 1970, 1, s. 354). Jak patrně z uváděných příkladů, není při parasystémovém tvoření alternace *ch-š* závazná. Kompozitum *Duchoslav*, doložené až ze 16. století, získalo základ *duch* patrně z těchto antroponym, protože v inventáři praslovanských komponentů není.

Formant *-ena* < psl. **-ena* (a-kmen, m./f.)

66. Představuje morfologickou variantu sufixu *-en*; s ním má společný vývoj, formálně hypokoristickou funkci i druhy odvozovacích základů. Vedle tvoření formálních hypokoristik se podílí na adaptaci některých cizích ženských jmen do češtiny (Kopečný, 1974, s. 48).

Nesnadná je rekonstrukce jmen, která byla odvozena ze základů zakončených na *-r* (*Petr-*). Pro nejstarší období češtiny by byly náležitě jejich podoby s *-r-* založené na předpokladu, že ve skupení *-r'ena* proběhla pračeská depalatalizace (*Petrena*), ale tyto útvary mají ve 14. století — kromě jména *Petrena* — koncový konsonant základu v podobě ř (*Mířen, Bratřena*, Svoboda, 1964, s. 158–159). Zdá se tedy, že pračeská depalatalizace *r' > r* ve skupení *-r'en(a)* buď vůbec neproběhla, nebo byla zrušena analogií. Hláskovou podobu formací se sufixem *-ena* asi ovlivňovala fundující antroponyma s koncovým *r'* v základu; podle *Jur'í* apod. vznikaly podoby *M'ir'ena, Zor'ena, M'ir'en* a jejich postavení upevňovaly tvary, v nichž bylo *r'* náležité (dat., lok. sg. *Sestr'ěn'ě*). K prosazení pozdějšího ř přispěl též formant *-ěna*, který se vyvinul na pozadí deverbálních útvarů typu *Tpp'ěna* a *Tpp'ěn*. Svou roli jistě sehrála i osobní jména jiných typů s těmito základy, v nichž byla alternace *r-r'* závazná (*Bratr'ec*). Abychom respektovali kontinuitu nejstarších antroponym s jejich pozdějšími staročeskými podobami (doloženými u Svobody, 1964, s. 158–159), rekonstruujeme tato osobní jména v souhlase s citovanou publikací převážně s koncovým *r'* v základu.

Antroponyma jsou odvozena od osobních jmen cizích i domácích, tj. psl. původu, sufix se připojuje k jejich plnému i zkrácenému základu: *Jur'ena, Petrena, Božena, Bratr'ena, Gostena, M'ir'ena, Vlastena, Sob'ěna* (*Sob'ěslav*), *Sedl'ena, Krašena, Zor'ena*.

Zápisy *Cristena, Danena* lze rekonstruovat jako *Kr'istena, Danena* (*Daniel, Daniela*), ale pozdější stč. doklady zapsané jednoznačnějším sprežkovým pravopisem ukazují na podoby *Kr'istěna, Dan'ěna* (Svoboda, 1964, s. 159). Obě formace patr-

ně obsahují sufix *-ěna*, který vznikl na pozadí deverbálních osobních jmen, v nichž bylo *ě* součástí infinitivního kmene (*Тр'ěна*). Suffixy *-ena* a *-ěna* se pak v konkrétních jménech zaměňovaly, a proto jsou uvedeny v rámci jednoho slovtvorného typu. — Jméno *Kr'ist'ěna* je výsledkem adaptace cizího *Christiana* (příklonem k tomuto typu).

Suffix *-ena* měl ve staré češtině jistou produktivitu, ale jeho postavení nebylo nikdy příliš významné. Svoboda (1964, s. 159) uvádí jen asi 20 formací této struktury.

Formant -an < psl. **-anъ* (o-kmen, m.)

67. Je ve skupině desubstantivních antroponym nepůvodní, odvozuje jen několik formálních hypokoristik na pozadí deverbálních formací se suffixy *-an* a *-n* (*B'ěgan*, *M'ilován'* / *M'ilovan*) a cizích jmen s latinským zakončením *-ianus*, *-anus*, která mívala ve staré češtině podobu s *-an*, *-án*: *Urban*, *Damian* / *-án*. Shodný základ některých deverbálních jmen a formálních hypokoristik (*Koch-á-n* — *Koch*) vedl k perintegraci suffixu *-n* s kmenotvorným formantem fundujícího slovesa a jejím výsledkem byl právě formálně hypokoristický sufix *-an*, spojitelný s různými druhy antroponymických základů. Počátky tohoto procesu jistě spadají do doby praslovanšské, protože sufix *-an* je ve stejné funkci využíván i v jiných slovanských jazycích (Svoboda, 1964, s. 157), jeho další vývoj v češtině se pak ubíral podobnými cestami, jakými prošel formant *-en*. Oba si při tvoření staročeských antroponym ze substantivních základů postupně vydobyly jisté postavení a zařadily se mezi suffixy průměrně zastoupené.

Fundující útvary pocházejí z cizích i domácích zdrojů: *Doman* (*Dominik*, *Domaslav*), *Bojan*, *Svojan* (*Bojслав*, *Svojbog*), *Dušan* (stč. *duch*, *Dušen*; *š* je analogické s paralelním *Dušen*). — Adaptací jména *Christianus* vznikly jeho české podoby *Kr'istan*, *Kr'iš'an*, *Kr'ištan*.

Antroponymum *Kr'izan* lze odvodit z pč. **Kr'iz*, **kr'iz*, viz stč. *Kříž a kříž* (Gebauer, 1970, 2, s. 149). Není vyloučeno, že stejně bylo do češtiny adaptováno jméno *Christianus*, ale podle našeho názoru je spojení *Christianus* — *Kr'izan* až sekundární. Jméno *Radvan* vzniklo z *Radovan* (Svoboda, 1946, s. 211), asi pod vlivem přejatých jmen *Radewin*, *Ratwin*.

Formant -ana < psl. **-ana* (a-kmen, m./f.)

68. Je málo užívanou morfologickou variantou suffixu *-an* a mezi oběma slovtvornými prostředky je obdobný vztah jako mezi suffixy *-en* a *-ena*. V případě mužských jmen se jim odvozují formální hypokoristika, v případě ženských jmen mohou některé formace zakončené na *-ana* představovat od původu přechýlené podoby svých mužských protějšků (*Kr'izan* — *Kr'izan-a*).

Základem antroponym jsou osobní jména přejatá i domácí: *Kv'ětana* (*Kv'ět* — 13. st., popř. pozdější stč. *květ*, *Květa*, Gebauer, 1970, 2, s. 190). Zápis *Decana* lze

rekonstruovat jako *D'ékana*, *D'éčana*, *D'ětana*. První dvě jména lze odvodit od *D'éka/D'ieka* (13.st.), nebo stč. *děka*, *dieka*, třetí ze zkráceného základu antroponyma cizího (*Děťrich*, *Dětleb...*), nebo domácího (*D'ětoň*).

Formant -ín < psl. *-inъ (o-kmen, m.)

69. Omezuje se na několik staročeských apelativních názvů osob vyjadřujících jejich příslušnost k určitému celku (*čeledín*) a na stejně nepatrný počet antroponym s podobnou slovtvornou motivací (*Vlašín*, *Sřb'in*). V případě osobních jmen obsahujících antroponymum označující jednotlivce se formant *-in* mohl specifikovat na vyjádření vztahu pojmenované osoby k určitému jedinci (*Zašin* — *Zach*), či fundujícímu apelativu (*Hr'iv'in/R'iv'in*). Dělo se tak v souladu s funkcí apelativního sufixu *-in*, který tvořil pojmenování substancí na základě vztahu k jiné substanci, a na pozadí posesivních adjektiv se sufixem *-in*. Je třeba dodat, že odtud nebylo daleko ani k funkci formálně hypokoristické.

Formace jsou odvozeny z domácích i cizích propriet: *Ugr'in*, *Sas'in*, *Vlašín* (formální hypokoristikon *Vlach* je jako fundující útvar méně pravděpodobné), *Zašin* (*Zacharias*, *Zach*). Jméno *Hr'iv'in/R'iv'in* obsahuje propriální nebo apelativní základ *hr'iv-/r'iv-* (stč. *Hřivka*, *Hřivnáč*, Svoboda, 1964, s. 268, pč. **hr'iva*, stč. *hřiva*). Zcela vyloučený není ani základ jména přejatého (*Rywlín*, *Rywin* — Svoboda, 1964, s. 160).

Jméno *D'iv'in* (podobně jako *D'iv'iš*) bylo považováno za formálně hypokoristickou obměnu cizího antroponyma *Dionysius*. Svědčí o tom listinné doklady z období do začátku 15. století, v nichž je též osoba nazývána *Dionysius* i *Divín*, jiná zase *Dionysius* a *Diviš* (Svoboda, 1964, s. 33). Gebauer (1970, 1, s. 252) poskytuje doklady o tom, že k označení stejné osoby sloužila jména *Diviš* a *Divín*. Vzájemné vztahy všech tří antroponym nasvědčují, že formace *D'iv'iš* a *D'iv'in* byly patrně už v nejstarším období češtiny pokládány za formálně hypokoristické obměny jména *Dionysius*. Bylo to možné, protože bilabiální *v* se v hláskovém skupení *-iv'i-* vyslovovalo nezřetelně. Nelze však jednoznačně odpovědět na otázku, který slovtvorný proces byl prvotní, tj. zda byla jména *D'iv'in*, *D'iv'iš* původně odvozena od základu *d'iv-* (stč. *div*, *diviti se*; *diví*, *divoký*), nebo zda vznikla slovtvornou adaptací přejatého jména *Dionysius*. Domníváme se, že pravděpodobnější je výklad druhý, poněvadž sufixy *-in* a *-iš* se s verbálními a adjektivními základy spojovaly až sekundárně. Do 13. století jsou doložena jména *D'iv'in*, *D'iv'iš*, *D'iva* a do 15. století k nim přibýly formace *D'iv* a *D'iv'islav* (Svoboda, 1964, s. 49–50, 94).

70. Formant *-an'in* (< psl. **-janinъ*, o-kmen, m.) je doložen v jediném antroponymu *Pol'an'in* utvořeném podle vzoru etnonym a obyvatelských jmen s tímto staročeským sufixem.

Formant -oň < psl. *-onъ (jo-kmen, m.)

71. Po celé období staré češtiny představuje sporadicky zastoupený typ. Původně odvozoval deadjektivní antroponyma charakterizující svého nositele na základě určité vlastnosti (*Gřdoň*), a teprve když formace, jejichž základ se shodoval s jedním komponentem složených antroponym, začaly být přehodnocovány v jejich formálně hypokoristické obměny (*Dobroň* — *Dobrom'ír* > *Dobroň* < *Dobrom'ír*), nabývá funkce formálně hypokoristické a tvoří též osobní jména desubstantivní a deverbální.

V této funkci se připojuje k různým druhům antroponymických základů zakončených na konsonant: *V'itoň* (*Vít*, *Gost'iv'ít*), *D'ětoň* (*Dětmar*, stč. *dietē*), *Čestoň* (*Dobročest*), *V'ěstoň* (*Dobrov'ěst*), *Soboň* (*Sob'ěgrd*), *Vl'koň* (*Vl'k*, *vl'k*), podobně *Žaboň*, *Kv'ětoň*.

Formant -oňa/oňě < psl. *-onja (ja-kmen, m./f.)

72. Tato morfologická varianta předchozího typu je při tvoření staročeských antroponym málo využívána. Nepočetné formace jsou odvozeny z osobních jmen deapelativních, nebo z apelativ: *Kv'ětoňě*, *Žaboňa*, *P'ivoňa/P'ivoňě* (viz stč. *Piva*, *Pivcě* m., *Pivec*, *Pivek*, Svoboda, 1964, s. 289) a *Otroňě*, zapsané jako *Otrone*, s nejasným základem (Staročeský slovník, 2, 1984, s. 965, uvádí jméno *Otroněk*).

Formant -na < psl. *-ъna, *-ъna (a-kmen, m./f.)

73. Ve staré češtině se ojedinele uplatňuje při přechylování ženských protějšků od mužských apelativních (Šlosar, 1986, s. 286–287) i vlastních jmen, při odvozování mužských antroponym se mění jeho původní funkce ve formálně hypokoristickou. Perintegrací suffixu *-na* s příponami fundujících jmen vznikají jeho rozšířené varianty, které se rovněž podílejí na tvoření formálních hypokoristik; např. na pozadí dvojic typu *Božech* — *Božechna* se vyvinul suffix *-chna*.

Suffix odvozuje především od jmen domácích (při absenci údajů o pohlaví pojmenovaných osob nelze stanovit konkrétní fundující útvar): *D'ěčna* (*D'ěka*, *D'ieka*, *D'ěk*, *D'iek*), *D'ěvna*, *Kr'ižna*, *Božna*, *Ratna*, *D'iv'išna* (zápis *Diusna*), *Bratrochna*, *Petruchna* (v případě fundace zkráceným antroponymickým základem *-bratr* nebo přejatým jménem *Petr* má jméno rozšířenou variantu *-ochna*, *-uchna*).

Jméno *Br'ěšna* zapsané jako *Bresna* spojujeme se stč. **Br'ěch* (je doloženo u Svobody, 1964, s. 146, v podobě *Břěch*). Uvedený zápis lze číst též *Br'ěžna* (Svoboda, o., c., s. 156), ale tato rekonstrukce je méně pravděpodobná, protože základ *br'ěz-* se ve stč. formálně hypokoristických útvarech nevyskytuje. Jsou známa pouze deapelativní antroponyma *Břiezka*, *Břézina* (Svoboda, o. c., s. 260).

Jméno *Ošna* zaznamenané v podobě *Ossna* nelze analyzovat jednoznačně: Jako fundující útvar se nabízí buď stč. *On'eš* (za předpokladu, že jde o metatezi nebo o zkomolený zápis), nebo jméno **Oš*, ve staré češtině sice nedoložené, avšak teoreticky možné, neboť zkrácený jednoslabičný základ býval v ojedinelých případech představován vokálem, srov. stč. *Ačka* < *Anna* (Svoboda, 1964, s. 181). Jinak nejasné.

Zápis *Redohna* lze rekonstruovat jako *Radochna* (v případě zkomolení jeho zápisu), nebo *R'ědochna* (*R'ěd'ivoj...*). Druhé řešení je méně pravděpodobné, poněvadž je základ *-r'ěd-* ve staročeské antroponymii vzácný.

Formant -ň (jo-kmen, m.)

74. Odvozuje nečetná staročeská formální hypokoristika od zkráceného základu jiných osobních jmen, nejčastěji složených. U většiny odvozenin nelze jednoznačně stanovit fundující slovo, protože zkrácený základ představuje jediná, většinou první slabika složeného nebo odvozeného jména. Za fundující útvary mohou být považována všechna antroponyma začínající příslušnou hláskovou skupinou, a proto jsou tyto formace využívány jako formálně hypokoristické obměny různých osobních jmen.

Sufix *-ň* má svůj počátek v rámci deadjektivních osobních jmen se sufixem *-oň* (*Gřdoň*), viz § 108. Protože mnohá z těchto jmen obsahovala stejné základy jako některá složená antroponyma s adjektivním komponentem, začaly být útvary se sufixem *-oň* považovány za jejich formálně hypokoristické obměny utvořené sufixem *-ň*: *Drag-oň* — *Drag-o-m'ír* > *Drago-ň* < *Drago-m'ír* (tak i Svoboda, 1946, s. 20–29.) Uvedenou perintegrací získal sufix *-ň* formálně hypokoristickou funkci a stal se prostředkem parasytémového tvoření.

Protože se v primitivním pravopise neoznačovala měkkost, je sufix *-ň* zapisován jako *n*, tedy stejně jako sufix *-n*. Z toho vyplývá, že např. doklad *Ben* lze číst *Ben* i *B'eň*. Abychom uměle nerozmnžovali sporadicky zastoupené slovtvorné typy s formanty *-n*, *-ň*, uvádíme obě předpokládané formy pouze tehdy, jestliže jejich existenci potvrzují pozdější staročeské doklady.

Téměř u každého antroponyma se nabízí několik výkladů. Jméno *Buň* je s největší pravděpodobností odvozeno z kompozita začínajícího stejnou první slabikou (*Bud'ivoj*), protože v listinných dokladech z období do začátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 33) je táž osoba nazývána jednou *Budivoj*, podruhé *Buň*. Ale zápis *Bun* lze rekonstruovat též jako *Bůň* a považovat za variantu formálního hypokoristika *Bohuň*, která vznikla tzv. staročeským stahováním dvou sousedních samohlásek po zániku intervokálního *-h-* (*-ohu-* > *ú*).

Jméno *Ben* nejspíše představuje zkrácenou podobu jména *Benedikt*, ale jiná staročeská antroponyma s tímto základem svědčí o tom, že patrně existovala i podoba *B'eň* (jmenovitě ji dokládá Svoboda, 1964, s. 156), viz *Beňáš*, *Beňáš*, *Beňec*, *Beňek* (Gebauer, 1970, I, s. 38–39). Uvedená varianta mohla vzniknout rovněž ze jména *Benedikt*, ale sufixem *-ň*. — Osobní jméno *Čieň* je utvořeno z některého jména začínajícího hláskovým skupením *Čá-*, po přehláске *'á* > *ie* *Čie-* (*Čáslav*). — Zápis *Man* připouští dvojí rekonstrukci: *Man* (stč. *man* 'vazal'), nebo *Máň*/*Maň* (< *Má-* + *-ň*, *Mathias*, *Máňa* < *Margareta*).

Jméno *Boguň* je odvozeno ze zkráceného základu některého ze složených antroponym s komponentem *Bog-u-*, tj. substantivní přední člen s konektem. Tento typ zkráceného základu byl málo obvyklý, a proto byl v dalším vývoji jména vyčleňován perintegrací sufix *-uň*.

75. Morfologickou variantu předchozího typu představují nepočetné útvary s formantem *-ňa* zařazujícím k ja-kmenům obou přirozených rodů. Spojují se s týmiž základy jako sufix *-ň*: *Máňa/Máňě* (*Margareta, Maria*), *Čáňa, Boguňa/Boguňě*. Je velmi pravděpodobné, že se typ formoval na pozadí antroponym typu *Stáňa*, v nichž je *n/ň* součástí základu.

76. Perintegrací ve jménech typu *Boguňa* vznikl formant *-uňa* (ja-kmen, m./f.) zastoupený jediným antroponymem *Mašuňa* < *Maš* (jedna z možných rekonstrukcí zápisu *Massuna*, o druhé viz formant *-una*, § 97).

Formant -n (o-kmen, m.)

77. Osobní jména se sufixem *-n* jsou ve staročeské antroponymii vzácná. Na základě rekonstrukce nejednoznačných zápisů (viz formant *-ň*, § 74) sem patří útvary *Ban, Bún/Bun, Tan, Ten*. Protože obsahují jednoslabičný antroponymický základ, domníváme se, že vzorem pro jejich tvoření byla poněkud čtenější antroponyma vytvořená parasystémovým krácením bez změny morfologické charakteristiky: *Ben* < *Benedikt*, *Sen* < *Senhart*. Tato jména pak mohla být dodatečně spojována s nejrůznějšími antroponymy, v nichž *Be-*, *Se-* apod. tvořilo jejich první slabiku nebo bylo její součástí a poslední konsonant základu začal být považován za sufix. Existence sufixu *-n* se též mohla opřít o útvary s formanty obsahujícími *-n-*, které se dodatečně spojovaly s antroponymickým základem zakončeným na vokál (*Bogu-n* < *Bogun* — *Bogum'íl* apod.). Vymezení tohoto slovtvorného typu se zakládá na předpokladu, že *-n* (obdobně jako *-ň*) je sufix; není vyloučeno, že některé ze starobylých jmen vzniklo parasystémovým krácením bez změny morfologické charakteristiky (*Tan*), ale ve staré češtině nejsou příslušná přejatá jména doložena.

Fundujícími útvary jsou osobní jména různého původu: *Ban* (*Bartoloměj*), *Tan* (< *Tadeáš*, nebo adaptací něm. *Tanno*), *Ten* (*Theodor*). Jméno *Bún/Bun* vzniklo z *Bogun* tzv. staročeským stahováním, anebo ze jména se stejnou počáteční slabikou (*Bud'islav...*).

Formant -ina < psl. **-ina* (a-kmen, m./f.)

78. Na základě dvou dokladů lze jen stěží určit funkci sufixu. Jméno *Čest'ina* je asi utvořeno od antroponyma se základem *čest* a zdá se, že na pozadí posesivních adjektiv se sufixem *-ina* vyjadřoval formant jistý vztah nositele jména k osobě, jejíž jméno poskytlo nové formaci fundující útvar. Sekundárně mohl sufix získat funkci formálně hypokoristickou. — Základem antroponyma *Lb'ina* je jméno *Leb*. Jeho slovtvorná motivace se mohla shodovat s předchozí, ale nelze vyloučit ani návaznost na apelativní jména nositelů substančního vztahu.

Formant -oš < psl. *-ošb (jo-kmen, m.)

79. Je v rámci desubstantivních osobních jmen nepůvodní a v staročeské antroponymii málo zastoupený. Sufixem *-oš* se zprvu odvozovala deadjektivní osobní jména charakterizující svého nositele podle jeho určité vlastnosti (*dobrý* > *Dobroš*), ale protože se jejich základy často shodovaly se základy kompozit, začaly být s nimi sekundárně spojovány a využívány jako jejich formálně hypokoristické obměny (*Dobroš* — *Dobrogost*). Jejich prostřednictvím pak získal sufix *-oš* funkci formálně hypokoristickou a stal se významným prostředkem parasystémového tvoření.

Jména jsou fundována antroponymy různého původu: *V'itoš* (*V'ít*), *Jutroš*, *D'ědoš* (stč. *Jutroň*, Svoboda, 1964, s. 46, *D'ěd*, *D'ědum'il*), *Aloš* (< *Alexius* — zapsáno *Aloz*), ale nelze vyloučit, že se jedná o zkomolené jméno *Alois*.

Formant -š < psl. *-šb (jo-kmen, m.)

80. Vyvinul se v rámci osobních jmen deadjektivních; vznikl perintegrací sufixu *-oš* s adjektivními základy zakončenými na konsonant, a to na pozadí složených antroponym, které měly stejné základy ve funkci předních členů a konekt *-o-*: *L'ut-oš* — *L'ut-o-bor* > *L'uto-š* — podle *L'uto-bor*. Nový parasystémový formant se pak nejčastěji spojoval se zkráceným substantivním základem zakončeným na vokál a tento typ základu vyvolával ve vztahu k obdobným strukturám nové perintegrace, jejichž výsledkem byly další parasystémové prostředky. Např. v některých jménech začal být konekt kompozita zahrnutý v odvozovacím základu pokládán za součást sufixu a podle kvality jednotlivých konektů (*e*, *i*, *u*) vznikaly rozšířené varianty sufixu *-š*: jméno *Gost'i-š* je utvořeno formantem *-š* od zkráceného základu složeného antroponyma obsahujícího přední člen substantivní a konekt (*Gost'i-m'il*), ale na pozadí jiných jmen s tímto základem (*Dobrogost*) v něm může být sekundárně vylčen sufix *-iš* (*Gosti-š* < *Gost'im'il* > *Gost-iš* podle *Dobrogost*). Tato rozšířená varianta se posléze osamostatňuje a odvozuje formální hypokoristika od zkrácených základů zakončených na konsonant: *Jan'iš* < *Jan*. Podobný proces se odehrával i v rámci osobních jmen deverbálních, ale v menší míře, protože při tvoření deverbálních antroponym měly důležitější úlohu sufixy, které odvozovaly formace charakterizující pojmenovanou osobu na základě její činnosti.

Sufix se připojuje ke zkráceným antroponymickým základům zakončeným na vokál.

a) Jména jsou z větší části odvozena z jednoslabičného základu v podobě konsonant + vokál; v těchto případech není možná jednoznačná slovtvorná analýza, neboť jako fundující útvary mohou připadat v úvahu všechna antroponyma začínající stejnými hláskami. Proto bývají tyto útvary považovány za formálně hypokoristické obměny více jmen: **Maš* (rekonstruováno z *Mašuna*; < např. *Martin*), *Rúš* (*Rudolf*), *Hoš* (*Host'islav*), *Čaš* (zápis *Cas*, < *Čakan*; o druhé možnosti rekonstruk-

ce viz *Kas*, § 98); *Žeš* (< *Žel'ibor*), *Roš*, *Riš*, *Ryš* (*Rochus*, *Richard*, *Rychalt*), podobně lze analyzovat i ostatní formální hypokoristika tohoto podtypu.

U některých jmen je odvození sufixem *-š* pouze jedním z několika možných výkladů: Antroponymum *Buš*/*Buš* je utvořeno buď z antroponyma začínajícího skupením *Bu-* (*Budislav*), nebo z formálního hypokoristika *Bohuš* tzv. staročeským stahováním. — Zápis *Ras* lze číst trojím způsobem: *Raš* (< *Radoslav*), *Raz/Ráz* i *Ráž*. Protože je jméno *Raš* ve staré češtině doloženo, považujeme toto řešení za nejpravděpodobnější. Rekonstrukci *Ráž* i *Raz/Ráz* nelze zcela vyloučit, neboť existuje novočeské příjmení *Ráž* (stč. *ráž* 'kulička', Šimek, 1947, s. 153) a staročeské antroponymum *Raz/Ráz*; to by bylo možno spojit se stč. *raziti* a *ráz* 'znamení na minci, ražba, úder', anebo s přejatým jménem *Erazim*, viz § 98.

Antroponymum *Vřš* může obsahovat zkrácený antroponymický základ (*Vřchoslav*), ale za pravděpodobnější pokládáme výklad ze stč. *vrš* 'dávka nasypaného obilí', 'košík k lovení ryb', srov. podobně motivovaná přijímá *Koš*, *Čeřen*, *Měřicě*, *Mandel*... (Svoboda, 1964, s. 198–199, 204).

Antroponymum *Stuš* je asi odvozeno ze zkráceného základu *-stu-*, který tvoří část poslední slabiky fundujícího útvaru (*N'eostup*, *Zástup*).

b) V menší míře se uplatňuje zkrácený základ, jenž zahrnuje první dvě slabiky složených jmen, tj. přední člen substantivní a konekt: *D'ěduš* (*D'ědum'il*), *Bratruš* (*Bratrum'il*), *Boguš* (*Bogum'il*), *Gost'iš* (*Gost'im'il*), *Vlast'iš* (*Vlast'ibor*), *Svoš* (*Svoj-bog*), *Bohdaš* (*Bohdal*).

Podoba *Parduš* vznikla patrně adaptací přejatého jména *Pardus*, a to příklonem k tomuto typu na základě středověké výslovnosti [-uš], antroponymum *Otaš* představuje případ podobný (*Eustach*). — Forma *Jěňš* se vytvořila ze základní podoby *Jěn'eš* pod vlivem antroponym se sufixem *-š*.

Tento typ je sice v 11.–13. století jen středně zastoupen, ale v dalším období nabývá významnějšího postavení (Svoboda, 1964, s. 149–153).

Formant *-ša* < psl. **-ša* (ja-kmen, m./f.)

81. Představuje méně užívanou variantu předchozího typu, která odvozuje formální hypokoristika od zkrácených antroponymických základů zakončených na konsonant i na vokál.

a) Osobní jména jsou utvořena ze základu jednoslabičného: *Búša*/*Buša*, *Čášě* (není vyloučeno ani spojení se stč. *čiešě*), *M'ěša*, *P'ešě* (*Petr*); *Pavša*/*Pavšě* (*Pavel*), *Gotša* (*Gothard*), *M'irša*, *Ratšě* (*Rat'm'ir*), *Svojša*/*Svojšě*.

b) Odvozovací základ je dvouslabičný: *Boguša*/*Bogušě*, *Bratruša*/*Bratrušě*, *Gost'išě*, *Otaša* (*Otaslav*). — Antroponymum *Domašě* lze odvodit z některého složeného jména s komponentem *doma-* (*Domaslav*), nebo spojit se jmény přejatými (*Dominik*) a předpokládat sufix *-ašě*.

Formant -eš < psl. *-ešb (jo-kmen, m.)

82. Formálně hypokoristický sufix *-eš* vznikl patrně už v praslovanském období perintegrací formantu *-š* s antroponymickými základy zakončenými vokálem *-e*: *Dal'e-š < Dal'e-bor > Dal-eš* (na pozadí jmen typu *Dal'ibor*), viz sufix *-š*, § 80. V nejstarším období češtiny je málo využíván, ale postupně nabývá na významu. Důležité svědectví o růstu jeho produktivity podává Svoboda (1964, s. 150–151), který uvádí k začátku 15. století zhruba 90 formací této struktury.

Sufix se nejčastěji připojuje ke zkráceným základům přejatých antroponym zakončeným na konsonant a jako prostředek ryze parasystémový nevyžaduje závazné alternace koncové souhlásky v základu (*Boheš, Boreš*).

1) Osobní jména jsou utvořena od plného i zkráceného základu antroponym přejatých: *Jan'eš, Jěn'eš (< Jan)*; *B'en'eš (Benedikt), Bureš (Burian), M'et'eš (Metuděj), On'eš (Ondřej), Pereš (Peregrinus, Pernard < Bernard), Oreš (Ortlin), Pab'eš (Pabian), Ul'eš (Ulricus)*. Jen zřídka pochází zkrácený základ z druhé části fundujícího útvaru: *Kub'eš (< Ja-kub), Kul'eš (< Mi-kul-áš)*.

2) Domácí fundující jména jsou v menšině: *Ban'eš (Ban), Boheš (Bohuslav)*.

83. Morfologická varianta *-eša* zařazující k ja-kmenům obou přirozených rodů je zastoupena antroponymy *V'il'eša (Vilém)* a *Jistb'eša* zapsaným v podobě *Iztbez-za (< stč. jistba 'jizba', *Jistba ?)*. Podobně motivovaná příjmi sice ve staré češtině existují (*Chýška, Světničě*, Svoboda, 1964, s. 200), ale ponechávají si svou původní (apelativní) podobu.

84. Produktem obdobných perintegračních procesů jsou parasystémové prostředky *-iš* (psl. **-išb*), *-uš/-úš* (psl. **-ušb*) zařazující k jo-kmenům a jejich ja-kmenové morfologické varianty *-iša, -uša* a *-aša*, viz § 80. Kromě společného původu vykazují řadu shodných rysů, z nichž nejdůležitější se týkají fundujících útvarů. Jak vyplývá ze staročeského materiálu, jsou jejich derivační doménou plné i zkrácené základy přejatých antroponym zakončené na konsonant. Zpočátku se všechny nacházejí na okraji antroponymického parasystému, ale již od 14. století směřují některé z nich do jeho centra. Největší vzestup zaznamenává sufix *-uš/-úš*, který se mohl opřít o deadjektivní útvary s formantem *-úš (Maluš/Maluš)*, průměrně zastoupenými se v té době stávají *-uša* a *-iš* (Svoboda, 1964, s. 151–153, dokládá k začátku 15. století zhruba 70 desubstantivních jmen se sufixem *-uš/-úš* a 40 s *-iš*).

Sufixy se často připojují ke stejným odvozovacím základům, a to plným (*Jan'iš, P'etr'iš; Januš/Januš; Petrušě < Petr, popř. Petronilla*) i zkráceným (*B'en'iš < Benedikt, B'er'iš < Bernard; Dan'išě, Lavr'iša < Lavin; M'ikuš/M'ikúš, Venuš/Venúš < Venceslaus; Daruša < Bogudar; Konaša < Konrád; Sob'iš < Sob'ěgřd*).

Antroponymum *D'iv'iš* může být odvozeno od některého osobního jména se základem *-d'iv-*, nebo považováno za výsledek slovtvorné adaptace jména *Diony-*

sius, viz *D'iv'in*, § 69. — Zápis *Jatus* působí při rekonstrukci potíže, protože základ *jat-* není ve staročeské antroponymii doložen. Participium pasivní *t-ové* (*jat*) sotva připadá v úvahu, neboť z antroponym v podobě participií se formální hypokoristika tvořila zřídka a v těchto sporadických případech se uplatňovaly výhradně sufixy *-ek* a *-ec'* (*Kochánek*). Z uvedeného vyplývá, že zápis byl buď chybně přečten editorem, nebo nesprávně zapsán písařem. Zdá se velmi pravděpodobné, že při čtení dokladu bylo zaměněno *t* a *c* a že antroponymum bylo zapsáno jako *Jacus*. Tento zápis lze snadno rekonstruovat jako *Jakuš* (antroponymum dokládá i Svoboda, 1964, s. 153) a spojit s osobním jménem přejatým, např. *Jakub*. — Zápis *Matus* lze rekonstruovat jako *Matuus*, nebo *Matuš*. V prvním případě se jedná o hláskovou adaptaci (event. zachycení) latinské podoby antroponyma *Matheus*, v druhém o zápis její české podoby vytvořené na základě adaptace příklonem k slovtvornému typu se sufixem *-úš*.

Formant -och < psl. *-ochъ (o-kmen, m.)

85. Odvozuje — patrně už od dob praslovanských — expresivně zabarvené apelativní názvy nositelů vlastnosti a na jejich pozadí též ojedinělá osobní jména deadjektivní, viz § 138. V procesu přehodnocování deadjektivních antroponym ve formální hypokoristika, v němž byly formace se sufixem *-och* (*Dobroch*) sekundárně považovány za formálně hypokoristické obměny složených antroponym se stejným adjektivním komponentem (*Dobrom'ír*), získal sufix *-och* funkci formálně hypokoristickou a s ní i schopnost spojovat se s různými druhy antroponymických základů (substantivními i verbálními). — Tento typ má ve staré češtině okrajové postavení.

Z nejstaršího období češtiny jsou doložena dvě jména a obě jsou odvozena ze zkráceného základu přejatých antroponym: *D'étoch* (< *Dětmar*, Svoboda, 1964, s. 194, připouští též spojení se stč. *dietě*, *Dítko*), *L'ipoch* (< *Lipold* < *Leopold*, popř. *Fi-lip*).

Formant -ch < psl. *-chъ (o-kmen, m.)

86. Expresivně zabarveným sufixem *-ch* se ve staré češtině tvoří ojedinělá apelativa typu *kmoch*, *brach* a formální hypokoristika. Pro jeho další vývoj má zásadní význam skutečnost, že týž sufix vzniká i perintegrací formantu *-och* s adjektivními základy zakončenými na konsonant, a to na pozadí složených formací s týmž adjektivním komponentem: *Dobr-och* < *dobry* — *Dobr-o-m'ír* > *Dobro-ch* < *Dobrom'ír* (viz formant *-š*, § 80).

Sufix se připojuje k jednoslabičným zkráceným základům antroponym, takže formální hypokoristika mohou být vztahována k několika jménům základním. V listinných dokladech pocházejících z období do začátku 15. století slouží jméno *Mach* jako obměna antroponym *Maksa*, *Mareš*, *Mauritius*, *Mařík*, *Matěj* (Svoboda, 1964, s. 33).

Odvozovací základ je zakončen vokálem (u jmen domácích též slabikotvorným ř): *Mach*, *Ypoch* (*Hypolit*), **Pach* (rekonstruováno z *Pašek*; < *Pavel*), *S'ěch* (*S'ět'ěch*), *Skřch* (*Skřb'im'ir*), *Čach* (*Čáslav*), *Buch* (*Bud'islav*), *Str'ěch* (*Str'ěz'ivoj*), *Sv'ěch* (*Sv'ět'islav*), *Voch* (*Vojt'ěch*). — Zápis *Meh* lze rekonstruovat jako *M'ech* i *M'ěch* a spojit s pozdějšími stč. deapelativními jmény *Mech*, *Měch* (stč. *mech* i *měch*); Svoboda (1964, s. 197, 199) uvádí podobně motivovaná příjímí *Drnek*, *Kúkol*, *Str-nišče*, *Pytlík*, *Mošna*, *Sak*. Homonymní depropiální jména *M'ech*, *M'ěch*, jež rovněž připadají v úvahu, jsou odvozena ze zkráceného antroponymického základu (*Metoděj*, *Pros'i-m'ě-r*). — Doklad *Hyrcho* rekonstruujeme jako *Hřch*. Patrně obsahuje sufix *-ch* a zkrácený základ některého složeného osobního jména s komponentem *-hřd-*.

Slovotvorný typ s formantem *-ch* nebyl z nejstaršího období češtiny bohatě doložen, ale patrně měl již tehdy významné postavení, protože Svoboda (1964, s. 146) uvádí k začátku 15. století více než sto formací této struktury.

87. Na pozadí osobních jmen se sufixy obsahujícími *ch* jsou utvořena ojedinelá antroponyma s formanty *-uch/úch* (psl. *-uchъ) — *Baruch/Barúch* (*Bartoloměj*), *-ucha* (tak i psl.) — *Bařucha/Bačucha*, s asibilovanou výslovností *ř* (*Bářa*), *-ach* — *Ranach* (*Randolf*), *-icha* (*B'en'ed'icha*, *Vojicha*). — Všechny se ve staré češtině uplatňují sporadicky.

Formant -ota < psl. *-ota (a-kmen, m./f.)

88. Do skupiny desubstantivních formací se rozšířil od antroponym deadjektivních typu *Dobrota* 'dobrý člověk' a v jejím rámci vystupuje ve funkci formálně hypokoristické. Při tvoření staročeských antroponym se příliš neprosadil, protože mu výrazně konkuruje formálně hypokoristický sufix *-'ata/ěta*.

Fundujícími útvary jsou antroponyma různého původu i rozličných typů. Formant se připojuje k jejich plným (*Janota*) i zkráceným základům zakončeným na konsonant: *Ladota* (*Lad'islav*), *Pr'ědota* (*Pr'ědm'ir*), *Machota*, *Čachota*, *Krasota* a snad i *Pr'ěšota* (< *Prieš*, Svoboda, 1964, s. 149), *Kr'ěkota* (*Kr'ěk*), *Sypota*. Příklonem k tomuto typu jsou do češtiny adaptována jména *Merbota* < *Merbot*, *Rapota* < *Rathbodo*.

Formant -'ata/ěta < psl. *-ęta (a-kmen, m./f.)

89. Je při tvoření staročeských hypokoristik středně produktivní; kmenotvorný formant *-ęt-* byl v praslovanštině produktivním slovotvorným prostředkem pro tvoření apelativních jmen mláďat. Je pravděpodobné, že právě z této funkce formantu *-ęt-* vycházel patronymický a formálně hypokoristický sufix *-ęta < ęt + a.

Praslovanický sufix *-ęta prošel v nejstarším období češtiny různými hláskovými změnami. Po denazalizaci *-ęta* > *-'ata* docházelo v období 10.–12. století k pračeské slabičné depalatalizaci, při níž se v nominativním tvaru vytvářela depalatali-

zovaná podoba *-ata*. V některých pádech, např. v dat. sg., k této depalatalizaci nedocházelo — *-'ät'ě*, a proto mohlo v rozmezí 12.–13. století *'ä* přehlasovat v *ě* (*Klimate* dat. sg.). Analogickou integrací základů se podle těchto pádů často rušila i uvedená depalatalizace v nom. sg., což přesvědčivě dokládají jména zapsaná jednoznačnějším spřežkovým pravopisem (*Kv'ěř'ata*, Svoboda, 1964, s. 164). Ze stejných příčin nastávala v některých antroponech přehláska *'ä* > *ě* i v nominativu sg. Vycházíme z této skutečnosti a rekonstruujeme nejstarší antroponyma s oporou o stav jmen ve 14. století (Svoboda, 1964).

Fundující útvary pocházejí z cizích i domácích zdrojů, sufix se připojuje k jejich plnému i zkrácenému základu zakončenému na konsonant: *Petr'ata*, *Jur'ata*, *Bon'ata* (*Bonifacius*), *Kon'ata* (*Konrád*), *Kub'ata* (*Ja-kub*), *Vavr'ata* (*Vavřinec*), *Ščep'ata*; *Božata/Božeta*, *Bratr'ata*, *Čst'ata*, *Svojata*, *Dom'ata* (*Dominik*, *Domaslav*), *Před'ata* (*Předm'ír*), *Vlašata* (*Vlaš*), *Došata* (*Doš*), *Osl'ata*, *Vřb'ata*.

Antroponymum *Gn'ata* lze odvodit ze zkráceného základu jména *Ignác*, nebo jeho latinské podoby *Ignatius* (v tom případě je utvořeno formantem *-a*).

Formant *-ta* (a-kmen, m./f.)

20. Vyvinul se na pozadí osobních jmen se sufixy *-ota*, *-'atalěta* a pod vlivem formací, v nichž bylo *-t-* součástí antroponymického základu (*Vojta*). Při tvoření staročeských jmen je využíván poměrně málo. Odvozuje formální hypokoristika od antroponym různých typů a připojuje se nejčastěji k jejich zkráceným základům zakončeným na konsonant: *Kunta* (*Kunrát*), *Jilta* (*Jilji*), *Čuchta* (*Čuch*, Svoboda, 1964, s. 146). — Jméno *Buta/Búta* vzniklo buď z *Bohuta* (tzv. staročeským stahováním), nebo z přejetého jména *Buoto* formantem *-a*.

Jméno *Boguta* je spojovacím článkem mezi slovtvornými typy se sufixy *-ta* a *-uta*, neboť je lze spojit s antroponymickým základem zakončeným na vokál (*Boguslav*) i na konsonant (*Chval'i-bog*). Je velmi pravděpodobné, že původně bylo odvozeno sufixem *-ta* a že členění *Bog-uta* je sekundární.

21. V rámci podobných perintegračních procesů se vyvinuly slovtvorné typy s formanty *-t,-ut* (*Bohut*, *Borut/Bor'ut*, *Porut* < zápis *Poruc*, nebo *Borut* se záměnou retnic *b/p*), *-uta* (*Čachuta*) a *-ot* (*Mrákot*). Ve staročeské antroponymii mají nevýznamné postavení.

Formant *-sta, -šta* (a-kmen, m./f.)

22. Vedle formací *Valsta*, *Valšta* (< *Valentin*) snad patří k tomuto ojedinele využívanému typu i doklad *Prihsta*, který připouští několik možností rekonstrukce: *Pr'ěchsta*, *Pr'ěchšta*, *Pr'ichsta*, *Pr'ichšta*. Rekonstruované podoby jsou odvoditelné z formálních hypokoristik *Prěch*, *Prich* (Svoboda, 1964, s. 146). Vzhledem k jejich nejednoznačnému zápisu nezahmujeme předpokládané fundující útvary do repertoáru analyzovaných bohemik. Nejednoznačně je zapsána i přípona (*-sta*), protože písmeno

s označuje *s* i *š*. Z těchto důvodů uvádíme oba potenciální sufixy, jež asi vznikly perintegrací sufixu *-ta* s antroponymickými základy na *-s*, *-š* (*Pešta, Kubasta, Svoboda*, 1964, s. 163), vedle sebe.

Formant *-ava* < psl. **-ava* (a-kmen, m./f.)

93. Vyvinul se v rámci osobních jmen deadjektivních, ale patrně již v praslovanské době měl při tvoření antroponym funkci formálně hypokoristickou. Ve staré češtině je zastoupen průměrně.

Antroponyma jsou odvozena z plného (*Petrava*) i zkráceného základu osobních jmen cizích (*S'ibava/Žibava* < *Žipota* < *Siboto*) i domácích, tj. praslovanského původu: *M'irava/M'irava, Žirava/Žirava, V'ěstava, Žiznava, Čstava, Sobava* < *Sob'ěslav(a), Gašava* (*Gaš, Gašě*), *Vj'kava, Zorava, Slugava, Čer'ava* (stč. *Čeřen*, Gebauer, 1970, 1, s. 168). — Zápis *Plugava* připouští dvojí rekonstrukci: *Plugava* (*Pluh* — Svoboda, 1964, s. 289) a *Plukava* (*Načěpjk*).

94. Na pozadí výše uvedeného typu a jmen s formantem *-a*, v nichž bylo *-v* součástí základu, vznikají ojedinělé útvary se sufixem *-va* (*Kolva* < *Nikolaus*) a obdobně podle jmen typu *Beneda* nečetné formace se sufixem *-da* (*Kolda*).

Formant *-j/-ěj* < psl. **-jb/ějb* (jo-kmen, m.)

95. Tímto sufixem se tvořila — patrně už od dob praslovanských — ojedinělá apelativa i antroponyma (Holub-Kopečný, 1952, s. 455, Svoboda, 1964, s. 167) a jejich počet byl rozhojňován adaptací přejatých jmen zakončených na *-ius, -aeus, -eas* apod. (*Andreas* > *Ondr'ěj, Blasius* > *Blažěj*). Tento formant je zprvu málo využíván, ale od 14. století jeho produktivita mírně stoupá.

Fundujícími útvary jsou nejčastěji antroponyma složená: *Gost'ěj, Vlast'ěj, V'ěst'ěj, Stran'ěj, Por'ěj* (*Božepor*).

Výsledkem adaptace cizích propriet (přiklonem k tomuto typu) jsou jména *Mat'ěj, P'el'ej* (*Pelegius*), *Hun'ěj/Chun'ěj* (*Huntieř, Chunrád*).

Formant *-h* (o-kmen, m.)

96. Formant *-h* obsahuje antroponymum *Cřh*, morfologická varianta jména *Cřha*; předpokládaná výchozí podoba *Cřha* sice není v materiálu z 11.–13. století doložena, ale nacházíme ji u Gebauera (1970, 1, s. 146). Obě jména patrně sloužila jako formálně hypokoristické obměny přejatého antroponyma *Cyrillus, Cyril*. Tímto jménem se zabýval Luňák (1920, s. 538), ale pravděpodobnější je výklad Svobodův (1964, s. 174; 1953, s. 204), který předpokládá jeho analogické utvoření, a to podle jiných antroponymických formací, v nichž bylo *-h* součástí zkráceného základu (*Linha* < *Linhart*), nebo hiátovou hláskou (*Daňha* < *Daňhel, Danihel* < *Daniel*). S ním v podstatě souhlasí i Michálek (1970, s. 173–176), ale zároveň upozorňuje na možný fundující útvar v podobě stč. *crh* 'cvrčala, zpěvný pták podobný drozdu'.

97. Následující formálně hypokoristické sufixy jsou zastoupeny jedním až třemi antroponymy a také v dalším období staré češtiny mají periferní postavení.

-**áňě** < psl. *-*anja* (ja-kmen, m./f.): *C'ikáňě*, *Čikáňě* (zápis *Cikane*) < *C'ik*, *Čik* (viz § 57), popř. stč. *cikán* (méně pravděpodobně).

-**un/-ún** < psl. *-*unъ* (o-kmen, m.): *Perun* < *Bernard*, *Bogun*.

-**una** < psl. *-*una* (a-kmen, m./f.): *Boguna*, *Mašuna* (*Maš*); obě jména představují druhou možnost rekonstrukce zápisů *Boguna*, *Massuna* (vedle *Mašuňa*, *Boguňa*).

-**ě** < psl. *-*čь* (jo-kmen, m.): *Čáč/Čieč* (*Čáslav*) a snad i *Kr'ěč* (< *Kr'ě-*, pokud se nejedná o stč. *křěč* 'křeček').

-**ča** (ja-kmen, m./f.): *Čáča/Čáčě/Čieča*, *Goščě*.

-**áč** (jo-kmen, m.): *Z'ikáč*, *Slugáč*, *Dubáč*.

-**ula** (a-kmen, m./f.): *D'ěvula*.

-**la** (a-kmen, m./f.): *Chrastla* (stč. *chrást*).

-**or** (o-kmen, m.): *Jěchor* (*Jěch*).

-**ura** (a-kmen, m./f.): *Vašura*.

-**úr** (o-kmen, m.): *Žežúr*.

Parasystémové krácení antroponym

98. Jeho výsledkem jsou osobní jména utvořená ze zkráceného základu jiného antroponyma bez změny jeho morfologické charakteristiky, popř. se změnou deklinačního typu, protože původní fundující útvar většinou neznáme: *Křš* < *Krščen*. K fundujícímu jménu mají zkrácené formace blízký vztah, neboť vystupují (alespoň zpočátku) jako jeho formálně hypokoristické obměny: *Zach* — *Zachar*.

Krácení doprovázené derivací, tj. změnou morfologické charakteristiky, sufixací nebo obměnou hlásek v základu, považujeme za parasystémové tvoření derivací, protože mnohé antroponymické sufixy (zejména formálně hypokoristické) se připojují bez rozdílu k plným i zkráceným základům, takže se do jednoho slovtvorného typu dostávají struktury z tohoto hlediska rozdílné: *Janek* < *Jan*, *Válek* < *Val-entin*, *Kolek* < *Ni-kol-aus*, *Pr'ibyslávek* < *Pr'ibysláv-ek*, *M'irek* < *M'ir-oslav*, *Vl'ček* < *Vl'k*. V skupině desubstantivních formací jsou uváděna antroponyma se zkráceným substantivním základem (*M'ikul* — *M'ikuláš*), v rámci deverbálních a deadjektivních útvarů zase pouze jména s týmž základem jednoznačně adjektivním nebo verbálním. Případy, kdy základ složených osobních jmen zahrnuje přední člen verbální, popř. adjektivní, konekt a část členu zadního, patří mezi útvary desubstantivní, protože při odvozování se tyto redukované základy chovají jako substantivní: *Radoma* — *Radom'ir*.

Zkrácený základ představuje začátek nebo konec jména (*Tas* — *Protas*, *Zach* — *Zachar*), vzácně se v této funkci uplatňuje jeho část střední (*Erazim* — *Raz*), zřejmě pod vlivem přízvuku, který mělo jméno v jazyce, z něhož je čeština přejímala.

1) Formace obsahují jednoslabičný zkrácený základ zakončený na konsonant:

a) V podobě první slabiky fundujícího útvaru, pokud je zavřená, první slabiky a konsonantu/ů ze slabiky druhé, je-li první slabika otevřená: *Don* (*Donatus*), *Huk* (*Hugo*), *Muc* (*Mucek*), *P'il* (*Pillunk*), *Sen* (*Senhart*), *Před* (*Předm'ir*).

Zápisy *Criss*, (*filius*) *Cryssye* připouštějí rekonstrukce *Křs*, *Křš*, *Kr'ěs*, *Kr'ěš*, *Kr'is*, *Kr'iš*. Podoby *Křs*, *Křš*, *Kr'ěs*, *Kr'is*, *Kr'iš* vznikly patrně krácením některého ze stč. jmen, např. *Krst'ěn*, *Krščen*, *Kr'ěsomyšl* (nejméně pravděpodobné), *Křišťan*, *Křistan*, ale zcela vyloučit nelze ani spojení s apelativním pojmenováním ryby *křiš* (tak stč.). Jméno *Kr'ěš* považujeme za formálně hypokoristickou obměnu některého antroponyma začínajícího skupinou hlásek *Kr'ě-*. — Z uvedených možností dáváme přednost rekonstrukcím *Křš*, *Kr'is*, *Kr'iš*.

b) Stejně druhy zkrácených základů tvoří poslední slabika fundujícího útvaru: *R'im* (pozdější stč. *Pelhrim* i *Rimbot*), *N'ina* (*Antonina*); *Šut* (*Jašut*), *V'ěk* (*Ot'ěv'ěk*), *Žir* (*Vrat'ižir*).

c) Zřídka je redukovaný základ volen ze střední části jména: *Raz* < *Erazim*, jedna z možných rekonstrukcí zápisu *Ras*.

2) Zkrácený základ je dvojslabičný: *M'ikul* (*Mikuláš*).

Staročeská zkrácená jména jsou tvořena podle praslovanských vzorů, které našly své uplatnění i v jiných slovanských jazycích: bulh. *Rad* < *Radomir*, sch. *Ber* < *Berivoj*, slovin. *Ljut* < *Ljutomir*, ruské *Bud* < *Budislav*, Svoboda, 1964, s. 105–107.

Shrnutí

99. Celkem 670 desubstantivních antroponym odvozených a 30 útvarů zkrácených představuje dohromady téměř 70 slovotvorných typů a toto množství je zcela v souladu s tehdejšími pojmenovacími potřebami.

Základní inventář slovotvorných prostředků není bohatý; jeho jádro tvoří antroponymické sufixy, které se vyvinuly ze stejných apelativních formantů s funkcí deminutivní a přechylovací. Jimi reprezentované typy se vyznačují touž tvořivou pomocí jako uvedené apelativní typy modifikační, v jejich rámci vznikají osobní jména přechýlená, antroponyma s deminutivními rysy a na ně navazující formálně hypokoristika. Zbývá dodat, že apelativní původ mají také patronymika opřena o stejně motivovaná apelativa (stč. *kněžic* 'syn knížete'). Neméně důležitá je skutečnost, že osobní jména těchto základních typů mohou být utvořena od jakéhokoliv antroponyma. Tato poměrně volná spojitelnost formantů s různými druhy odvozovacích základů, která provází většinu typů původních, vytvořila ve skupině desubstantivních jmen nejpříznivější podmínky pro vznik i další vývoj formálně hypokoristických sufixů.

100. Repertoár odvozovacích základů je naopak velmi pestrý, poněvadž jako fundující útvary mohou připadat v úvahu všechna tehdy užívaná osobní jména přejatá i domácí a mnohá apelativa. Při derivaci antroponym ze substantivních základů jsou užívány jejich plné i různě zkrácené podoby.

Při fundaci přejatými jmény jsou antroponyma nejčastěji odvozována z plných základů *Jan-*, *Ot-*, *Pav(e)l-*, *Petr-*, *M'ichal-*, *Jur'-* a ze zkrácených v podobě konsonant + vokál + konsonant: *Val-* < *Valentin*, *Ben-* < *Benedikt*, *Kon-* < *Konrád*, *Mar-* < *Marek*, *Martin*, *Marie*. Jak patrně z uváděných příkladů, zahrnuje odvozovací základ především přední část jména, zadní, popř. střední část fundujícího slova je v této úloze vzácná: *Kub-* < *Jakub*, *Kol-* < *Nikolaus*. Řidší je jeho podoba konsonant + vokál (*Mach* < *Matěj*), protože je pro oficiální osobní jména méně výhodná. Hojnějším využití maximálně zkrácených základů nejspíše bránila skutečnost, že neumožňují vyjádřit, ba ani naznačit vztah mezi fundovaným a fundujícím antroponymem. Uchování souvislosti mezi oběma formacemi bylo jistě důležité, mělo-li nové jméno úspěšně plnit individualizační funkci, která zpočátku asi spočívala v sekundárním odlišení jedinců s původně stejným jménem základním: *Jan* — *Janek*, *Jan'ěš*, *Jan'ik* x *Mach* — *Matěj*, *Mauritius*, *Mareš*... Z těchto důvodů mají útvary s maximálně redukovanými základy své místo především mezi hypokoristiky.

Při odvozování od jmen domácích, tj. jmen českých nebo od původu praslovanských, vystupují rovněž plné a různě zkrácené základy. S plnými základy složených antroponym (*Pr'ibyslav-*, *Bogdan-*) se spojují pouze *-ec'*, *-ek*, *-ic'*, *-a*. Zkrácené základy složených osobních jmen v podobě jejich substantivních komponentů (*-bog-*, *-gn'ěv-*, *-gost-*, *-m'ír-*, *-žizn-*, *-žizn'-*, *-voj-*, *-čest-*, *-čest'-*, *-vlast-*, *-vlast'-*...) fungují s morfolgickou charakteristikou o-kmenovou, jo-kmenovou a i-kmenovou (pro feminina) i jako jména samostatná a také ona mohou být východiskem nově utvářených formací nebo být s nimi dodatečně spojována. Při parasystémovém tvoření jsou využívány některé redukované základy pocházející z pronominálních a adverbiálních komponentů složených antroponym: *Sob-* < *Sob'ěslav*..., *Moj-* < *Mojslav*..., *Svoj-* < *Svojbog*..., *Doma-* < *Domaslav* (vedle možnosti fundace přejatým jménem, např. *Dominik*). V menší míře zasahují zkrácené základy složených formací jejich přední člen a konekt (*Boguš* < *Bogum'il*), zcela ojediněle ještě část členu zadního (*Vojt-* < *Vojt'ěch*, *Radom-* < *Radom'ír*). Velmi časté jsou redukované základy stejné struktury jako u jmen přejatých a domácích jednoduchých (*Skřch* < *Skřb'im'ír*).

Při fundaci antroponymy jednoduchými se formanty připojují k jejich plným (*Mach* > *Mašek*) i zkráceným základům. I v tomto případě jsou zkrácené základy dvojí: a) konsonant/skupina konsonantů + vokál + konsonant zasahující první dvě slabiky jako u jmen přejatých (*Vojta* < *Vojt'ěch*); b) konsonant/skupina konsonantů + vokál/ř pocházející z první slabiky jména (*Mach* < *Mareš*). Při tvoření z antroponym

deapelativních nebo apelativ se formanty spojují nejčastěji s jejich základy plnými (*Kv'ět'ata, Osl'ata, Kv'ět'ic'a, B'ičik*).

101. Na derivaci osobních jmen desubstantivních se významně podílí konverze, a to především prostřednictvím polyfunkčního formantu *-a*, který utvořil zhruba 12% z celkového počtu všech bohemik se substantivním základem. Již od dob praslávských se uplatňuje ve funkci přechylovací, formálně hypokoristické a při adaptaci cizích jmen do češtiny a z toho vyplývá, že je spojitelný se všemi druhy antroponymických základů: *Marka, Jura, Dula (Dulcianus), Boguslava, Žizna, Radoma, Vša, Pr'ěda, Habra*.

Zbylé formanty *-ě < *-ja, -ě < *-ę* jsou na tvoření desubstantivních antroponym zastoupeny jedním procentem.

102. K odvozování antroponym ze substantivních základů slouží více než 60 formantů od původu různých funkcí.

I. Z prvotních slovtvorných typů jsou nejdůležitější ty, které reprezentují sufixy *-ek (Janek), -ka (Helka), -ik (Gost'ik)* a *-ic' (Džislav'ic')*, jejich společný podíl na tvoření desubstantivních antroponym činí asi 30%. Vyvinuly se na pozadí apelativních slovtvorných typů s deminutivními sufixy *-ek, -ka, -ik*, s patronymickým sufixem *-ic'* a přechylovacím *-ka*. Zbývající deapelativní slovtvorné prostředky mají v této skupině jmen roli periferní, všechny společně se podílejí 10% na celkovém počtu desubstantivních útvarů. Odvozují nečetná antroponyma podle vzoru apelativních deminutiv (*-ec', -ic'a/lic'ě, -c'a/c'ě*), přechýlených podob mužských pojmenování (*-na, -ic'a/lic'ě*), formací vyjadřujících vztah k určitému celku (*-in, -'an'in*) a zcela výjimečně podle apelativních jmen konatelských s příponami *-n'ik, -ák, -ár'/'-ar'*.

Nejpočetněji zastoupený je sufix *-ek* (téměř 12% z celkového počtu desubstantivních formací). Ve shodě se svým apelativním protějškem má funkci deminutivní a nově získává funkci formálně hypokoristickou. Obě podporují jeho produktivitu, neboť mu umožňují, aby se spojoval se všemi druhy antroponymických základů, což nakonec vede k jeho rozšíření mimo rámec desubstantiv do skupin antroponym s verbálními (*Budek*) a adjektivními základy (*Jarek*). Typy se sufixy *-ka, -ik, -ic'* jsou rovněž výrazné, ale jen středně produktivní, každý z nich se na tvoření antroponym se substantivními základy podílí zhruba 6–7%. Také ony se mohou — díky svým funkcím — spojovat se základy verbálními a adjektivními a tak obohacovat inventář jejich slovtvorných prostředků. Zbývající slovtvorné typy skupiny I jsou málo produktivní, jejich jednotlivý podíl většinou nedosáhl ani 2% (kromě sufixu *-ec'*, který má podíl tříprocentní). V pozdějších obdobích staré češtiny nabývají významnějšího postavení pouze sufixy *-ec'* a *-ák*.

II. Neméně důležitou a početnou skupinu představují formální hypokoristika reprezentující asi 47% všech desubstantivních formací, ale na rozdíl od skupiny před-

chozí, v níž se na utváření čtyřicetiprocentního podílu (tj. více než 250 jmen) účastní pouhých 13 formantů, je množství téměř 300 formací vytvořeno na základě 50 slovtvorných typů. Jsou to v první řadě středně produktivní typy s formálně hypokoristickými sufixy -'atal'ěta, -š, -en, které se společně zasloužily o odvození 13% desubstantivních formací, a dále už jen typy okrajové, jejichž jednotlivý podíl nedosahuje ani 3% (většinou se však pohybuje v rozmezí 0,16–2%, tj. 1–13 osobních jmen). Celkové množství formálně hypokoristických sufixů tvoří základnu, na niž se později buduje inventář staročeských slovtvorných prostředků, v němž jsou už zřetelněji vyhraněny slovtvorné prostředky centra a periferie tohoto dílčího parasystému. Více než 2% se na tvoření desubstantivních antroponym podílejí jen morfologické varianty výše uvedených produktivních sufixů -ena, -ša a formanty -eš, -ch, -ava. Zbývá dodat, že jen menší část formálně hypokoristických sufixů se později rozvinula v typy produktivní. Po 13. století se více rozmnožily — kromě výše uvedených typů se sufixy -ek, -ka, -ik, -ic', -en, -š, -'atal'ěta — především slovtvorné typy se sufixy -eš, -uš/úš, -ch. Průměrně zastoupenými se staly původně sporadické typy se sufixy -an a -iš.

ANTROPONYMA DEADJEKTIVNÍ

103. Při tvoření osobních jmen z adjektivních základů vystupuje do popředí pojmenovací motiv „charakteristika pojmenované osoby na základě některé její vlastnosti“, a to přímo (*Gřdoň* 'hrdý člověk'), nebo prostřednictvím abstraktních apelativ majících schopnost významové iradiace (*Dobrota* 'dobrý člověk'; podrobněji viz *Tvoření slov*, 1967, s. 398). Z toho vyplývá, že se nejstarší deadjektivní antroponyma tvořila v návaznosti na apelativní jména vlastností a nositelů vlastností.

Geneticky mladší, ale rovněž starobyrou vrstvu proprii představují formální hypokoristika odvozená od antroponym s adjektivním základem: *L'utša* < *L'útek*, *L'utslav* apod. Přestože se od původnějších osobních jmen deadjektivních odlišují propriálními fundujícími útvary a mnohdy i vlastními slovtvornými prostředky, pojednáváme o nich v rámci osobních jmen deadjektivních, protože hranice mezi fundujícími útvary adjektivními a propriálními je plynulá: *Čřnek* < *črný* x *L'útek* < *l'útý*, *L'utslav* apod. x *Jarek* < *Jaroslav*...

104. Osobitou skupinu tvoří antroponyma, která vznikla substantivizací adjektiv podle apelativních vzorů, srov. stč. *stařejší* 'starší rodu, kmet'. Substantivizovány byly především jmenné tvary adjektiv, protože se skloňovaly podle jmenné deklinace stejně jako substantiva. Pro úplnost je třeba dodat, že nelze v těchto tvarech jednoznačně rekonstruovat kvantitu. Jak ukázal staročeský materiál, liší se mnohé jmenné tvary svou kvantitou od staročeských osobních jmen a z nich se vyvinuvších novočeských

jmen křestních a přijmení. Vycházíme z tohoto srovnání a na základě etymologických, onomastických a staročeských slovníků (uvedených v seznamu literatury) rekonstruujeme antroponyma z 11.–13. století v eventálních variantách.

Ze srovnání staročeského apelativního a antroponymického materiálu vyplynulo, že v osobních jménech byla častěji základová samohláska krátká oproti jmenným tvarům adjektiv, které mívaly v nom. sg. mužského rodu tento vokál dlouhý. Svou roli tu jistě sehrál i vztah ke stejným základům složených a odvozených osobních jmen (*Pr'ém'il, Bogum'il, M'il/M'il, M'ila/M'ila*) a možná také snaha odlišit od sebe stejně tvořené formace apelativní a antroponymické.

Konverze adjektivum > substantivum

105. 1) Osobní jména jsou utvořena substantivizací jmenných tvarů adjektiv primárních a adjektiv odvozených psl. sufíxy v češtině neproduktivními: *B'iel/B'ěl, Bl'izek, Glúp/Glup, Glúpa/Glupa, L'úb/L'ub* (stč. *l'úb, l'ub* 'miláček'), *L'úba/L'uba, M'edl, M'edla* (stč. *mdlý, medlý, medl*), *M'il/M'il, M'ila/M'ila, Náh/Nah* (stč. *nahý, náh*), *Rús/Rus, Zlát/Zlat* a snad též *Blág/Blag* (< stč. *bláh, blahý*), pokud se nejedná o formálně hypokoristickou obměnu lat. *Blasius* (čes. *Bláže*), jež byla s adjektivem *blahý* spojena dodatečně. V případě jména *Chraber* vycházíme ze stč. *chrabrý, chrabr* a považujeme *-e-* za vkladnou hlásku odstraňující pobočnou slabiku vzniklou po zániku *jerů* a později pokládanou za součást sufíxu, srov. antroponymum *Chrabera* (Svoboda, 1964, s. 127).

Substantivizací primárních adjektiv složené deklinace (typ *dobry/á/ě*) vznikla jména *Malý, Malá, Malé, Skorý*. Zápis *Male* však lze číst též jako *Mál'e*, viz § 107.

2) Při konverzi adjektiva v proprium se hojně uplatňovala adjektiva odvozená. Dominantní postavení tu mají útvary se sufíxem *-ný* (v jmenném tvaru v podobě *-en*). Z adjektiv deverbálních vznikla jména *Glas'en* (stč. *hlasný* 'hlučný, hlasitý'), *Prot'iv'en, Rad'en, Rádna/Radna* (stč. *radný* 'vědoucí si rady, moudrý'), *Odol'en* (předpokládáme stč. adjektivum **odolný*; druhá možnost fundace slovesem je uvedena v § 162).

Adjektiva desubstantivní se podílela na utvoření antroponym *Zdob'en, Krás'en/ Kras'en, V'ěren, *Glad'en* (stč. *hladný*). — Pro osobní jméno *Pozd'en* předpokládáme fundující stč. deadverbiální adjektivum **pozdny* (viz stsl. *pozdъnъ*), protože formantem *-ný* se od adverbii adjektiva odvozovala (Šlosar, 1986, s. 315–316).

Substantivizace adjektiv jiných slovotvorných typů je vzácná. Z deverbálních adjektiv se sufíxem *-ký* vznikla antroponyma *Hebký* (stč. *hebký* 'pohyblivý, ohebný') — složená adjektivní deklinace, typ *dobry*) a *Vrátek/Vratek* (stč. *vrátek* 'pomíjející, vratký'- jmenná deklinace, ale stejnou podobu má i formálně hypokoristická obměna složených antroponym s komponentem *Vrat-* — *Vrat'islav*).

Jména *Vojský, Kovanský* vznikla konverzí desubstantivních adjektiv se sufíxem *-ský* (složená adjektivní deklinace, typ *dobry*).

3) Ze starobylych komparativních tvarů patrně vycházejí antroponyma jo-kmenové deklinace *Hjz'*, *Mlaz'*, *Draž*, *Tvřz'*, *Čjn'ěj*, *Prost'ěj*, *Rad'ěj*, eventuálně též *M'il'ej*, viz stč. *hrzi*, *mlazi*, *draži*, *tvřzi*, *mileji*. Jméno *M'ilej* sem náleží pouze alternativní fundací, neboť substantivní apelativum *milej* znamená 'milovník'. Je velmi pravděpodobné, že jména charakterizovala pojmenovanou osobu na základě větší míry vlastnosti vyjádřené fundujícím adjektivem. Podle Svobody (1964, s. 130) jsou formace *Hz*, *Draž*, *Mlaz* odvozeny patronymickým sufixem *-jz*; ani tento výklad nelze zcela vyloučit. — Formu jmenného komparativu v podobě f. sg. (ja-kmen) má jméno *M'il'ejši*.

4) Substantivizací starobylych jmenných tvarů deverbálních adjektiv s formantem *-m* jsou utvořena patrně dvě jména. — Antroponyma s verbálním základem a formantem *-m* bývají v onomastické literatuře často považována za původní participia pasivní m-ová (Svoboda, 1964, s. 162). Ale je třeba vzít v úvahu, že staroslověnština, v níž se participia pasivní m-ová tvořila v podstatě paradigmaticky, neodráží skutečný pozdně praslovanský stav. Tyto formace představují stsl. knižní novotvar, jehož pomocí se překládala řecká pasivní participia a zčásti i adjektiva s významem trpné možnosti; např. stsl. *vidimъ* znamená 'teď právě viděný' i 'viditelný' (Večerka, 1993, s. 101, Lamprecht, 1987, s. 110).

Protože v praslovanštině měla tíž formant *-mъ* jen nečetná deverbální adjektiva, domníváme se, že stč. osobní jména našeho typu jsou spíše formace deadjektivní, ale ani výše uvedený výklad zcela vyloučen není. Náš postup podporuje skutečnost, že stará čeština, v níž se dochovalo jen několik lexikalizovaných formací stejné struktury — *vidomý*, *vědom*, *znám...*, navázala spíše na pozdní praslovanštinu než na staroslověnštinu.

Antroponymum *N'ěctom* je utvořeno konverzí adjektiva, jež bylo odvozeno od přítomného kmene slovesa *nečísti* (tak stč.). — V případě jména *Rad'im* lze uvažovat buď o fundujícím slovese *raditi* (tak stč. i stsl.), popř. **raděti* 'starat se' (tak Kopečný, 1974, s. 113), nebo o parasystémovém krácení *Radimír* > *Radim*. Pro výklad první svědčí fakt, že jméno *Radimír* má analogický konekt *-i-*, což nebylo v nejstarší době běžné. V našem materiálu bohemik je doložena pouze původní podoba jména *Radom'ír*. Je tedy málo pravděpodobné, že by starobylé osobní jméno *Rad'im* bylo fundováno mladší a patrně jen řidce užívanou variantou častěji doloženého osobního jména *Radom'ír*. Antroponymum pak bylo dodatečně spojováno s adjektivem *rád* a ve spojení s tímto apelativním významem sloužilo jako český ekvivalent lat. *Gaudentius*. Ale žádný z uvedených výkladů nelze zcela odmítnout. Ke stejnému výsledku se mohlo dojít oběma cestami.

Rovněž jméno *Pr'íbram* bývá někdy vykládáno jako původní pasivní participium m-ové (Šrámek, 1980, s. 324), a to bez ohledu na skutečnost, že příslušné

participium m-ové má ve staroslověnštině podobu *beromъ*. Podle našeho soudu jde o útvar deverbální, viz § 181.

106. Konverze adjektivum > substantivum zařazující k a- a ja-kmenům je jen okrajovou záležitostí.

Konverze adjektivum > substantivum s formantem -a (a-kmen, m./f.)

Při konverzi se uplatňují jednak adjektiva primární a odvozená psl. sufify v češtině už neproduktivními (*Částa/Časta, Bl'iza, D'ebľa* < psl. **debelъ* 'tlustý, silný'), jednak odvozená adjektiva různých typů jako např. stč. *vidomý (V'idoma), čilý (Číla), mřzaty' ošklivý (Mřzata), chrapavý 'křehký' (Chrapava)*. Zcela ojediněle jsou fundujícími útvary adjektiva prefigovaná — *Nel'epa, Nesýta/Nesyta*.

Konverze adjektivum > substantivum

s formantem -'a/ě < -ja (ja-kmen, m./f.)

107. Antroponyma jsou tvořena od adjektiv neodvozených (*Čjňa/ě, Glůša* < stč. *hluchý, Sůša/ě*) a od základů starobylých komparativních tvarů (*Výša, Chůza*). — Jméno *Mál'e* představuje druhou možnost rekonstrukce nejednoznačného zápisu *Male*, viz stč. *mále* f. 'malost'.

Jméno *Bol'a* náleží do této skupiny jen okrajově. Je to formální hypokoristikon utvořené ze zkráceného základu některého ze složených osobních jmen, která obsahují komparativní základ **bolje* 'více' (*Bol'eslav...*), v češtině mimo onymii nedochovaný.

108. Pro tvoření deadjektivních antroponym měla daleko větší význam sufixace a v jejím rámci tvoření parasystémové. K odvozování osobních jmen slouží v 11.–13. století několik desítek sufixů.

Formant -oň < psl. *-onъ (jo-kmen, m.)

Slovotvorný typ se zformoval na pozadí ojedinělých staročeských jmen nositelů vlastnosti (*chytroň, hlupoň*) a je produktivní především při tvoření příjmi. Tuto skutečnost potvrzuje Svoboda (1964, s. 161), který uvádí pro období do začátku 15. století více než 20 formací této struktury.

Osobní jména jsou odvozena od základů adjektiv primárních, popř. od základů adjektiv odvozených už v praslovanštině: *Bjzoň, Dragoň, Dobroň, Častoň, Gřdoň, M'iloň, Mladoň, Pravoň, Radoň, Skoroň, Ščedroň, Svatoň*.

109. Antroponyma *Glupoňa* a *Pravoňa* s formantem -oňa (psl. *-onja) zařazujícím k ja-kmenům přirozeného rodu mužského i ženského představují vzácně se vyskytující morfologickou variantu předchozího typu.

Formant -áňě < psl. *-anja (ja-kmen, m./f.)

110. Nacházíme jej pouze v jediném antroponymu *Dobráňě*. Jak ukazuje nově české apelativum *hlucháň* a příjmení *Hlucháň*, mohlo jméno vyjadřovat charakteristiku pojmenované osoby podle její vlastnosti.

Svoboda (1964, s. 158) uvádí pro období do počátku 15. století vedle antroponyma *Dobraně* ještě tři deadjektivní útvary se sufixem *-aň/aň* — *Dobraň, Hrzaň, Svataň*. V případě jména *Hrzaň* se jistě jedná o tvoření parasystémové, neboť základ *Hz* svědčí o fundaci antroponymem. Také ostatní formace obsahují základy hojně ve staročeských jménech užívané, takže ani v jejich případě není parasystémové tvoření vyloučeno.

Formant -en < psl. **-enъ* (o-kmen, m.)

111. Je v několika osobních jménech odvozených na pozadí deverbálních antroponym ve formě pasivních participií n-ových (*Mučen, L'ub'en*, viz § 162) a jmen utvořených konverzí jmenných tvarů adjektivních (*Rad'en, Kras'en/Krás'en*). Protože měly některé deverbální a deadjektivní formace stejné základy jako antroponyma složená, začaly být na jejich pozadí chápány jako jejich hypokoristické obměny: *L'ub'en* < stč. *l'úbiti* — *L'ubgost, L'ubom'ír*; *Rad'en* < stč. *raden* — *Radoslav, Bogurad, Rad*. Toto nové pojetí vedlo k osamostatnění sufixu *-en* ve funkci formálně hypokoristické. Základem jsou jak antroponymická kompozita (*V'iecen, V'ěcen* < *V'ieč'em'il, V'el'en* < *V'el'islav*), tak jména jednoduchá (*Glupen* < *Glúp/Glup, Raden, Dobr'en* < *Dobr*, fundující útvar je doložen u Svobody, 1964, s. 49). — Jméno *Dragoven* je utvořeno rozšířenou variantou *-oven* < *-ov* + *-en*. — Neprovedení pračeské depalatalizace lze vysvětlit analogií, a to podle ostatních antroponym se stejným základem, v nichž podmínky pro tuto změnu nebyly (*Dobr'ěm'il* — *Dobr'en*).

O vzrůstající produktivitě sufixu svědčí vyšší počet jmen této struktury doložených na počátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 158).

112. Jeho morfologickou variantu tvoří jména *Dobr'ena, V'el'ena* s formantem *-ena* (< psl. **-ena*, m./f.) pojícím se s koncovkami a-kmenové deklinace. O jejich hláskové podobě viz Antroponyma desubstantivní, § 66.

Kopečný (1974, s. 48) odvozuje jméno *Dobr'ena* od *dobry* a považuje formaci za motivicky blízkou apelativním jménům nositelů vlastnosti. Vzhledem ke skutečnosti, že v deadjektivních antroponymech má sufix *-en* většinou funkci formálně hypokoristickou, pokládáme za velmi pravděpodobné, že byla obě antroponyma utvořena od jiných osobních jmen jako jejich formálně hypokoristické, popř. přechýlené podoby. — Zápis *Mruzena, Mrvzena* rekonstruujeme jako *Mřzena* a považujeme jméno za odvozené sufixem *-ena* ze základu *mřz-* (s průvodním vokálem *u* ř), viz stč. *mrzký, mrzaty* a bohemikum *Mřzata*.

Formant -an < psl. **-anъ* (o-kmen, m.)

113. Tvoří jen dvě formální hypokoristika (*Dragan, Radan* < **Dragoslav, Radoslav*) a jeho nevýznamné postavení trvá po celé období staré češtiny.

Ještě vzácnější je jeho morfologická varianta *-ana* (m./f.) zařazující k a-kmenové deklinaci (*Sul'ana* < *Sul'islav, Sul'islava*...).

Formant -na < psl. *-ьna, *-ьna (a-kmen, m./f.)

114. Ve staré češtině má nevýznamnou roli při přechylování ženských protějšků od mužských apelativních jmen (Šlosar, 1986, s. 287). Tuto funkci si patrně uchovává při odvozování ženských antroponym, zatímco při tvoření mužských nabývá funkce formálně hypokoristické.

Základem odvození jsou osobní jména složená i jednoduchá: *Radna, Dražna, Blažna, Svatna, V'ěčna, Vacna*.

Výraznou skupinu představují formace, které byly fundovány proprii se sufixem *-och*, vyjadřujícími charakteristiku pojmenované osoby podle její vlastnosti. Jejich prostřednictvím pak byla tato antroponyma motivicky spojena s nositelským sufixem *-och*, jehož se už v rané staré češtině užívalo k tvoření ojedinelých, často expresivně zabarvených apelativních formací (Šlosar, 1986, s. 270): *Čřmochna* < *Čřmoch* (doložen až u Svobody, 1964, s. 148), podobně *Dobrochna, Radochna, Svatochna; -ochna: M'ilochna*. Jen výjimečně jsou základová jména zakončena na *-ech*: *Bol'echna; -echna: M'il'echna, Vac'echna*.

Tento slovotvorný typ byl ve staré češtině zastoupen průměrně.

Formant -in < psl. *-inъ (o-kmen, m.)

115. Uplatňuje se při odvozování ojedinelých stč. apelativních názvů osob vyjadřujících jejich příslušnost k určitému celku (stč. *čeledin*) a v návaznosti na tuto funkci též při tvoření nečetných stč. antroponym vyjadřujících určitý vztah pojmenovaného k jiné osobě: *Čřm'in* < *Čřňa* apod.

Formant -ina < psl. *-ina (a-kmen, m./f.)

116. Na pozadí psl. a později též stč. názvů neživotných nositelů vlastnosti ženského rodu (Šlosar, 1986, s. 271) tvoří jediné jméno *Skor'ina* (< *skorý*).

Formant -oš < psl. *-ošь (jo-kmen, m.)

117. Jak dokládají některá apelativa z různých slovanských jazyků (Holub-Kopečný, 1952, s. 469, uvádějí sch. *bogatoš*, pol. *białosz*, stč. *běloš*), odvozují se tímto sufixem apelativní jména nositelů vlastnosti už v praslovanském období. Při tvoření staročeských apelativ má formant jen podružnou roli (stč. *mrzkoš* 'mrzký tvor'), což umožňuje jeho větší využití v antroponymii. Jsou jím tvořena antroponyma charakterizující svého nositele podle jeho vlastnosti.

Po celé staročeské období představují tyto útvary sice jen průměrně zastoupený, ale výrazný typ (Svoboda, 1964, s. 152, uvádí téměř 20 formací této struktury).

Základem odvozování jsou adjektiva primární i odvozená psl. sufixy ve staré češtině už neproduktivními: *Častoš, Dobroš, Drugoš* (není vyloučen ani substantivní komponent osobních jmen složených, např. *Mst'idrug*), *Jaroš, L'uboš, L'utoš* (stč. *l'útý* 'divoký, hrubý'), *M'iloš, Radoš, Ranoš, Skoroš*.

Téměř všechny slovotvorné základy jsou identické s adjektivními komponenty

složených antroponym, takže na jejich pozadí mohou být osobní jména sledovaného typu přehodnocována v jejich formálně hypokoristické obměny: *Dobrom'ir* — *Dobroš*. Tyto vzájemné vztahy se staly oporou pro další model parasystémového tvoření formálních hypokoristik od osobních jmen různých typů (desubstantivních, deadjektivních, deverbálních). Formálně hypokoristickou funkci sufixu mohla podpořit skutečnost, že sufix *-oš* byl patrně už při tvoření praslovanských apelativ expresivně zabarven. V důsledku parasystémového tvoření pozvolna vzrůstá počet formací se sufixem *-oš* a ty jsou postupně spojovány se všemi osobními jmény obsahujícími týž slovtvorný základ.

118. Jediné antroponymum *L'uboša* se sufixem *-oša* (ja-kmen, m./f.) představuje morfologickou variantu výše uvedeného typu. Ve staré češtině se vyskytuje zřídka.

Formant *-úš /uš* < psł. **-ušь* (jo-kmen, m.)

119. Jak dosvědčují ojedinělá staročeská apelativa *bělušek*, *bradúš* 'bradatý tvor', *chocholúš* 'ten, kdo má chocholatou hlavu', uplatňuje se při tvoření nečetných apelativních názvů nositelů vlastnosti a na ně navazujících antroponym. Antroponyma *Malúš/Maluš*, *Radúš/Raduš* jsou tvořena od základů adjektiv primárních.

Svoboda (1964, s. 152) uvádí jen asi 10 formací stejné struktury, byl to tedy i později typ okrajový. Na pozadí antroponym se stejnými základy nabývá sufix funkce formálně hypokoristické a šíří se k dalším antroponymickým základům, zejména substantivním, a to za stejných podmínek jako formanty *-oš* a *-oň*.

Formant *-ýš* < psł. **-yšь* (jo-kmen, m.)

120. Vyskytuje se v několika osobních jménech opírajících se o ojedinělé staročeské apelativní názvy nositelů vlastnosti, patrně expresivně zabarvené (stč. *černýš*; Šlosar, 1986, s. 270).

Antroponyma *Dragýš*, *Malýš* jsou odvozena od základů příslušných adjektiv. — Zápis *Milis* lze rekonstruovat jako *M'ilýš* nebo *M'il'iš*. S typem *-ýš* ho spojuje slovtvorný základ primárních adjektiv, s typem *-iš* pak skutečnost, že *-m'il-* je častým komponentem složených osobních jmen. — Při tvoření staročeských proprií má formant *-ýš* jen nevýznamnou roli, protože mu výrazně konkurují produktivní formanty *-š/-iš*, *-šal/-iša*, jež se mohly díky své funkci formálně hypokoristické připojovat k základům antroponym nejrůznějších typů. S ním také mohl být později tento málo užívaný formant *-ýš* zaměňován.

Totéž platí pro jeho morfologickou variantu *-ýša* (ja-kmen, m./f. — *Golyša/Golyša*, *Malýša/Malyša*), která byla rovněž ve staročeském období řídce zastoupena.

Formant *-š* < psł. **-šь* (jo-kmen, m.)

121. Tvoří nečetná formální hypokoristika, a to většinou od složených antroponym s adjektivním komponentem. Připojuje se k jejich zkrácenému základu v podobě předního členu adjektivního s konektem.

Vznikl asi perintegrací sufixu *-oš* s adjektivními základy zakončenými na souhlásku, které byly využívány i v antroponymických kompozitech (*L'utoš — L'utobor*), podobně Svoboda, 1946.

1. Formální hypokoristika jsou odvozena ze složených antroponym: *V'el'iš* (*V'el'islav*), *Un'eš* (*Un'ěslav*), *M'il'iš* (*M'il'islav*); v případě fundujících útvarů *M'iloslav*, *Bogum'il* apod. má formace rozšířenou variantu *-iš*.

2. Jméno *D'iv'iš* lze spojit jak se stč. adjektivem *diví*, popř. s antroponymickým základem domácího původu, tak s lat. *Dionysius*; v listinných dokladech (podle Gebauera, I, 1970, s. 252) je pod oběma jmény uváděna táž osoba. Podle našeho názoru je spojení s adjektivním základem sekundární, viz § 69. — Jméno *Tvřš* vzniklo asi z častěji užívané podoby *Tvřďša*, příklonem k tomuto typu.

Formant -ša < psl. **-ša* (ja-kmen, m./f.)

122. Je morfologickou variantou předchozího typu, s nímž má společnou funkci, fundující osobní jména i periferní roli při tvoření staročeských osobních jmen s adjektivním základem: *Dal'eš* (*Dal'ebor*), *L'utš* (*L'utbor*), *Tvřďša* (*Tvřďm'ir*), *Tvřď'iša/Tvřď'iš* (v případě fundujících antroponym s komponentem *Tvřď'i-*, jinak jde o rozšířenou variantu *-iša*, např. *Tvřďom'ir*).

Formant -eš < **-ešb* (jo-kmen, m.)

123. Vznikl perintegrací formálně hypokoristického sufixu *-š* s antroponymickými zkrácenými základy zakončenými na *-e-* (*Dal'eš — Dal'ebor*) a stal se významným slovtvorným prostředkem při parasystémovém tvoření (viz též § 82). Jméno *Zl'eš* je odvozeno z adjektiva *zlý*, ale *Jareš* z *Jaroslav*. Základem antroponym *Hol'eš* a *B'ěl'eš* jsou rovněž adjektiva nebo antroponyma s adjektivním základem.

V rámci deadjektivních antroponym se parasystémové tvoření formálních hypokoristik uplatňuje jen zřídka. Tuto skutečnost potvrzuje i sporadicky zastoupený staročeský slovtvorný typ s formantem *-eš*.

Formant -ik < psl. **-ikb* (o-kmen, m.)

124. Je produktivní nejen při odvozování praslovanských a později též staročeských apelativních jmen nositelů vlastnosti (Šlosar, 1986, s. 269–270), ale i při tvoření osobních jmen, zejména přijímí se stejnou slovtvornou motivací (*Mal'ik*). Typ je v nejstarším období češtiny jen průměrně zastoupen, ale s rozvojem přijímí nabývá stále většího významu. Svoboda (1964, s. 137) uvádí zhruba 40 formací této struktury, což je asi 5x více než v 11.–13. století.

1. Jména obsahují základy adjektiv primárních i adjektiv odvozených už v praslovanštině: *B'ěl'ik/B'il'ik*, *Mal'ik*, *M'il'ik*, *Dobr'ik*, **Křšik* (stč. *krchý*), *Rad'ik*.

2. Jména *Bol'ik*, *Pačik*, *Sul'ik* jsou utvořena ze zkráceného základu složených antroponym obsahujících komponenty *Bol'e-* (psl. **bolje*), *Pako-*, *Pače-* (stsl. *pakb* 'silný', *pače-* 'více'), *Sul'i-* (stsl. *sulijb* 'lepší, schopnější'), základem jména *Slavn'ik*

je asi *Slaven*. Modelem pro jejich tvoření jsou formální hypokoristika se sufixem *-lk*, viz § 56.

Formant -ák < psl. *-akъ (o-kmen, m.)

125. Vytváří sedm proprií, jež jsou motivicky spjata s expresivně zabarvenými apelativními jmény nositelů vlastnosti, která byla ojedinele tvořena týmž formantem již v rané staré češtině (Šlosar, 1986, s. 270).

Sufix se pojí s nepravidelnými alternacemi koncové souhlásky základu a fundujícím slovem jsou adjektiva běžná i v jiných antroponymech: *Holák, Malák, Ranák, Skorák, Dobrák* a *Kruťák* (< *krutý*). — Jméno *Lsták* je utvořeno z primárního kmeně desubstantivního adjektiva se sufixem *-ivý*, popř. *-ný*.

Přestože byl tento slovtvorný typ zpočátku zastoupen jen nepatrně, byl to typ produktivní, který našel své uplatnění až při tvoření staročeských příjmí (Svoboda, 1964, s. 133, uvádí zhruba pětinašobný počet formací této struktury).

Formant -ek < psl. *-ъкъ (o-kmen, m.)

126. Je v rámci deadjektivních antroponym nejvíce zastoupen. Vytváří především osobní jména navazující na nečetná praslovanská a později též staročeská apelativní jména nositelů vlastnosti s týmž formantem (Šlosar, 1986, s. 270).

Paralelně se tu uplatňuje formálně hypokoristický a deminutivní sufix *-ek*, který na pozadí desubstantivních formálních hypokoristik odvozuje obdobné formace od složených i jednoduchých jmen s adjektivním základem (*Radošek, Bolek*).

Celkově převládá odvozování sufixem *-ek* od adjektiv, tedy i pojmenovací motiv opřený o apelativní jména nositelů vlastnosti. Tvoření je většinou doprovázeno alternacemi jako u apelativ: *g/h-ž, k-č, ch-š* (*Dražek*). Uvedené alternace jsou nápodobou alternací provázejících sufix *-ec'*, viz Šlosar, 1986, s. 290. O parasystémovém tvoření založeném na volnějším spojování základu a formantu svědčí formace *Dražek*. Jak potvrzují staročeské doklady *B'ělek/B'ielek, Mládek, Radek*, jsou nepravidelné i alternace kvantitativní. Svoji roli tu nepochybně sehrála tendence uchovat stejnou podobu základů jmen fundujících, fundovaných i jmen, která s nimi byla sekundárně spojována.

1) Základem jmen jsou adjektiva různých slovtvorných typů:

a) primární, popř. odvozená psl. sufixy ve staré češtině už neproduktivními: *Čínek, Částek, Dobrek* (stč. *dobrek* 'mocný člověk'), *Dragek, Dražek, Družek* (*druhý* lze chápat i jako číslovku), *Chýlek* (psl. **chylъ* 'křivý'), *Krúpek* (< *krupý*, jedno z možných čtení zápisu *Crupec*, viz též § 54), *L'útek, Málek, M'ílek, Mládek, Právek, Radek, Ránek/Ranek, Ryzek, Ryšek, Skorek, Stárek, Svátek/Svatek*. -áček: *M'iláček*.

Doklady *Habrec, Habirko* lze rekonstruovat buď jako *Habrek* (§ 54) nebo *Chabrek* (< stč. *chabrý, chrabrý*, ale zcela vyloučeno není ani spojení s nářečním *chabrek* 'chrpa').

b) adjektiva desubstantivní (*Vránek/Vranek*), deverbální (*Sútek/Sutek* < stč. *суть* 'nenáviděný'; jméno mohlo mít tzv. ochrannou funkci, tzn. že jeho nositel byl záměrně vydáván za „nenáviděného“); tvary komparativní (*Výšek* < *vyšší*, *Bl'izek* < *bliži* m.sg. — jedna možnost čtení zápisu *Blizek*, o druhé viz *Bl'izek*, § 105).

c) prefigované adjektivum *nelepý* — *N'el'epék* (jedna z možných rekonstrukcí zápisu *Nelepec*, o druhé viz *N'el'ep'ec'*, § 130).

2) Jména jsou z menší části fundována plnými i zkrácenými základy antroponym složených i jednoduchých: *Jarek*, *Unek/Uňek*, *Paček*, *Velek*, *Vacek*, *V'iecek*, *Radošek*, *Dobroček* (< *Jaroslav*, *Un'islav/Un'ěslav*, *Pakoslav*, *V'el'islav*, *Váceslav*, *V'iec'em'il*, *Radoš*, *Dobrok*, *Dobroč*); alternace *n-ň* je analogická, a to podle jmen, v nichž je *-ň* součástí fundujícího útvaru (*Byňek* < *Byň*).

Antroponymum *N'inek* bývá spojováno jednak s různými adjektivními základy (**ънь* 'jiný', **junъ* 'mladý, nový', **nino-* 'prudký, ohnivý'), jednak se stč. adverbium *nynie* (Svoboda, 1964, s. 82); patrně se jedná o formálně hypokoristickou obměnu složeného jména s tímto komponentem (Svoboda, 1964, s. 82, uvádí jméno *N'inomysl*).

Jak svědčí zhruba trojnásobný počet formací tohoto typu doložený z počátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 134–136), udržuje si sufix *-ek* svou produktivitu i v dalších obdobích staré češtiny. Silné povědomí o pojmenovacím motivu společném se jmény nositelů vlastnosti nedovoluje tvořit ve větší míře formální hypokoristika homonymní struktury.

Spojení se složenými antroponymy s těmiž adjektivními komponenty — *M'ílek* — *Bogum'il* — a chápání těchto odvozených formací jako formálně hypokoristických obměn jiných jmen je sekundární.

Formant *-k/-ok* (o-kmen, m.)

127. Jeho existence ve staré češtině je opřena o obecně rozšířenou rekonstrukci **Dobrok* < *Dobroček*, *Dobročka*. Je třeba v této souvislosti připomenout, že nečetná česká apelativa stejné slovtvorné struktury jsou mladšího data. Praslovanský původ sufixu je sporný; Svoboda (1964, s. 138) uvádí kromě několika staročeských jmen jediné jinoslovanské antroponymum s tímto formantem — sch. *Stanoka*. Snad se jednalo o ojedinělý sufix uchovaný právě jen v několika slovanských propříich. Komárek (1958, s. 40) se domnívá, že i na českém území mohla být samohláska *o* zcela ojediněle střídnicí za *ъ*. Na základě této hypotézy by bylo možné rekonstruovat psl. podobu sufixu *-ok* jako **-ъкъ* a považovat nejasný sufix *-ok* za vzácně se vyskytující hláskovou variantu sufixu *-ek*.

Dalším z možných řešení by bylo předpokládat pro bohemika *Dobroček*, *Dobročka* pouze fundující jméno **Dobroč*. Třetí výklad nabízí Miklosich (1860, s. 227), který uvažuje v případě českých antroponym *Divok*, *Myslok* a ruského *Sudok* o su-

fixu *-kь*. Ani tento výklad není zcela vyloučen, neboť sufix *-k* byl v nejstarším období češtiny doložen, viz § 57, ale spojoval se především s jednoslabičnými zkrácenými základy.

Formant *-ka* < psl. **-ьka* (a-kmen, m./f.)

128. Ve staré češtině slouží k odvozování deminutiv ženského rodu (v této funkci se uplatňoval již v psl. období) a k odvozování ženských protějšků od mužských apelativních jmen (Šlosar, 1986, s. 286, 292).

Z těchto funkcí vychází i při tvoření antroponym a v případě ženských jmen odvozuje přechýlená jména od mužských protějšků (*Dražek* — *Dražka*), v případě mužských má tytéž funkce jako *-ek*, protože vystupuje jako jeho morfologická varianta. Jména jsou buď přehodnocována ve formálně hypokoristické obměny složených a odvozených antroponym se stejnými základy (*M'ilek*, *M'ilka* — *Bogum'il*, *M'iloslav*), nebo uchovávají pojmenovací motiv navazující na apelativní jména nositelů vlastností: *B'ělek* — *B'ělka*, stč. *bělka*, *Čmек* — *Čmka*.

Slovotvorný typ je průměrně zastoupen. Ke všem zde uvedeným jménům existují odpovídající formace mužského rodu: *B'ělka*, *Dražka*, *Čmka*, *M'ilka*, *Radka*, *Unka*, *V'iecka*; *Skoroška*, *Dobročka*. — Tvoření doprovázejí stejné souhláskové alternace jako v případě odvozování sufixem *-ek*, viz § 54.

Formant *-áč* < psl. **-ačь* (jo-kmen, m.)

129. Tvoří jen několik antroponymických formací, jež jsou těsně spjaty s apelativními jmény nositelů vlastnosti (stč. *Bradáč* a *bradáč*). Tato apelativa jsou už v rané staré češtině odvozována sufixem *-áč* převážně resuffixací od adjektiv na *-atý* (Šlosar, 1986, s. 270). Po celé staročeské období je antroponymický sufix *-áč* málo využíván.

Základová adjektiva jsou většinou neodvozená (z hlediska češtiny) — *Dobráč*, *Goláč*, *Ranáč*, ojediněle odvozená *Bradáč* (< *bradatý*, popř. *brada*).

Antroponyma jsou sice etymologicky průhledná, ale užívaný primitivní pravopis znemožňuje jejich jednoznačnou rekonstrukci. Potíže působí sufix *-áč*, jehož konsonant *-č-* není v nejstarším období češtiny jednotně zapisován. Zápis *-ach* (*Dobrach*, *Golach*, *Ranach*) lze rekonstruovat stejně dobře jako *-áč* i jako *-ák*, vyloučena není ani rekonstrukce v podobě *-ach*, protože spřežkou *ch* se zapisovaly konsonanty *ch*, *c*, *č*, *h*, *k*.

Nesprávné je čtení *Holac* (tak postupuje CB II, s. 205, v případě dokladu *Holac*), poněvadž „formant“ *-ac* není v inventáři staročeských sufixů (Svoboda, 1964). Zápis *Golach*, *Dobrach* tedy rekonstruujeme jako *Dobrák*, *Dobráč*, *Golák*, *Goláč*. O existenci antroponyma *Holáč* svědčí jednoznačnější doklady *Holasche* a *Holasc* (srov. *Scazlau* = *Čáslav*), existenci jmen obou typů (*Dobrák*, *Dobráč*, *Holák*, *Holáč*) dokládají nepřímo i další nejednoznačné zápisy *Dobrac*, *Holac* a doklady těchto

osobních jmen z pozdějších období. Zápis *Holatz* rekonstruujeme rovněž jako *Holáč*, protože jsme toho názoru, že jde o ojedinělou, ad hoc vytvořenou spřežku tz zachycující prostřednictvím hlásek *tš* souhlásku *č* (litera *z* označovala konsonanty *z*, *ž*, *š*, *s*, *c*). Vyloučena není ani spřežka *cz* (označující *c* i *č*) mylně čtená jako *tz* (*t* a *c* se rozlišovalo nesnadno).

Jméno zapsané jako *Ranach* lze číst jako *Ranáč*, *Ranáč*, ale také jako *Ranach*. Tato třetí možnost rekonstrukce předpokládá parasystémové tvoření sufixem *-ach* ze zkráceného základu cizího jména (*Randolf*), viz Antroponyma desubstantivní, § 87.

Formant -ec' < psl. *-ьсѣ (jo-kmen, m.)

130. Už od dob praslovanských je produktivní při tvoření apelativ i antroponym. Od adjektivních základů odvozuje apelativní názvy nositelů vlastnosti (Šlosar, 1986, s. 269–270) a na jejich pozadí též osobní jména, zejména příjmi.

1) Formace jsou vytvořeny od adjektiv primárních, popř. odvozených psl. sufixy ve staré češtině neproduktivními: *B'ěl'ec'* (stč. *bělec* 'běloch'), *Glup'ec'* (stč. *hlupec*), *Gol'ec'* (stč. *holec* 'holohlavý, holý, nahý...'), *Komol'ec'*, *Krup'ec'* (stč. *krupý* 'hrubý', *krupec* 'hrubec'), *Kr'iv'ec'* (*křivec* 'kdo je křivý ve svém jednání'), *Mal'ec'*, *Prav'ec'*. Zápis *Skorec* lze vedle pravděpodobnějšího čtení *Skorek* (existuje totiž doklad *Skorek*) rekonstruovat též jako *Skor'ec'*, ale toto jméno Svoboda (1964, s. 141) neuvádí.

2) V menšině jsou formace fundovány adjektivy odvozenými:

a) prefigovanými — *N'el'ep'ec'* (< *nelepý* 'nepěkný, nedobry...'), sufigovanými — *Prot'iv'ec'* (< stč. *protivný*, resufixací), *Mrgav'ec'* (stč. *mrhavý* 'rozmařilý').

3) Základem jsou antroponyma: *Glad'en'ec'* (**Glad'en*), *Pozdn'ec'* (*Pozd'en*, nebo stč. **pozdný*, viz stsl. *pozdънь*). Z pozdějšího četného výskytu jmen se sufixem *-ec* (Svoboda, 1964, s. 142, uvádí téměř 70 formací téže struktury pro začátek 15. století) můžeme usuzovat, že i v 11.–13. století to byl typ produktivní a početněji zastoupený.

Formant -ic'a/ic'ě < psl. *-ica (ja-kmen, m./f.)

131. Při tvoření antroponym se opírá o apelativa se stejnou slovtvornou motivací, tj. o názvy nositelů vlastnosti s týmž sufixem, jenž byl praslovanského původu (Šlosar, 1986, s. 271). Zprvu nepochybně sloužil k označení osob ženského, později pak i mužského pohlaví.

Sufix se spojuje především se základy adjektiv prvotních — *Čern'ic'ě* (stč. *črnicě* 'ostružina'), *Gol'ic'ě* (stč. *holicě* 'lysina' i 'holka'), *M'il'ic'a*, *Mal'ic'a* /*Mal'ic'ě*, *Sušic'ě*, ojediněle i s jinými, např. s komparativním — *Dal'ic'a* /*Dal'ic'ě* (stč. *dalí*). (Jako *Dal'ic'a* rekonstruujeme doklad *Dalicha*; teoreticky bychom mohli uvažovat i o sufixu *-cha*, ale na základě jediného nejednoznačného zápisu nelze s určitostí předpokládat zvláštní slovtvorný typ.)

Protože téměř ve všech případech jsou doložena staročeská antroponyma s týmž základem a sufixem *-ik*, mohly být formace se sufixem *-ic' a/ic'ě* sekundárně považovány za ženské podoby mužských jmen na *-ik*. K tomuto chápání přispěl přechylovací sufix *-ic'ě*, který se uplatňoval už v praslovanštině při tvoření ženských protějšků od apelativních jmen konatelských s formantem *-ník* (Šlosar, 1986, s. 287).

Jak svědčí zhruba jen dvojnásobný počet formací sledovaného typu doložený ze začátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 143), má sufix *-ic' a/ic'ě* při tvoření staročeských deadjektivních antroponym periferní roli.

Formant -ic' < psl. *-itjъ (jo-kmen, m.)

132. Ojedinelá antroponyma této struktury patří do velké skupiny patronymických osobních jmen se sufixem *-ic'*, viz Antroponyma desubstantivní, § 62. Fundujícím slovem jsou osobní jména s adjektivním základem: *Pravoňic'*, *Křšic'*, *Ostr'ět'ic'*, *Radost'ic'*; *-ov'ic'*: *Křšíkov'ic'*.

Formant -ost' < psl. *-ostъ (i-kmen, m./f.)

133. Už od doby praslovanské se uplatňuje při tvoření apelativních jmen vlastností a v této slovotvorné kategorii je po celé období češtiny nejproduktivnějším slovotvorným prostředkem (Šlosar, 1986, s. 278). Na pozadí významové iradiace stejně znějících abstraktních apelativ charakterizují nečetná antroponyma svého nositele. Antroponyma jsou odvozena od adjektiv primárních: *M'ilst'*, *Radost'* (v případě mužských jmen je pravděpodobná sekundární konverze *Radost' > Radost*, o-kmen).

Osobní jména s formantem *-osta* (a-kmen, m./f.) *M'ilsta*, *Radosta* představují vzácně se vyskytující morfologickou variantu předchozího typu.

Formant -ota < psl. *-ota (a-kmen, m./f.)

134. Vytváří ojedinelá praslovanská a později též staročeská apelativní jména vlastností (Šlosar, 1986, s. 277–279). Na základě jejich schopnosti významové iradiace vzniká několik osobních jmen vyjadřujících charakteristiku pojmenované osoby.

Základem jmen jsou převážně adjektiva primární (z hlediska češtiny) — *Bžzota* (stč. *brzý* 'rychlý'), *Čžnota*, *Dobzota* (stč. *dobzota*), *M'izota*, *Mladzota*, *Pravzota* (stč. *pravzota* 'spravedlnost'), zřídka adjektiva odvozená — *Prudzota* (z primárního kmen adjektiva *prudký*).

Typ je v 11.–13. stol. málo zastoupen, ale jak ukazuje více než trojnásobný počet těchto formací na začátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 165–166), má významné postavení zejména při tvoření příjmů.

Formant -'ata/ěta < psl. *-ęta (a-kmen, m./f.)

135. Při zjišťování jeho funkce nemáme oporu v paralelním apelativním tvoření. Tato antroponymická přípona má už od nejstaršího období češtiny funkci patro-

nymickou nebo formálně hypokoristickou, a proto se spojuje se jmény s různými slovnědruhovými základy za stejných podmínek, viz Antroponyma desubstantivní, § 89.

Je však velmi pravděpodobné, že na pozadí převládajících antroponym s průhlednou motivací a většinou stejnými adjektivními základy (*Dobrota*) bývají i formace se sufixem *-'ata/ěta* částečně spojovány s charakteristikou pojmenované osoby. Z uvedeného vyplývá, že formálně hypokoristická, popř. patronymická funkce sufixu není v deadjektivních antroponymech tak zřetelná jako např. v rámci osobních jmen desubstantivních. Na formování typu mohly působit útvary vytvořené konverzí z adjektiv na *-atý* — *Mřzata* (Šlosar, 1986, s. 314), ale jen na jejich základě tento slovtvorný typ nevznikl, protože jak adjektiva s formantem *-atý*, tak osobní jména vzniklá jejich konverzí byla v 11.–13. století doložena vzácně.

Po celé období staré češtiny je typ s formantem *-'ata/ěta* zastoupen průměrně.

Sufix se připojuje k plným i zkráceným antroponymickým základům zakončeným na konsonant (o nepravidelných alternacích viz Antroponyma desubstantivní, § 89) : *Čřn'ata, Dobr'ata, Hřd'ěta, M'il'ata/M'il'eta, Rad'ata, Vac'ěta, Grozn'ata/Hrozn'ěta, Pozd'ata, Vyřata/Vyřěta*. U jmen *Gol'ata, Ostr'ata* by bylo možno uvažovat o konverzi z adjektiva na *-atý* vyjadřujícího zeslabenou vlastnost (je doloženo toponymum a hydronymum *Ostrata* bez očekávané alternace *r-ř*), ale pro potvrzení této hypotézy nemáme k dispozici dostatek dokladů.

Formant *-ava* < psl. **-ava* (a-kmen, m./f.)

136. Vznikl patrně perintegrací formantu *-a* se sufixem *-avý* patřícím původně fundujícím adjektivům. Tyto formace nejspíše charakterizovaly pojmenovanou osobu podle její vlastnosti (Holub-Kopečný, 1952, s. 451).

Jak ukazuje jen dvojnásobný počet formací téhož typu doložený na počátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 173), je formant *-ava* ve jménech s adjektivním základem okrajovým slovtvorným prostředkem a jako takový poskytuje vzor pro parasystémové tvoření nečetných formálních hypokoristik od antroponymických základů deverbálních a desubstantivních.

Jména jsou odvozena z antroponymických základů zakončených na souhlásku: *Břzava, Dobrava, L'ubava, Mladava, Svatava, T'ichava*.

Formant *-ch* < psl. **-chъ* (o-kmen, m.)

137. Tvoří formální hypokoristika a je v této funkci málo produktivní. V dokladech psaných primitivním pravopisem se rozpoznává nesnadno, protože spřežkou *ch* se označovaly konsonanty *ch, c, č, k, h*. Při rekonstrukci jmen se řídíme následujícími zásadami: Jestliže existují staročeská jména s týmž základem a sufixy obsahujícími *-c-, -č-* nebo *-k-*, zařazujeme ojedinelé zápisy s koncovým *-ch* k těmto typům: *Milich* — *M'il'ik, M'il'ič*. Formace se sufixem *-ch* rekonstruujeme jen v tom přípa-

dě, jsou-li doloženy též v pozdějším období staré češtiny, kdy byly zápisy jmen již jednoznačnější (Svoboda, 1964).

Formální hypokoristika jsou utvořena ze zkrácených antroponymických základů:

a) zakončených na souhlásku: *Tvrch* (*Tvrđm'ir*).

b) zakončených na samohlásku (většinou jde o přední člen adjektivní s konexem): **Bol'ech* (*Bol'eslav*), *Dobr'ěch* (*Dobr'ěm'il*), jedna ze dvou možností rekonstrukce zápisu *Dobrehc*, o druhé viz *Dobrek*, § 126; **-ech**: **M'il'ech*.

Jména *Rad'ich*, *Un'ech/Un'ěch* sice v Svobodově monografii doložena nejsou, ale jejich základy tuto rekonstrukci dovolují, protože jsou často využívány při tvoření formálních hypokoristik, takže ani formace se sufixem **-ch** nejsou vyloučeny.

Doklady v grafické podobě *Ninech* a *Nynichone* lze rekonstruovat jako *N'inek*, *N'in'ech*, *N'iňech* a spojit např. s jménem *N'inomysl*.

Formant -och < psl. **-ochъ* (o-kmen, m.)

138. Je v několika antroponech utvořených na pozadí ojedinelých apelativních jmen nositelů vlastnosti (Šlosar, 1986, s. 270).

Většina jmen je doložena nepřímě, a to ve formacích se sufixem **-na**: **Dobroch* < *Dobrochna*, podobně **Čřnoch*, **M'iločh*, **Radoch*, **Svatoch*; jméno *Zadoch* je odvozeno z primárního kmene deadverbiálního adjektiva *zadni*.

Formant -uch/úch < psl. **-uchъ* (o-kmen, m.)

139. Nacházíme jej v antroponymu *M'iluch/M'ilúch*; jméno je utvořeno od primárního adjektiva *milý* (tak stč.) a charakterizuje pojmenovanou osobu obdobně jako ojedinelá apelativní jména nositelů vlastnosti typu *črnúch* (tak stč.).

(Podle Holuba-Kopečného, 1952, s. 475, se sufixem **-úch/uch** tvořily názvy nositelů vlastnosti již v praslovanštině.)

Stejnou funkci i periferní postavení má jeho morfologická varianta **-ucha** < psl. **-ucha* (a-kmen, m./f.), kterou představuje jméno *Malucha* (< stč. *malý*).

Formant -as < psl. **-asъ* (o-kmen, m.)

140. Jediné jméno *Golas* má stejnou slovtvornou strukturu jako ojedinelá novočeská, většinou expresivně zbarvená jména nositelů vlastnosti (*kruťas*). Antroponymický sufix **-as** se ve staré češtině spojoval s adjektivními základy zřídka, také Svoboda (1964, s. 154) uvádí pro začátek 15. století navíc jen *Dlúhas* a *Čřmas*.

Proto nelze vyloučit ani výklad jiný, který předpokládá, že sufix nepatřil do původního inventáře formantů odvozujících osobní jména deadjektivní. Je prokázáno, že týž sufix s funkcí expresivní (stč. *lotras* 'lotr'), popř. formálně hypokoristickou měl své místo při odvozování antroponym desubstantivních. Z nejstaršího období sice doložena nejsou, ale Svoboda (1964, s. 154) uvádí k začátku 15. stol. asi 20 desubstantivních formací s tímto sufixem. Na základě těchto skutečností lze uvažovat

o tom, že se původně spojoval pouze se základy substantivními a že překročil jejich rámec až ve funkci formálně hypokoristické.

141. Málo produktivní formanty, jež jsou ve staré češtině ojediněle využívány k odvozování formálních hypokoristik:

-iř < psl. *-ičb (jo-kmen, m.): *M'il'ič* < *M'iloslav* apod.

-ě < psl. *-čb (jo-kmen, m.): *Un'eč/Un'ěč* < *Un'ěslav*, **Dobroč* < *Dobroslav*.

-era (a-kmen, m./f.): *Vyšera* < *Vyšem'er* (podrobněji viz sufix *-era*, Svoboda, 1964, s. 171).

-sta, -šta (v grafické podobě *-sta*, a-kmen, m./f.): *Malsta*, *Malšta* < antroponymického základu *Mal-*; podrobněji o formantu viz Antroponyma desubstantivní, § 92.

-uj < psl. *-ujb (jo-kmen, m.): *Raduj* < *Radoslav*.

-ul'a < psl. *-ulja (ja-kmen, m./f.): *Vacula* < *Václav*.

142. Parasystémovým krácením bez změny morfologické charakteristiky, popř. se změnou deklinačního typu (viz § 98) jsou utvořena jména *Pak* (*Pakoslav*) a *Vac* (*Váceslav*).

Shrnutí

143. Zhruba 290 formací s adjektivními základy představuje 50 slovtvorných typů, ale tato bohatá slovtvorná diferenciacie je jen zdánlivá, protože počet více zastoupených a zároveň i původních deadjektivních typů je mnohem menší. K nim patří antroponyma, jež byla odvozena na pozadí apelativních jmen nositelů vlastnosti a jmen vlastností. Další obohacení představují ojedinělá formální hypokoristika, jež vznikají v důsledku stále více se prosazujícího parasystémového tvoření.

Inventář fundujících slov je poměrně jednotvárný. Výrazně převládají adjektiva z hlediska češtiny neodvozená, zatímco prefigovaná a sufigovaná formace mají roli jen podružnou. Pouze ty, jejichž jmenné tvary se svým zakončením podobají propriu odvozenému antroponymickým sufixem, nacházejí většího uplatnění při konverzi: *Krás'en/Kras'en* < stč. *krásen*, *krásný* x *Raden* < *Radoslav*, *Bl'izek* < stč. *blízek*, *blízky* x *Jarek* < *Jaroslav*. V úloze fundujících slov vystupují zejména *bielý*, *brzý*, *častý*, *črný*, *dobrý*, *drahý*, *hlúpy*, *holý*, *hrdý*, *krásný*, *l'ubý*, *lútý*, *malý*, *milý*, *mladý*, *nelepý*, *pravý*, *rád*, *raný*, *skorý*, *svatý*, *tvrdý* (tak stč.). Vyjadřují jednak vlastnosti inherentní (*malý*, *črný*), jednak vlastnosti vnější, založené na ději (*vidomý*, *mrhavý*), na vztahu k jinému objektu (*bradatý*), nebo k okolnostnímu určení příznamu (*krupý*, *Krup'ec* 'člověk chovající se hrubě', *raný* 'časný').

Základem menšinových formálních hypokoristik jsou antroponyma složená i jednoduchá. Koexistence fundujících útvarů adjektivních i antroponymických vede k sekundárnímu přehodnocování deadjektivních antroponym ve formálně hypokoristické obměny jiných jmen s týmž nebo podobným základem: *Blaha* — *Blasius*, *L'útek* — *L'utobor*.

144. Při odvozování deadjektivních antroponym má důležitou úlohu konverze (20% z celkového počtu osobních jmen s adjektivními základy). Tato jména jsou motivicky i formově spjata s apelativními názvy nositelů vlastnosti — *nešlechtný* ‘d’ábel, zlý duch’, *nesýta*, *nesyta* m. ‘nenasyta’ (tak stč.).

Nejvíce se uplatňuje konverze adjektivum > substantivum, tedy substantivizace adjektiv (zhruba 15% z celkového počtu antroponym s adjektivním základem). Substantivizovány jsou především jmenné tvary adjektiv mužského a ženského rodu, jež se v důsledku svého shodného sklonění s jmennou deklinací o-kmenovou a a-kmenovou, ojediněle jo-kmenovou a ja-kmenovou snadno začleňují do staročeské antroponymické soustavy (*Lúb/L’ub*, *L’úba/L’uba*). Dokladů na prokazatelně ženská jména máme málo, a proto bychom mohli některá antroponyma uváděná jako konvertovaný jmenný tvar ženského rodu (*M’edla*) považovat za utvořená formantem *-a* stejně jako např. *Nesyta/Nesyta*.

Konvertované útvary s formanty *-a* (*V’idoma* < stč. *vidomy*) a *-’a/ě* < **-ja* (*Súša/Súšě* < stč. *suchy*) mají při tvoření antroponym s adjektivními základy nevýznamné postavení, jejich společný podíl tvoří pouhých 5%. Mezi nimi jsou již nečetná formální hypokoristika (*Bol’a* < *Bol’eslav*).

145. K odvozování antroponym s adjektivním základem slouží více než 40 formantů různých funkcí.

I. Výraznou početní převahu (46%) mají osobní jména utvořená podle vzoru apelativních jmen vlastností a nositelů vlastnosti a je nepochybné, že právě tyto formace reprezentují původní typy antroponym s adjektivním základem.

II. Mnohem méně jsou zastoupena (18%) formální hypokoristika vznikající v průběhu dalšího vývoje deadjektivních antroponym.

III. Ojediněle slouží sufixy k přechylování ženských jmen od mužských nebo k odvozování synovských pojmenování. Spojují se výhradně s antroponymy a poskytují nově utvořeným formacím znak odlišného rodu, popř. jistého vztahu k jiné osobě. O těchto slovtvorných prostředcích pojednáváme zde proto, že v konkrétních jménech nedovedeme pokaždé stanovit jejich pravou funkci. Např. jméno *Radna* lze považovat za jmenný tvar adjektiva *raden* (a-kmen), za formální hypokoristikon odvozené sufixem *-na* od *Radoslav*, za přechýlenou podobu mužského jména *Rad* nebo *Raden*.

Předností zvoleného postupu je jednotný pohled na všechna antroponyma s týmž slovnědruhovým základem, který umožní zjistit spojitelnost základů s jednotlivými slovtvornými prostředky. Podobně postupujeme i ve skupině antroponym deverbálních.

I. Nejpočetnější slovtvorný typ se sufixem *-ek* utvořil asi 14% všech antroponym s adjektivním základem. V jejich rámci dominuje slovtvorná motivace navazující na apelativní názvy nositelů vlastnosti (*Č’nek*, *Mládek*), kdežto jednoznačná formální hypokoristika jsou ještě vzácná (*V’ieček*, *Paček*).

Výrazné, ale průměrně zastoupené jsou typy s formanty *-oň, -oš, -ec'* a *-ik*. Každý z nich se na tvoření osobních jmen s adjektivními základy podílí asi 4–5 %. Patří k nim útvary s průhlednou motivací (*Gřdoň, Dobroš, Glup'ec', Mal'ík*) jakož i ojedinelá formální hypokoristika (*Bol'ík*). Suffixy se uplatňují zejména při odvozování příjmí, a jak naznačuje vysoký počet těchto formací na začátku 15. století, bylo jejich postavení jistě významnější i v nejstarším období češtiny. Ale materiál z té doby není pro studium vývoje příjmí reprezentativní.

Sporadické typy, jejichž jednotlivý podíl na odvozování deadjektivních antroponymů nedosahuje většinou ani 3%, představují jména s formanty *-uš/uš, -yš, -ák, -áč, -ic'a/ ic'ě, -ota, -ost, -och, -úch/uch*. Zformovaly se na pozadí apelativních suffixů odvozujících nečetné staročeské názvy vlastností a nositelů vlastností (*dobrota, mrzák*) a odvozují především příjmí. Některé z nich se na pozadí antroponymů se stejnými základy staly vzorem pro tvoření formálních hypokoristik (*Dobrota — Janota*).

Ve srovnání s antroponymy desubstantivními a deverbálními jsou jména s adjektivním základem nejméně početná a tento stav trvá po celé období staré češtiny. Do počátku 15. století (Svoboda, 1964) se výrazněji rozmnožily pouze 4 typy reprezentované suffixy *-ek, -ec', -ik* a *-ák* a je třeba dodat, že se na jejich rozhojňování podílely též deminutivní a formálně hypokoristické suffixy *-ec', -ik, -ek*. V nejstarším období byly uvedené 4 typy rozdílně zastoupeny (jsou uspořádány podle četnosti) a tento vzájemný poměr zůstává zachován i nadále.

II. Formální hypokoristika sice představují téměř pětinu všech antroponymů s adjektivním základem (18%), ale na rozdíl od konverze, která pokrývá zhruba stejné množství jmen prostřednictvím tří slovotvorných typů, se na jejich utváření podílí 14 typů.

Nejpočetnější z nich jsou reprezentovány suffixy *-'ata/ěta* (4%) a *-ch* (téměř 3%), další (*-an, -en, -š, -eš, -č, -ava*) tvoří 2–5 jmen, nepřekročují tedy podíl dvouprocentní. Zbývající typy jsou zastoupeny jediným jménem a po celé staročeské období mají jen okrajové postavení.

III. Přechodný pás mezi skupinami I a II tvoří formace odvozené suffixy s málo zřetelnou funkcí. Jsou průkazným svědectvím o postupném osamostatňování některých slovotvorných prostředků ve funkci formálně hypokoristické a o jejich vzrůstajícím významu pro tvoření staročeských osobních jmen.

Toto nevyhraněné postavení mají průměrně zastoupené suffixy *-na* i *-ka* (4%), které na základě své původní funkce přechylovací získávají od fundujících mužských jmen schopnost charakterizovat osobu (*Čm̃ek — Čm̃ka*), nebo tvořit formální hypokoristika (*Bol'ech — Bol'echna*). Podobně lze hodnotit periferní suffixy *-ucha, -ena, -oňa, -áňě, -osta, -ša, -oša, -ýša/yša*. — Formant *-ic'* slouží k odvozování nečetných synovských pojmenování (*Pravoňic'*), *-in* se omezuje na ojedinelá jména vyjadřující vztah k jisté osobě nebo určitému celku (*Čm̃'in*).

146. Antroponyma deverbální charakterizují pojmenovanou osobu na základě určité činnosti a tento motiv je spojuje s apelativními jmény činitelskými (*Rvác*), dějovými (*Pot'ěcha* — prostřednictvím jejich schopnosti významové iradiace), participii pasivními (*Mučen*), jmény výsledků činnosti atd. Je tedy pravděpodobné, že jejich nejstarší typy vznikaly na pozadí uvedených slovesných tvarů, slovtvorných kategorií a jejich formantů. Protože se při odvozování deverbálních formací významně uplatňuje slovesný kmen infinitivní (Šlosar, 1981a, s. 7), užíváme jej jako kritéria při třídění fundujících sloves.

147. Při odvozování deverbálních antroponym má významné místo konverze, a to především zásluhou následujících dvou typů, jež jsou po celé staročeské období hojně uplatňovány.

Konverze verbum > substantivum

s formantem -0 < psl.*-ъ (o-kmen, m.)

Tento formant je v praslovanštině a později ve staré češtině velmi produktivní při tvoření apelativních jmen dějových a jmen výsledků činnosti, ojedinele odvozuje i jména činitelská (Šlosar, 1982, s. 133, 138; 1986, s. 258, 264, 274–275). Připojuje se ke kořenům sloves.

1) Fundujícím útvarem jsou nejčastěji slovesa i-kmenová.

a) Neprefigovaná: *Blúd/Blud* (stč. *blud* 'omyl', *blúd* 'bloud'), *Drob* (stč. *drob* 'drobek'), *Chval*, *Kvas*, *Raz/Ráz* (stč. *raziti*, *ráz* 'úder, rána, znamení na minci'), *Súd*, *Svár*, *Vad* (stč. *vaditi*). Alternativní fundací sem patří jména *Kv'ěk/Kv'iek*, *Vřk a Jěk*, podrobněji o nich viz formant -k, § 57.

b) Početně však převažují útvary prefigované: *Nezamysl*, *Omysl* (stč. *zámysl*, *omysl* m. 'úmysl' apod.), *Pr'ěmysl*, *Nágrad/Nagrad*, *Náchval/Nachval*, *N'eugod*, *N'eostup/Nóstup* (k stč. *-ostúpiti*), *Otrad*, *Út'ěch/Ut'ěch*, *Zám'ěn/Zam'ěn* (v případě možného dloužení prefixu uvádíme obě potenciální varianty). — Jména *Pr'ěslav*, *Pr'ědslav* jsou s tímto typem spojena prostřednictvím kořene *-slav-*, ale asi vznikla (především *Pr'ědslav*) na základě parasystémového tvoření, viz Prefixace, § 41.

Antroponymum *Sm'il* bývá tradičně vykládáno jako spojení *s + m'il*, v němž *s-* (z psl.*sъ) je od původu adverbium s významem 'dobře' a *m'il* jmenné adjektivum (Svoboda, 1964, s. 103). Ale nabízí se též výklad jiný, který vychází ze stč. *smiliti se* 'zalbit se, smilovat se' (v podobných významech též stsl. *smiliti se*), protože se jedná o jméno západoslovanské.

Antroponymum *Navrap* je patrně příbuzné s csl. apelativem *navrapъ* 'kořist, loupež' a se staroruským *navoropъ* 'vojenská výprava' (Staročeský slovník, 1, 1977, s. 344). — Zápis *Muc* lze rekonstruovat jako *Muc* (nejpravděpodobnější), viz § 98,

Mút, Muk (litera *c* běžně označovala *c, č, k* a navíc se nesnadno rozeznávala od *t*) a všechny možnosti existují na začátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 129, 130). Podoby *Mút a Muk* jsou utvořeny od stč. sloves *mútiti, mučiti*, event. *mukati* 'hlesnout, ceknout'.

2. V menší míře se uplatňují slovesné a-kmeny. Hláskové alternace, které v typu *bráti* provázejí derivaci, svědčí o starobylém tvoření.

a) Několik základových sloves je neprefigovaných: *Koch, Šv'ig*.

b) Z prefigovaných formací se tvoří: *Pr'íbor, Pr'ěbor, Sbor/Zbor, Odol'* (stč. *odolati*).

Od záporné podoby stč. *užrati* je odvozeno jméno *Nužer*; vzniklo z původního *N'eužer* tzv. staročeským stahováním dvou sousedních vokálů podobně jako *Nužir* z *N'eužir*. Podoby *N'eužir/Nužir* bývají zase tradičně spojovány se substantivem *žir* (zejména 'vydatná píce', stsl. *žirь*), také Staročeský slovník (1, 1977, s. 836) dává tomuto výkladu přednost, avšak vokál *u* předcházející před základem ukazuje spíše na útvar deverbální, neboť je velmi pravděpodobné, že ve jméně představuje prefix fundujícího slovesa. Proto se domníváme, že jméno *N'eužir/Nužir* vzniklo z *N'eužer*, a to příkloněním k složeným osobním jménům se substantivním komponentem *žir* (naš výklad je podpořen obdobným kolísáním u kompozita *Ranožir/Ranožer*).

3. Základem odvození jsou slovesa 1. třídy:

a) Neprefigovaná: *Vlad* (ale pravděpodobnější je parasystémové krácení *Vlad'im'ír > Vlad*).

b) Prefigovaná: jméno různě zapsané ve dvou autografech téže listiny můžeme rekonstruovat dvojím způsobem: první zápis *Vtehc* jako *Út'ěk* (< stč. *utéci*), neboť v listinách z 12. století se někdy *k* zapisuje spřežkou *hc* (*Kuetehc — Kv'ětek*), druhý zápis *Vteh* označující tutéž osobu jako *Út'ěch/Ut'ěch* (stč. *utěšiti*).

4) Ojediněle jsou antroponyma utvořena od slovesných ě-kmenů (*Záv'id/Zav'id*), ova-kmenů (*Hes* < stč. *hesovati* 'honit, hodovat, vést si marnotratně'), popř. z prezentního kmene stč. slovesa *zbyti* (*Zbud/Izbud* < stsl. *izbyti*).

Konverze verbum > substantivum s formantem -a (a-kmen, m./f.)

148. Už od dob praslovanských má formant *-a* významnou úlohu při tvoření deverbálních apelativ i antroponym. Ve staré češtině se hojně podílí na odvozování jmen dějových, v menší míře na tvoření jmen výsledků děje a zcela ojediněle je využíván k odvozování jmen činitelských (Šlosar, 1982, s. 133; 1986, s. 264, 274–276). Při odvozování antroponym na tyto funkce navazuje, ale častěji má funkci formálně hypokoristickou.

1) Mezi fundujícími útvary převládají slovesa i-kmenová.

a) Neprefigovaná: *Buda, Čáda/Čada, Chvála/Chvala* (v pozdějších staročeských jménech bývá základová samohláska krátká, a proto zde uvádíme obě varianty),

Hovora (stč. *hovora* 'kdo mnoho hovoří'), *Kvasa*, *Rada* (stč. *rada* m. 'rádce', *rada* f. 'rada'), *Prot'iva*, *Sláva/Slava*, *T'ěcha* a snad i jméno psl. původu *Chýna*. Svoboda (1964, s. 204), Profous (1949, 2, s. 82–84) a Šmilauer (1960, s. 599) předpokládají psl. sloveso **chyniti* 'klamat', uchované např. ve slovin. *hinja* 'podvod, přetvářka' a *hiníti* 'klamat, podvádět'. Jméno *D'iva* lze vyložit ze stč. *diviti se*, nebo z osobního jména, viz Antroponyma desubstantivní, § 69.

b) Prefigovaná: *Pod'iva*, *Pot'ěcha*, *Neróda/Neroda* (stč. *neroda* f. 'nechuť, přescycení', *neróda* m. 'tvrdšíjný, člověk') a *Ztráta/Ztrata*, *Stráta/Strata*. — Zápis *Necta* lze rekonstruovat jako *N'ecta* < **N'ečsta*, srov. stč. *nečstíti*, *nečstný*, *nectný*, ale nelze vyloučit ani rekonstrukci *N'ečta* < *nečísti* (tak stč.), srov. *N'ečtom*.

2) Slovesné a-kmeny se uplatňují méně.

a) Neprefigované: *Duda* (< stč. **dudati* 'hrát na píšťalu'), *Stráda/Strada*. — Zápis *Hrapa* lze číst jako *Chr'ápa/Chr'apa*, nebo *Chrápa/Chrapa*, protože existují stč. slovesa *chrapati*, *chřapati*, *chrápati* a *Chřápa* (Gebauer, 1970, 1, s. 551).

b) Prefigované: *Výmyka/Vymyka* (stč. *-mykati* 'škusbat, čechrat (vlnu), česat, posunkem dávat znamení...'). Jméno *Spyta* nabízí dvojí výklad: ze stč. *spytati* 'zpytovat, prohlížet', nebo ze složeného jména s tímto komponentem (*Spyt'ign'ěv*). Antroponymum *Podoba* (stč. *podoba* f. 'něco vyhovujícího, podobnost, vzhled') je fundováno stč. slovesem *podobati se*, nebo *podobiti*. V druhém případě by ovšem patřilo do jiného podtypu. Zápis *Nuzluha* rekonstruujeme jako *Núslucha*, hláskovou variantu základní, z 11.–13. století nedoložené podoby **N'eúslucha/N'euslucha*, jež vznikla tzv. staročeským stahováním dvou sousedních samohlásek stejně jako např. *Nužir* < *N'euzir*. Fundujícím útvarem je záporné prefigované sloveso se základem *-sluchati*. Vzhledem ke skutečnosti, že jméno je zapsáno v listině z roku 1186, nerekonstruujeme podobu *Núsluha*, poněvadž v oné době byla změna *g > h* v grafice vzácná a v uvedené listině doložena není.

3) Slovesné ě-kmeny vystupují jako fundující slova zřídka. Jméno *Bda* je utvořeno ze stč. *bdieti*, nebo z antroponyma typu *Bdihost* (Svoboda, 1964, s. 94), *Ob'ida* ze stč. *obiděti* (stč. *obida* f., *obid* m. 'potupa').

4) Základ prefigovaných sloves s nulovým infinitivním kmenotvorným formantem obsahují formace *Sda/Zda*, *Nesda/Nezda* (stč. *sdieti*, *zdieti*), se sufixem *ova* — *P'icka* (stč. *pickovati* 'cpát, dobře se žít').

Konverze verbum > substantivum s formantem -0 < psl.*-b (jo-kmen, m.)

149. Má nevýznamnou roli při tvoření praslovanských apelativních jmen dějových a jmen výsledků činnosti, ve staré češtině již produktivní není (Šlosar, 1982, s. 138; 1986, s. 274). Při odvozování staročeských osobních jmen má okrajové postavení. Připojuje se k verbálním kořenům sloves i-kmenových (*Koj* < stč. *kojiti*, *T'ěš*, *Rozroj*, *Út'ěš/Ut'ěš*), a-kmenových (*Pláč*) i ě-kmenových (*Záhoř*).

Konverze verbum > substantivum s formantem -'a/ě < *-ja (ja-kmen, m./f.)

150. Na tvoření staročeských antroponym má nepatrný podíl.

1) Základem odvození jsou prefigovaná slovesa i-kmenová: *Opál'el/Opal'e* (stč. *opáliti*), *Bór'a/Bor'a*, *Bór'ě/Bor'ě* (**boriti*, Kopečný, 1974, s. 47, nebo složená osobní jména s komponentem *-bor-*), *Pr'ěsob'ě* (stč. *sobiti* 'přisvojit', *sobiti se* 'zásobovat se, zaopatřovat se').

2) Pro jméno psl. původu *Chája* předpokládají Šmilauer (1960, s. 599), Profous (1949, s. 83) a Svoboda (1964, s. 127) psl. **chajati*, uchované v sch. *hajati* 'starat se'.

151. Na konvertované formace motivicky navazují antroponyma, která byla utvořena sufixací podle některých typů deverbálních apelativ. Jejich formanty získávají ve speciálních případech funkci formálně hypokoristickou.

Formant -č < psl. *-čb (jo-kmen, m.)

Je velmi produktivní při odvozování apelativních jmen činitelských (Šlosar, 1986, s. 258) a naopak málo využívaný při tvoření antroponym. Připojuje se k infinitivnímu kmene sloves, v našem případě neprefigovaných.

Ze sloves i-kmenových jsou odvozeny formace *Kvas'ič* (stč. *kvasit* 'kvasit' i 'hodovat') a *Uzd'ič* (snad ze stč. *uzditi* 'obehnat zdí'), z a-kmenového *Rváč* a ze slovesa 1. třídy *B'ič* (stč. *bič* 'nástroj').

V průběhu staročeského období nabývá sufix *-č* na významu, poněvadž tvoří přijímá volená podle zaměstnání pojmenovaných osob (Svoboda, 1964, s. 138–139, uvádí zhruba 50 formací).

Formant -ár'/-ar' < psl. *-arb (jo-kmen, m.)

152. Při tvoření deverbálních antroponym má okrajové postavení (stejně jako při tvoření apelativních jmen činitelských, viz Šlosar, 1986, s. 258–260). Základem jmen je primární kmen sloves a-kmenových: *B'ěgar'* (stč. *běhař* 'běžec, honec, posel'), *Kuchar'* (podle Machka, 1971, s. 305, k zaniklému stč. *kuchati*), *Stonar'* (stč. *stonati* 'sténat, tesknit'), *P'iskar'* (stč. *pískati*).

Formant -ák (o-kmen, m.)

153. Je zastoupen jmény *Chvalák*, *Služák* utvořenými od primárního kmene neprefigovaných i-kmenových sloves a je třeba dodat, že ani v pozdějším období staré češtiny se výrazněji neprosadil. (Slouží též při odvozování nečetných apelativních jmen činitelských, jež bývaly většinou emocionálně zabarveny, Šlosar, 1986, s. 258–260.)

Formant -l < psl. *-lb (o-kmen, m.)

154. V této funkci je ojedinělý, omezuje se na několik staročeských jmen činitelských (Šlosar, 1986, s. 259) a na ně navazující antroponyma. Ale v průběhu dalších let se jeho pozice výrazně mění, protože se stává středně produktivním slovo-tvorným prostředkem pro tvoření přijímá a potom i příjmení (Svoboda, 1964, s. 168, uvádí téměř 40 formací téže struktury).

Slovotvorným základem je infinitivní kmen prefigovaných sloves různých typů: *Vstal*, *Osp'ěl* (< stč. **ospěti*, tak i Staročeský slovník, 2, 1984, s. 669), *Pošil*, zapísáno v podobě *Poschil* (snad z **pošiti*, viz stč. *pošivač*, *pošivač* 'vyšívač zabývající se ozdobným pošíváním', 'pokrývač zabývající se pošíváním doškových stěch'). — Doklad *Zbil* lze číst jako *Zb'il*, *Sbyll/Zbyl*. V prvním případě by bylo jméno utvořeno ze stč. *zbiti*, druhá rekonstrukce předpokládá fundující stč. *zbyti*, *shýti*.

Formant -j/-ěj < *-jb/ajb (jo-kmen, m/f.)

155. V praslovanštině se vzácně uplatňuje při tvoření jmen dějových, výsledků činnosti a snad i jmen činitelských. Ve staré češtině má nevýznamnou úlohu při odvozování činitelských formací (stč. *milej* 'milovník'), jmen výsledků činnosti (Šlosar, 1986, s. 264, 274) a antroponym.

1) Od slovesných i-kmenů jsou utvořena jména *God'ěj*, *M'il'ej* (stč. *militi sě* 'být milý, líbit se'), *Osob'ěj* (stč. *osobiti* 'přivlastnit si, připojit, podmanit').

2) *Chot'ěj* obsahuje základ ě-kmenového slovesa shodný s antroponymickým komponentem *Chot'ě-* (*Chot'ěvoj*).

3) Od sloves 1. třídy: *Boj*, *Nád'ěj* (< stč. *nadieti sě*). Jméno mohlo být utvořeno i morfologickou variantou *-ějě* (s pozdějším odsunutím koncovky pod vlivem i-kmenů).

Formant -ka < psl.*-vka (a-kmen, m./f.)

156. Deverbální antroponyma se sufixem *-ka* představují nesourodou skupinu formací od původu různých slovotvorných typů. Téměř pro každé jméno připadá v úvahu alternativní fundace, takže jeho původní slovotvorný typ nelze stanovit. Proto jsou uváděna všechna deverbální jména s formantem *-ka* společně (bez ohledu na jejich původní slovotvornou motivaci).

Polyfunkčnost antroponymického formantu *-ka* má své kořeny v tvoření apela-tivním, v němž též sufix odvozuje stč. jména činitelská, deminutiva ženského rodu a přechýlené protějšky od mužských jmen (Šlosar, 1986, s. 259, 287, 292).

1. V návaznosti na nepočtené a většinou expresivně zabarvené činitelské formace (*berka*, *hovorka*) charakterizují některá deverbativa svého nositele na základě jeho určité činnosti (*Vřčka*, *Vrtka*).

2. Pod vlivem deminutivního a formálně hypokoristického sufixu *-ka*, který je hojně využíván při tvoření antroponym desubstantivních (*Raška*), spojuje se sufix *-ka* v této funkci s verbálními základy jmen složených i jednoduchých a tvoří jejich formální hypokoristika. Rovněž tato skutečnost přispívá ke ztrátě povědomí o skutečném fundujícím útvaru. Např. u jména *Pod'ivka* můžeme usuzovat buď na odvo-zovací základ verbální, nebo na antroponymum *Pod'iva*.

3. Ve dvojicích typu *Budek* — *Budka* m./f. představují formace se sufixem *-ka* pouhé morfologické varianty téhož jména, které se v komunikaci běžně zaměňova-ly. Fakt, že nejstarší doklady vlastních jmen jsou jen zřídka doprovázeny údaji

o pohlaví pojmenovaných osob, ještě více zastírá pravou příslušnost jmen k určitému slovtvornému typu.

Z uvedeného vyplývá, že v rámci různých slovtvorných typů vznikala homonymní antroponyma. Např. antroponymum *Sudka* lze vyložit několikerým způsobem:

1. < stč. *súdiiti* (*sudka* 'sudička' — Jungmann, IV, s. 374);

2. formálně hypokoristická podoba ženského, později i mužského rodu utvořená ze zkráceného základu antroponym složených (*Sud'islava*, *Sudom'ir*, *Cuz'súd*), nebo jednoduchých (*Súd/Sud*, *Súda/Suda*);

3. morfologická varianta jména *Sudek* označující osoby obojího pohlaví. Ve snaze uchovat jednotný pohled na antroponymické struktury zaměřujeme slovtvornou analýzu těchto osobních jmen na stanovení formantu a verbálního základu bez ohledu na skutečnost, zda se tento základ opírá o fundující sloveso přímo (*Vřčka*, *Vrtka*), nebo skrze fundující propria (*Sudka* — *Sud'islava*, *Súd/Sud*, *Súda/Suda*).

1) Mezi základovými slovesy dominují neprefigované i-kmeny (*Budka*, *Sudka*, *Tr'ěbka* < stč. *třiebiti* 'třibit, čistit', *T'ěška*, *Hojka* < stč. *hojiti*), prefigované jsou v menšině (*Pod'ivka*).

2) Doklad *Wrcka* rekonstruujeme jako *Vřčka*, *Vrtka*, přestože Svoboda, 1964, s. 131, dává přednost čtení *Vrcka* a předpokládá zkrácený hypokoristický základ pocházející ze složených antroponym. Naše rekonstrukce pokládáme za pravděpodobnější, poněvadž se mohou opřít o stč. ě-kmenová slovesa *vrčěti* a *vrtěti* a o stč. propria *Vrtělka*, *Vrtěžir*, *Vrtiš* s týmž základem (Svoboda, 1964, s. 310).

3) Několik formací je odvozeno od sloves a-kmenových: *Sp'ěrka* (stč. *spierati* (*sě*) 'vzpírat (se)' a *spěra* 'opora'), *Teska* (stč. *tesati*).

4) Jméno *Sbyška* obsahuje antroponymický základ *Sbyš-* (< *Sbyš*, *Sbyšek*...).

Osobní jména s formantem *-ka* jsou ve staročeské antroponymii průměrně zastoupena.

Formant -ek < psl. *-ькъ (o-kmen, m.)

157. Při tvoření antroponym má funkci činitelskou nebo deminutivní a na ni navazující formálně hypokoristickou. Méně jsou zastoupena antroponyma deverbální charakterizující svého nositele podle určité činnosti (*Jězdek*, *L'etek*, *Toček*...). Tyto útvary se opírají o ojedinělá apelativní jména činitelská (stč. *húdek*, *lžek*), jež asi vznikla na pozadí formací se sufixem *-ka* a jmen nositelů vlastnosti odvozených sufixem *-ek* od adjektiv deverbálních.

Početnější skupinu představují deminutivní a z nich vycházející formálně hypokoristické podoby antroponym s verbálním základem. Vzhledem ke skutečnosti, že inventář verbálních základů je pro složená i odvozená antroponyma z velké části stejný, není jednoznačné rozlišení obou původně rozdílných typů možné. Např. osobní jméno *Lovek* lze odvodit jak ze stč. *loviti*, tak z některého jména s verbálním základem.

dem (*Lov, Bud'ilov, Častolov...*) a na základě uvedených shod jsou mnohá původní deverbativa přehodnocována ve formální hypokoristika.

Častý výskyt dvojic typu *T'ěšek — T'ěška* vede k chápání obou antroponym jako morfologických variant jediného jména mužského, nebo jako forem rozlišujících pohlaví pojmenované osoby, viz § 48.

Formant *-ek* se většinou připojuje k primárnímu kmenu sloves neprefigovaných.

1) Nejvíce se uplatňují slovesné i-kmeny: *Jězdek, Lovek, Strojek, Toček* a snad i *Pálek/Palek* (srov. *Opal'e*); o alternativní fundaci osobním jménem viz Antroponyma desubstantivní, § 54. U ostatních jmen je v podstatě možná fundace dvojí — slovesem i antroponymy. Pravděpodobnost druhé možnosti narůstá, připadá-li v úvahu větší počet fundujících jmen (např. *Chvalek*). Prostřednictvím svých verbálních základů jsou s i-kmenovými slovesy spojena jména *Budek, Blúdek/Bludek, Tr'ěbek, T'ěšek, Godek, Myslek, Slávek, Sudek*; eventuální varianta *Súdek* patří spíše mezi jména deapelativní; podobně motivovaná přijímá *Bečka, Škopek* nacházíme u Svobody, 1964, s. 199.

Osobní jméno *Vratek/Vrátek* může být pokládáno za deverbální, ale spíše jde o jmenný tvar adjektiva *vratky* 'nestálý', viz § 105. Jméno *Lázek/Lazek* považujeme primárně za desubstantivní (viz § 54), ale zcela vyloučena není ani jeho fundace stč. *laziti* 'lézti' (stč. *lazik* 'had'). Podobný případ představuje jméno *Hájek*, u něhož je též možná fundace slovesem (*Gagec custos silve*).

Jednoznačné formální hypokoristikon *Borek* je odvozeno ze zkráceného základu některého ze složených osobních jmen s komponentem *Bor'*- nebo *-bor* (*Bor'ivoj, Dal'ebor*) a tento výklad nachází podporu v pozdějších listinných dokladech: 1456 *Borziwog alias Borek de Hracholusk* (Moldanová, 1983, s. 45).

2) Základy ě-kmenových sloves obsahují *L'etek, Dřžek* (stč. *držek* 'majitel', ale u Gebauera, 1, s. 346, je též osoba označována jako *Dřžek* i *Dřžislav*).

3) Slovesné a-kmeny jsou rovněž ojedinělé: jméno *Čajek* je asi utvořeno ze zkráceného základu některého složeného jména s komponentem *-čaj* (*Bogučaj*), *P'ivek* lze spojit se základem *p'iv-* (k stč. **pívati*, stč. *píval* 'píják něčeho').

4) Následující formace sem patří jen okrajově, protože jsou odvozeny od antroponym různých kompozičních i derivačních typů: *Pr'ibek/Pr'ibek* (*Pr'ibyslav*), *Znánek/Znanek* (*Znán/Znan*), *Omyslek, Sm'ilek, Býšek* (*Byš, Bych*), *Kojánek, Stanek* atd.

Při tvoření staročeských deverbálních antroponym má sufix *-ek* především funkci formálně hypokoristickou a v ní je po celé staročeské období středně produktivní. Osobní jména navazující na ojedinělá jména činitelská (*Jězdek*) jsou ve výrazné menšině.

Formant *-ik* < psl. **-ikъ* (o-kmen, m.)

158. Spojuje se s verbálními základy v menší míře, neboť jeho doménou je již od dob praslovanských tvoření apelativních jmen nositelů vlastnosti a patrně i od-

vozování deminutiv ze substantivních základů (Šlosar, 1986, s. 269, 289). V návaznosti na uvedené funkce bývá využíván zejména při odvozování deadjektivních antroponym charakterizujících svého nositele a k tvoření deminutivních a formálně hypokoristických podob jiných jmen. Na první pohled je zřejmé, že tato druhá funkce při odvozování jmen z verbálních základů převládá. Sufix se většinou připojuje k verbálním kořenům složených nebo jednoduchých jmen a je po celé staročeské období průměrně využíván.

1) Nejčastější jsou základy (kořeny) neprefigovaných sloves i-kmenových: *Bud'ik*, *Čst'ik*, *Lov'ik*, *Modl'ik* (stč. *modlík* 'prosebník'), *Mysl'ik*, *Pros'ik*, *Slav'ik*, *T'ěšik*.

2) Zkrácený základ v podobě *Sd-* (*Sd'ik*) pochází ze složených antroponym s komponentem *Sd'i-*, *Sd'ě-*, v němž se odsouval základový vokál podobně jako konekt u antroponymických kompozit.

3) Základ *Stoj-* vyskytující se v řadě odvozených a složených antroponym obsahuje jméno *Stojík*.

Formant -k/-ok (o-kmen, m.)

159. Omezuje se na několik staročeských formálních hypokoristik, viz též § 57 a 127. Zdá se, že jím byly vytvořeny formace *Slavok*, *Myslok*, ale nabízí se i jiné řešení. Obě podoby mohou představovat ojedinělé varianty jmen se sufixem *-ek* utvořené ad hoc z jejich latinizované podoby na *-ko* (*Slavko*). Na tuto možnost poukávají doklady *Ranoc*, *Ranec*, *Ranko* označující stejnou osobu.

Formant -oň < psl. *-onjb (jo-kmen, m.)

160. Při tvoření stč. apelativ i antroponym se uplatňuje v několika různých funkcích. Odvozuje ojedinělá, expresivně zabarvená jména nositelů vlastnosti (stč. *chyt-roň*) a na ně navazující deadjektivní antroponyma charakterizující svého nositele. Prostřednictvím deverbálních adjektiv charakterizují osobní jména s verbálními základy pojmenovanou osobu na základě její určité činnosti (stč. *Chropoň*, *chrópěti*, *chropavý*, Gebauer, 1970, 1, s. 558). Není tedy vyloučeno, že některá zde uváděná jména vyjadřují podobný pojmenovací motiv jako jména činitelská (*L'etoň*).

Další funkce sufixu je formálně hypokoristická, o ní viz § 71 (*Slavoň* a *Sdoň*). Jméno *Slavoň* má hojně užívaný základ *-slav-* a v takových případech je možnost parasystémového tvoření vždycky větší, *Sdoň* samo zkrácený antroponymický základ obsahuje.

Tento slovotvorný typ je ve staré češtině zastoupen sporadicky.

1) Základem je primární infinitivní kmen sloves i-kmenových (*Kvasoň*, *Slavoň*, *Tr'ěboň*, *Mstoň*), popř. a-kmenových (*L'etoň*).

2) Od zkráceného antroponymického základu je utvořeno jméno *Sdoň*.

161. Řídce zastoupenou morfologickou variantu předchozího typu reprezentují *L'etoňa*, *Tygoňě* (stč. *létati*, *trhati*/pč. **tjg-*) s formantem *-oňa/oňě* (< psl. **-onja*, m./

f.). Alternativní fundace substantivem *trh* (pč. **trg*) zařazuje jméno *Třgoňě* též mezi desubstantiva, viz § 72.

Formant -n/en < psl. *-nъ/enъ (o-kmen, m.)

162. Většina stč. deverbálních antroponym se sufixem *-n/en* je tvořena v souladu s odvozováním pasivních participií n-ových (stč. *Mučen*, *Ut'ěšen*), ale některá z nich se vyznačují dvojí stejně pravděpodobnou fundací:

1. Jméno *Kochan/Kochán* může být odvozeno sufixem *-n* od infinitivního kmene stč. *kochati*, tj. stejně jako příslušné participium n-ové *kochán*, nebo sufixem *-an* v návaznosti na apelativní jména činitelská stejné struktury (stč. *kochan* 'mileneček, přítel, oblíbenec').

2. Podobně lze u jména *T'ěšen* předpokládat formu participia pasivního (stč. *těšiti*, *těšen*), nebo derivaci formálně hypokoristickým sufixem *-en* (o něm viz § 169). Z toho vyplývá, že jména se sufixy *-n/en*, *-en* a *-an* představují samostatné slovo-tvorné typy. Nejproduktivnější z nich tvoří osobní jména formově shodná s pasivními participií n-ovými, a jak ukazuje antroponymický materiál z počátku 15. století (Svoboda, 1964, s. 157–159, uvádí asi 90 jmen), udržuje si svou vysokou produktivitu minimálně do konce 15. století.

1) Antroponyma jsou odvozena od sloves i-kmenových: *Kojen*, *Dar'en* (stč. *dařiti* 'obdařovat'), *L'uben*, *Vol'en*, *Skřben*. Při odvozování ze slovesných základů zakončených na *-s*, *-st*, *-t* dochází před sufixem ke stejným souhláskovým alternacím jako při tvoření pasivních participií n-ových: *Vrácen/Vracen* (základové *á* se často krátilo), *Kvašen*, *Krščen*, *Mysl'en*.

Je velmi pravděpodobné, že jejich hláskové varianty *Kvasen*, *Mysl'en* vznikly pod vlivem ostatních jmen se základy *-kvas-* nebo *-mysl-*, protože s obdobným odstraňováním alternace *s-š* na pozadí většinových slovesných tvarů (stč. *prošen*, *prosen*) se setkáváme, byť vzácně, i při tvoření pasivních participií n-ových.

Jméno *Krščen* lze spojit se stč. *krstíti* 'křtiti', ale vyloučena není ani adaptace lat. *Christianus*, protože v listinných dokladech je táž osoba uváděna jako *Krščen* i *Christanus* (Svoboda, 1964, s. 33). Prefigovaná slovesa se uplatňují při tvoření jmen *Ut'ěšen* a *Zdob'en*.

2) Od základu sloves ě-kmenových odvozuje formant *-n* a také zde se uplatňují útvary neprefigované (*Mn'ěn*, *Třp'ěn*) i prefigované (*Pomn'ěn*, *Ob'id'ěn* < stč. *obiděti* 'urážet', *Pr'ěstán/Pr'ěstan*). Jméno *Chot'ěn* je asi fundováno složeným antroponymem s komponentem *Chot'ě-*, protože staročeské participium n-ové má podobu *chtěn*.

3) Slovesa a-kmenová jsou v menšině a k jejich infinitivnímu kmene se rovněž připojuje *-n*. Protože pasivní participia n-ová měla kmenotvorný formant dlouhý, uvádíme pro počáteční stadium češtiny varianty s kmenotvorným *-á-* i *-a* (*Ždán/Ždan*).

Pozdější doklady naznačují jejich další vývoj, v němž docházelo ke krácení. Domníváme se, že bylo vyvoláno snahou po odlišení apelativních a propriálních formací shodné slovtvorné struktury, nebo analogickým vyrovnáváním s poměrně četnými jmény se sufixem *-an* (*Stojan, M'ílan, Bočan*).

Na neprefigovaných útvarech se zakládají *Kochán/Kochan, Zván/Zvan* (stč. *zváti*), *Čakán/Čakan, Čekán/Čekan*; u posledních dvou jmen nelze vyloučit ani fundaci stč. *čakan, čekan* 'železný klacek, kladivo, koule na silné tyči', viz přijímá *Kladivo, Sochor* (Svoboda, 1964, s. 199). — Podobnou formu má jméno *Znán/Znan*, ale to je odvozeno od slovesa I. třídy.

Prefigovaná slovesa se podílejí na utváření formací *Pr'iv'ítán/Pr'iv'ítan, Pr'ibrán/Pr'ibran*. Tradičně bývá takto hodnoceno jméno *Odol'en*, ale protože je stč. *odolati* sloveso a-kmenové, mělo by mít participium pasivní v podobě **Odolán/Odolan*. O formu participia pasivního n-ového (tak Staročeský slovník, 1, s. 282, Svoboda, 1964, s. 47) by se mohlo jednat jen tehdy, kdyby bylo jméno přejato z praslovanštiny (stsl. *odolěti*). O alternativní fundaci adjektivem viz § 104. Jméno *N'eklán/N'eklan* (stč. *nekláti*) sice svou formou tomuto typu odpovídá, ale na základě etymologie Kopečného (1974, s. 106) je považujeme za odvozené sufixem *-an*.

4) Ze slovesných ova-kmenů jsou asi utvořena jména *Radován/Radovan, M'ílován/M'ílovan*. Kopečný se domnívá (1974, s. 114), že forma participia n-ového měla kdysi činný význam 'radující se'.

5) Od záporné podoby atematického slovesa *dáti* (tak stč.) je odvozeno jméno *Nedán/Nedan*.

Formant -na/ena < psl. *-ena (a-kmen, m./f.)

163. Jména tohoto typu mají stejnou slovtvornou strukturu jako pasivní participia n-ová, a proto v nich vyčleňujeme formant *-na/ena*, i když v praxi mohla vzniknout jednodušší cestou, totiž formantem *-a* z příslušných osobních jmen se sufixem *-n/en*: *Kvašen, Kvasen* — *Kvašena, Kvasena*. Pro druhou možnost tvoření mluví skutečnost, že téměř všechna zde uváděná antroponyma mají ve staré češtině protějšky se sufixem *-n/en*. Formant *-na/ena* slouží především k tvoření ženských pojmenování, ale stejně mohou být nazývány i osoby rodu mužského, protože formanty zařazující k a- a ja-kmenům byly využívány při tvoření jmen obojího pohlaví.

Tento typ je ve staré češtině zastoupen průměrně.

1) Na tvoření antroponym se nejvíce podílejí neprefigovaná slovesa i-kmenová: *Bor'ena, Bráňena/Braňena* (<*nĭena*), *Čščena* (Čšt'ěna), *Chvál'ena/Chval'ena, Modl'ena, Mščena* (Mšt'ěna), *Sv'ěcena, Vrácena/Vracena, Vrát'ěna/Vrat'ěna*. Zápisy *Cstena, Mstena* pocházející ze 13. století neodpovídají hláskovému stavu češtiny tohoto období, poněvadž v slovesných kořenech zakončených na *-st* docházelo k alternaci *st-šč*: *čstíti* — *čščen, mstíti* — *mščen*. Disimilace *šč > št'* je až pozdější (nejdříve 14. sto-

letí) a odstraňování alternace ve prospěch většinových tvarů slovesných, popř. pod vlivem ostatních antroponym s týmiž slovesnými základy se uskutečňuje v nejstarším období jen zřídka. Na základě této skutečnosti rekonstruuje zápisy *Cstena*, *Mstena* jako *Čščena*, *Mščena* a v závorce uvádíme možnou, ale pro uvedené období málo pravděpodobnou rekonstrukci s *-t'*. Považujeme totiž za pravděpodobné, že editor tato jména chybně přečetl z rukopisu (*t* a *c* se rozlišuje velmi nesnadno).

2) Od sloves *ě*-kmenových jsou formantem *-n* odvozena jména *Ob'id'ěna*, *V'el'ěna*. Obdobně tvořená, ale od slovesných *a*-kmenů jsou *Čákana/Čakana*, *Čekána/Čekana* a patrně i *Čuvana* (k stč. *čúti* předpokládáme iterativum **čúvati*). Jinak základ *-čuv-* ve stč. antroponymii není.

Formant -na < psl. **-ьна*, **-ьна* (a-kmen, m./f.)

164. Ve staré češtině je okrajovým prostředkem při tvoření ženských názvů od mužských protějšků (Šlosar, 1986, s. 287) a patrně z této funkce vychází přechylovací a formálně hypokoristický antroponymický sufix *-na*. V návaznosti na tyto skutečnosti mohou ženská osobní jména vyjadřovat přibuzenský vztah k osobě, jejíž jméno posloužilo jako fundující útvar. Nečetná osobní jména jsou fundována výhradně antroponymy s verbálním základem a fundace *proprii* je pevně spojuje s antroponymy desubstantivními s týmiž formantem.

Tento slootovný typ má při tvoření staročeských antroponym okrajové postavení.

Antroponyma jsou odvozena od osobních jmen různých typů: *Myslina*, *Sudna*, *Str'ěžna*, *Kochna*, *T'ěchna*. Perintegrací formantu *-na* s formálně hypokoristickým sufixem fundujícího útvaru vznikají jeho rozšířené varianty. Např. *-ichna*: *Vad'ichna* (*N'epř'ivad*, *Vad'islav* apod.).

Formant -an < psl. **-анъ* (o-kmen, m.)

165. Při derivaci ojedinelých stč. antroponym má dvojí funkci: odvozuje jednak formální hypokoristika, jednak jména charakterizující svého nositele podle určité činnosti.

1) Připojuje se k slovesnému kořeni *a*-kmenových sloves: *B'ěgan*, *Kochan*, *N'eklan*, *Bojan* (< *báti se*, Holub-Kopečný, 1952, s. 450). Kopečný (1974, s. 106) se domnívá, že *N'eklan* je české bájeslovné jméno vytvořené Kosmou a že znamená 'nebojovný', tj. 'kdo nekole'. O alternativní fundaci jmen *N'eklan* a *Kochan* viz formant *-n/en*, § 162.

2) Tvoří formální hypokoristika od antroponymických základů v podobě verbálního kořene: *Budan*, *T'ěchan*, *Stojan*, ale Holub-Kopečný (1952, s. 450) spojují jméno *T'ěchan* přímo se stč. *těšiti*.

Formant -t' < psl. **-тъ* (i-kmen, m./f.)

166. Jediné antroponymum *Zv'ěst'* (stč. *zvěděti*), homonymní s dějovým jménem, charakterizuje pojmenovanou osobu prostřednictvím své schopnosti významové ira-

diace. Pro osoby mužského rodu se ve staré češtině ustálila konvertovaná podoba *Zvěst* (o-kmen).

Formant -t < psł. *-tъ (o-kmen, m.)

167. Typ je reprezentován jménem *Náčat/Načat* utvořeným v návaznosti na participia pasivní t-ová.

168. Ostatní sufíxy odvozující antroponyma podle vzoru deverbálních apelativ jsou zastoupeny jednou formací:

-ec' < psł. *-ьсь (jo-kmen, m.): *T'es'ec'* < stč. *tesati* (stč. 'kameník').

-taj < psł. *-tajъ (jo-kmen, m.): *Rataj* psł. původu (stč. *rataj* 'oráč, sedlák, čeledín').

Formant -en < psł. *-enъ (o-kmen, m.)

169. Omezuje se na několik staročeských formálních hypokoristik, které většinou odvozuje ze zkrácených antroponymických základů v podobě verbálního komponentu složených osobních jmen: *Stojen*, *T'ěchen*, *Buden*, *Byšen* (*Byš*).

Formant -ín/in < psł. *-inъ (o-kmen, m.)

170. V období staré češtiny vytváří nečetná antroponyma podle vzoru desubstantivních osobních jmen s týmž formantem (viz § 69). — Jména *Pr'ib'ín*, *Počín* jsou odvozena od zkrácených základů antroponymických kompozit.

Zápisy *Cayn*, *Kaym* lze rekonstruovat jako *Kajin/Kajín*, *Kajim* (viz § 181). Jména jsou patrně původu praslovanského a obsahují slovesný základ *kaj-* (stsl. *kajati se*, stč. *káti se*), tak soudí Šmilauer, 1960, s. 591.

Formant -ic' < psł. *-itъ (jo-kmen, m.)

171. Má funkci patronymickou a ve spojení s antroponymickými verbálními základy je ve staré češtině málo využíván: *Hovor'ic'*, *Spyt'ic'*, *Prot'iv'ic'*, *Mst'ět'ic'*; *-ev'ic'* (před měkkým konsonantem): *Vol'išev'ic'*; *-ov'ic'*: *Svárov'ic'*.

Formant -ic'a/ic'ě < psł. *-ica (ja-kmen, m./f.)

172. Do antroponym deverbálních se rozšířil z osobních jmen desubstantivních a deadjektivních. Při ojedinělém spojování s verbálními základy má asi funkci formálně hypokoristickou nebo přechylovací: *Bud'ic'a*, *Vol'ic'ě*, *Chyn'ic'a*. Ve staré češtině se neprosadil.

Formant -cha < psł. *-cha (a-kmen, m./f.)

173. Formant *-cha*, od původu patrně expresivní a v období staré češtiny jen zřídka využíváný, odvozuje formální hypokoristika zejména od složených osobních jmen. Slovo tvorným základem se stává jejich první člen s konektem (*Sud'icha*, *Vol'icha*, *Str'ěz'icha*, *Sd'icha*), v případě týchž základů zakončených konsonantem (*-sud-* < *Sud'voj*, *Bogusúd*), nachází uplatnění rozšířená varianta *-icha*.

174. Jeho morfologická obměna s formantem *-ch* < psł. *-chъ (o-kmen, m.) je zastoupena jménem *Sbych* (< *Sbyslav*).

Formant -š < psł. *-šъ (jo-kmen, m.)

175. Má formálně hypokoristickou funkci a je při tvoření staročeských jmen s verbálními základy průměrně využíván. Připojuje se k základům zakončeným na vokál.

1) Jádro typu představují formace utvořené ze zkráceného základu složených osobních jmen v podobě jejich předního členu verbálního s konektem: *Bud'iš, Bor'iš, Bran'iš, Kan'iš/Kán'iš* (*Kanimír*, stč. *kaniti sě* 'lichotit'), *Stan'iš, Slavoš, Modl'iš, Vrat'iš*.

Při fundaci verbálními základy zakončenými na konsonant je třeba počítat s rozšířenými variantami sufixu: *-iš: Bor'iš* (< *L'utobor*); *-aš: Načaš/Náčaš* (< *Načěvoj* apod.).

Méně často jsou formální hypokoristika odvozována od předních členů verbálních zakončených vokálem: *Sbyš* (< *Sbyslav*), podobně *Zb'iš, Staš, Chot'ěš, Byš*. — Fundaci složenými proprii potvrzují listinné doklady označující touž osobu jednou jménem *Mstislav*, podruhé *Mstiš* (Gebauer, 1970, 2, s. 412).

2) Parasystémové tvoření osobních jmen *Mut'iš, Hrad'iš, Kojiš* se opírá o základy antroponym deverbálních (*Mutyňě, Kojen, Nágrad/Nagrad...*), popř. desubstantivních (*Hrádek, Svoboda*, 1964, s. 268).

Formant -ša/šě < psł. *-ša (ja-kmen, m./f.)

176. Představuje sporadickou morfologickou variantu předchozího typu odvozuující formální hypokoristika od osobních jmen složených i deverbálních, viz § 175. Připojuje se k základům zakončeným na vokál i konsonant: *Chot'ěšě, Sd'ěšě, Pr'ibyša, Načěša/Náčěša, Boršal/Boršě, Stojša* < *Stojgn'ěv, Tr'ěbša* z ojedinelého *Třebihost*, Svoboda, 1964, s. 89, nebo častějších jmen jednoduchých, např. *Tr'ěbka*.

177. V návaznosti na antroponyma, v nichž bylo *-i, -e* součástí zkráceného základu, tvoří se nečetná staročeská jména formanty *-iš* (*Grab'iš*), *-iša/šě* (*Grab'iša*), *-eš* (*Boreš, Hon'eš*, ale existuje i přejaté *Honorius* apod.).

Formant -'ata/ěta < psł. *-ęta (a-kmen, m./f.)

178. Slouží k odvozování formálních hypokoristik a v této funkci se spojuje s antroponymickými základy zakončenými na konsonant. Ve staré češtině je středně produktivní.

Fundujícími útvary jsou osobní jména složená (*Chval'ata* < *Chval'ibog, Boguchval*, podobně *Modl'ata, Mst'ata, Mysl'ata, Slavata/Slav'ěta, Těšata, Tvor'ata*) i deverbální (*Hon'ata* < *Honek, Kojata, Krst'ata*).

179. Jeho ojedinelou morfologickou variantu reprezentují formace *Borat, Slavat* s formantem *-at* (o-kmen, m.).

Formant -ava < psł. *-ava (a-kmen, m./f.)

180. Při tvoření nepočtených staročeských jmen má asi funkci formálně hypokoristickou, podrobněji o něm viz Antroponyma deadjektivní, § 136. Odvozuje většinou od zkrácených základů složených antroponym zakončených konsonantem: *Čstava, Godava, Sudava, Sdava*, ojedinelé od derivovaných (*Tr'ěbava* < *Tr'ěbka*).

Formant -m/lm (o-kmen, m.)

181. Několik formací s tímto sufiksem je patrně výsledkem tvoření parasystémového, jež se uskutečňovalo na pozadí formově výrazných deadjektivních antroponym se sufiksem *-m* (psl. **-mъ*, §105). Sem patří snad *Pr'ibram* a *Kajim* (zapsáno *Kaym*), viz stč. *přibrati*, *Pr'ibran/Pr'ibrán* a stsl. *kajati* (Šmilauer, 1960, s. 591). Antroponymum *Sbyma* s formantem *-ma* má podobu jeho morfologické obměny.

Další parasystémové typy mají rovněž okrajovou povahu.

-ata (a-kmen, m./f.): *Kochata*, *Kukata*.

-uta (a-kmen, m./f.): *Bor'uta*.

-ut (o-kmen, m.): *Bor'ut*.

-ota < psl. **-ota* (a-kmen, m./f.): *Vladota*.

-ina < psl. **-ina* (a-kmen, m./f.): *Kr'ěš'ina*, *Pros'ina*.

-och < psl. **-ochъ* (o-kmen, m.): *Mysloch*.

-oš < (jo-kmen, m.): *Přkoš* (psl. **prьkati*, mor. nář. *prkati* 'páchnout prkem').

-uš/-úš (jo-kmen, m.): *Přkuš/Přkúš*.

-yň (jo-kmen, m.): *Mutyň*.

-yňa/yňě (stč. též *-yn'i*, stsl. *-yn'i*, ja-kmen, m./f.): *Mutyňě*.

182. Parasystémovým krácením bez změny morfologické charakteristiky jsou utvořena antroponyma *Stan* a *Str'ěz*.

Shrnutí

183. Zhruba 350 formací s verbálními základy se dělí do 50 slovotvorných typů. Jejich původní jádro tvoří antroponyma vyjadřující charakteristiku pojmenované osoby na základě určité činnosti a jejich prostřednictvím ty slovotvorné typy, které navazují na motivicky podobná apelativní jména činitelská, dějová a pasivní participia *n-ová*. Další doplnění inventáře antroponym s verbálním základem představují formální hypokoristika.

Mezi fundujícími útvary dominují slovesa *i*-kmenová, méně se uplatňují slovesné *a-* a *ě*-kmeny a jen ojediněle slovesa ostatních tříd. K nejčastěji užívaným základům patří *-bor'*, *-bud-*, *-d'iv-*, *-god-*, *-hon-*, *-chval-*, *-koj-*, *-kvas-*, *-lov-*, *-modl-*, *-mút-*, *-mysl-*, *-slůž-*, *-slav-*, *-stoj-*, *-súd-*, *-t'ěch/t'ěš-*, *-tr'ěb-*. Většina verbálních kořenů je vlastní i antroponymům složeným a není pochyb, že tento společný inventář verbálních základů byl významným předpokladem pro rozvoj parasystémového tvoření v rámci deverbálních antroponym.

184. Zhruba čtvrtina z celkového počtu analyzovaných jmen s verbálními základy připadá na útvary, které jsou utvořeny konverzí podle vzoru podobně motivovaných apelativ: *Blúd/Blud*, *Neróda/Neroda*, *Duda*, *Pot'ěcha*. Nejvýznamnější je typ s for-

mantem *-0* (< psl. **-b*, *o*-kmen), jenž obsahuje více než polovinu všech konvertovaných formací, tj. přibližně 13% z celkového počtu deverbálních antroponym. Méně jsou zastoupena jména s formantem *-a*, ale i ona představují třetinu všech konvertovaných deverbálních jmen, což odpovídá 9% z celkového počtu deverbálních antroponym. Jak dosvědčuje i materiál Svobodův (1964), jsou oba typy v období staré češtiny hojně využívány. Zbývající dva, reprezentované formanty *-0* (< psl. **-b*, *jo*-kmen) a *-ʼa/ě* (< psl. **-ja*, *ja*-kmen), mají naopak roli podružnou.

185. K sufixaci osobních jmen slouží více než 40 formantů.

I. Necelá čtvrtina těchto formací (22%) je odvozena na pozadí deverbálních apelativ a participií (především *n*-ových) a v souladu se svými vzory charakterizuje pojmenovanou osobu podle určité činnosti.

II. Poměrně početná jsou antroponyma s verbálními základy a formálně hypokoristickými sufixy (28%).

Slovotvorné prostředky s touto funkcí jsou ve skupině proprií s verbálními základy nepůvodní, pronikají sem z antroponym desubstantivních, popř. deadjektivních a malá míra jejich využití naznačuje, že se parasystémové tvoření normálních hypokoristik začíná výrazněji uplatňovat až později. — Jen ojediněle mají sufixy jinou funkci: přechylují ženská jména od mužských protějšků, tvoří synovská pojmenování.

I. Základním prostředkem v rámci původních deverbálních antroponym je velmi produktivní sufix *-n/en* (*Mučen*), který utvořil asi 9% z celkového počtu jmen s verbálními základy, důležitá je též jeho středně produktivní morfologická varianta *-na/ena* (5%). Protože formace obou typů obsahují stejné základy jako jména složená, bývají často považovány za jejich formálně hypokoristické obměny. V důsledku tohoto sekundárního chápání získávají sufixy *-n/en*, *-na/ena* funkci formálně hypokoristickou.

Suffixy *-č*, *-árʼarʼ*, *-ák*, *-ecʼ*, *-taj*, *-l* atd. jsou zastoupeny sporadicky, žádný z nich se v nejstarším období češtiny nepodílí na tvoření osobních jmen s verbálními základy více než 1,7%. Středně produktivními se později stávají jen *-č* a *-l*.

II. Formální hypokoristika jsou odvozována více než 20 nepůvodními sufixy, jež se do skupiny osobních jmen deverbálních rozšířily zejména z antroponym desubstantivních. Nejdůležitější z nich jsou formanty psl. původu *-š* a *-ʼatalʼeta* (každý z nich je v 11.–13. století zastoupen 6–7%), ostatní se uplatňují jen vzácně, např. sufixy *-oň*, *-cha*, *-šalšě*, *-ava* se jednotlivě podílely na tvoření formálních hypokoristik 1–2%. Přestože je patronymický sufix *-icʼ* spojitelný s osobními jmény všech typů, odvozuje synovská pojmenování od deverbálních antroponym jen zřídka.

Nejvíce zastoupené jsou polyfunkční sufixy odvozující jak antroponyma deverbální (*Modlʼik*, stč. *modlik* 'prosebník'), tak formální hypokoristika (*Budʼik* < *Budʼivoj*). Nejproduktivnější z nich je sufix *-ek*, kterým je tvořeno celkem 9% všech antroponym s verbálními základy.

Zpočátku asi odvozoval antroponyma z verbálních základů podle vzoru nečetných jmen činitelských (stč. *húdek*), později mohl mít — na pozadí osobních jmen se stejnými základy (*Džek* — *Džislav*) — i funkci formálně hypokoristickou. Obdobný osud mají středně produktivní *-ik* (v nejstarším období zastoupený 4%), *-ka* i sporadicky využívané formanty *-an*, *-ic* 'a/ic'ě, *-na*.